



İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ  
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

İZMİR KATIP CELEBI UNIVERSITY  
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL



**İZMİR – CİLT 2- SAYI 2 - 2019**

## İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ

## İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

**Dergi İletişim****Posta Adresi** : İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İİBF, Çiğli Ana Yerleşkesi, 35620-İzmir**Web** : <http://dergipark.gov.tr/ikacuiibfd>**Telefon** : +(90) 232 329 35 35 (3277)**Faks** : +(90) 232 386 08 88

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınıdır.

ISSN: 2636-817X

**Sahibi**

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına

Prof.Dr. Ertuğrul DELİKTAŞ

**Editör**

Prof.Dr. Sevtap ÜNAL

Uluslararası Ticaret ve Pazarlama Bölüm Başkanı

**Editör Yardımcıları**

Dr. Öğr. Üyesi Nisa AKIN

Dr. Öğr. Üyesi Şaban ÇELİK

**Alan Editörleri**Muhasebe – Finansman Alan Editörü  
Prof.Dr. Hayrettin USULYönetim – Organizasyon Alan Editörü  
Doç.Dr. Evrim Mayatürk AkyolÜretim Yönetimi - Pazarlama Alan Editörü  
Prof.Dr. Sinan Nardalı (Pazarlama)  
Doç. Dr. Serhat Burmaoğlu (Üretim Yönetimi)Kamu Yönetimi - Siyaset Bilimi Alan Editörü  
Doç. Dr. Dilek Memişoğlu (Kamu Yönetimi)  
Doç. Dr. Buğra Kalkan (Siyaset Bilimi)Uluslararası İlişkiler Alan Editörü  
Prof. Dr. Mehmet Bülent Uludağ  
Doç. Dr. Uğur Burç Yıldızİktisat Alan Editörü  
Doç. Dr. Abdurrahman KorkmazMaliye Alan Editörleri  
Prof.Dr. Bernur Açıkgöz  
Dr.Öğr.Üyesi Elif Ayşe Şahin İpek  
(Bütçe)Sağlık Kurumları Yönetimi Alan Editörü  
Prof. Dr. Levent Bekir Kıdak**Dergi Sekreteryası**

Arş.Gör. Aynur KIRBAÇ

**Derleme ve Mizanpaj**

Arş.Gör. Ali Fuat URUŞ

Arş. Gör. Derya AKTAŞ

Arş. Gör. Özge KOBAK

**Derginin Yayınlanması ve Web Sitesi Yönetimi**

Dr. Öğr. Üyesi Şuayyip Doğu DEMİRCİ

**BİLİMSEL DANIŞMA KURULU**

Prof.Dr. Abdülkadir Varoğlu Başkent Üniversitesi  
Prof.Dr. Ahmet Erkuş Bahçeşehir Üniversitesi  
Prof.Dr. Ahmet Vecdi Can Sakarya Üniversitesi  
Prof.Dr. Ahmet ÖZEN Dokuz Eylül Üniversitesi  
Prof.Dr. Akif Tabak İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Prof.Dr. Bernur Açıkgöz İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Prof.Dr. Bilçin Takmeydan Uludağ Üniversitesi  
Prof.Dr. Birgül Demirtaş TOBB Üniversitesi  
Prof.Dr. Bruce Burton University of Dundee /Scotland  
Prof.Dr. Cenk Sözen Başkent Üniversitesi  
Prof.Dr. Çağrı Erhan İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi  
Prof.Dr. Çiğdem Kirel Anadolu Üniversitesi  
Prof.Dr. Durmuş Acar Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi  
Prof.Dr. Dursun Bingöl Türk Hava Kurumu Üniversitesi  
Prof.Dr. Engin Dinç Karadeniz Teknik Üniversitesi  
Prof.Dr. Ensar Yeşilyurt Pamukkale Üniversitesi  
Prof.Dr. Ertuğrul Deliktaş İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Prof.Dr. Fatma Tektüfekçi Dokuz Eylül Üniversitesi  
Prof.Dr. Ganite Kurt Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi  
Prof.Dr. Gülgün Nazan Günay Ege Üniversitesi  
Prof.Dr. Haldun Yalçınkaya TOBB Üniversitesi  
Prof.Dr. Haluk Korkmazürek Toros Üniversitesi  
Prof.Dr. Hayrettin Usul İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Prof.Dr. Hüseyin Bağ- ODTÜ  
Prof. Dr. İbrahim Atilla Acar İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Prof.Dr. İhsan Işık Rowan University, NJ; USA  
Prof.Dr. İsa İpçioğlu Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi  
Prof.Dr. Kerem Batır İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Prof.Dr. Levent Bekir Kıdak İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Prof.Dr. Mehmet Balcılar Doğu Akdeniz Üniversitesi  
Prof.Dr. Mehmet Uludağ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Prof.Dr. Metin Kamil Ercan Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi  
Prof.Dr. Metin Karadağ Ege Üniversitesi  
Prof.Dr. Muhsin Kar Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi  
Prof.Dr. Murat Çokgezen Marmara Üniversitesi  
Prof.Dr. Mustafa Sakal Dokuz Eylül Üniversitesi  
Prof.Dr. Mustafa Zihni Tunca Süleyman Demirel Üniversitesi  
Prof.Dr. Necdet Sağlam Anadolu Üniversitesi  
Prof.Dr. Nejat Basım Başkent Üniversitesi  
Prof.Dr. Nezir Metin Özmutaf İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Prof.Dr. Nuri Ömürbek Süleyman Demirel Üniversitesi  
Prof.Dr. Osman Karamustafa Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi  
Prof.Dr. Özlem Tür ODTÜ  
Prof.Dr. Özlem Önder Ege Üniversitesi  
Prof.Dr. Pınar Evrim Mandacı Dokuz Eylül Üniversitesi  
Prof.Dr. Ramazan Aktaş TOBB Üniversitesi  
Prof.Dr. Reinhold Roth Bremen City University of Applied Sciences /Germany  
Prof.Dr. Recep Kök Dokuz Eylül Üniversitesi  
Prof.Dr. Sait Gürbüz Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi  
Prof.Dr. Sibel Turan Trakya Üniversitesi

Prof.Dr. Sinan Nardalı İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Prof.Dr. Selahattin Karabınar İstanbul Üniversitesi  
Prof.Dr. Selçuk Emsen Atatürk Üniversitesi  
Prof.Dr. Seval Kardeş Selimoğlu Anadolu Üniversitesi  
Prof.Dr. Sevtap Ünal İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Prof.Dr. Şaban Uzay Erciyes Üniversitesi  
Prof.Dr. Şeref Kalaycı Karadeniz Teknik Üniversitesi  
Prof.Dr. Tarık Oğuzlu Uluslararası Antalya Üniversitesi  
Prof. Dr. Tayyar Arı Uludağ Üniversitesi  
Prof.Dr. Tekin Akdemir Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi  
Prof.Dr. Türker Susmuş Ege Üniversitesi  
Prof.Dr. Uğur Zel Okan Üniversitesi  
Prof.Dr. Ünsal Sıgır Başkent Üniversitesi  
Prof. Dr. Ziya Öniş-Koç Üniversitesi  
Doç. Dr. Abdurrahman Korkmaz İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç.Dr. Alper Doğan İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç. Dr. Ayşe Kaya İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç. Dr. Buğra Kalkan İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç. Dr. Bora Aktan University of Bahrain / Bahrain  
Doç. Dr. Dilek Memişoğlu İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç. Dr. Elif Türkan Aslan İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç. Dr. Engin Hepaksaz İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç. Dr. Evrim Mayatürk Akyol İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç. Dr. Hüseyin Güçlü Çiçek Süleyman Demirel Üniversitesi  
Doç. Dr. Nesrin Demir İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç. Dr. Özge Karaege İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç. Dr. Sedef Eylemer İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç. Dr. Serhat Burmaoğlu İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç.Dr. Sinem Kocamaz Ege Üniversitesi  
Doç. Dr. Şaban Kardaş TOBB Üniversitesi  
Doç. Dr. Şevket Ovalı-Dokuz Eylül Üniversitesi  
Doç. Dr. Uğur Burç Yıldız İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç. Dr. Volkan Alptekin İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi  
Doç. Dr. Zehra Nuray Nişancı İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

## **DERGİ HAKKINDA**

İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayınlanması planlanmıştır. Dergi Türkçe ve İngilizce dillerinde makaleleri kabul etmektedir. Dergimiz basılı olmasının yanında DergiPark üzerinden elektronik ortamda yayın hayatını sürdürecektir. İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ Uluslararası hakemli bilimsel süreli bir yayındır. Dergiye gönderilen tüm makaleler hakem değerlendirmesi öncesinde intihal programında taranmaktadır. Bu dergide yayınlanan makalelerde ileri sürülen fikirler makale yazarlarına aittir, bu fikirler Kurumun görüşlerini yansıtmamaktadır. Yayınlanan eserlerden kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

## **AMAÇ VE KAPSAM**

İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ, İİBF dallarında hazırlanan bilimsel çalışmaları literatüre kazandırmak amacıyla yayınlanmaktadır. Yayınlanan makalelerde bilimsel etik kurallarına ve kör hakem sistemine bağlı kalınmaktadır. İİBF alanlarında yapılan çalışmalar derginin kapsamı oluşturmaktadır.

## YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof.Dr. Ertuğrul DELİKTAŞ	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof.Dr. Sevtap ÜNAL	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof.Dr. Hayrettin USUL	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Bülent Uludağ	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof.Dr. Bernur Açıkgöz	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Levent Bekir Kıdak	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof.Dr. Sinan Nardalı	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç.Dr. Evrim Mayatürk Akyol	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Serhat Burmaoğlu	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur Burç Yıldız	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Abdurrahman Korkmaz	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Dilek Memişoğlu	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Buğra Kalkan	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr.Üyesi Elif Ayşe Şahin İpek	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Şuayyip Doğuş Demirci	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Şaban Çelik	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

## EDİTÖRDEN

Değerli Okuyucular,

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi olarak 2019 yılının son sayısını çıkarmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Üniversitemizin Farkındayız, Farklıyız ilkesi rehberliğinde inovatif ve sürdürülebilir bilgiye ulaşma ve bu bilgiyi katma değer yaratacak taraflara ulaştırma isteği ile yayın hayatımıza devam etmekteyiz. Bu yüce amaç doğrultusunda ilerlememizde çok sayıda araştırmacı, yazar ve hakem heyetinin yadsınamaz katkıları bulunmaktadır. Bu sayıda katkıları olan çalışmalar ve yazarlarımız aşağıda belirtilmiştir. Kendilerine teşekkürü borç biliriz.

“Türkiye'nin İnovasyon Göstergeleri Arasındaki İlişkilerin Değişen Varyans Problemlili Çok Değişkenli Doğrusal Regresyon İle Modellenmesi” makalesi Aygülen Karakul ve Gizem Özaydın tarafından hazırlanmıştır. Çalışmada Türkiye'deki inovasyon göstergelerinden biri olan yeni ürün sayılarını etkileyen değişkenleri belirlenerek ve bu değişkenleri kullanılarak bir tahmin modeli geliştirilmiştir. İkinci makalemiz olan “Evaluating Technological Emergence For Strategic Technology (Etest) Management: A Hybrid Model Of Scientometrics And Mcdm Approaches” Serhat Burmaoğlu ve Esra Dünder Aravacı tarafından yazılmıştır. Çalışmada tezahürün doğasını anlayarak uyumlu stratejilerin değerlendirilebilmesi için Bilimetre ve Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinin birleştirilerek kullanıldığı kavramsal bir model önerilmesi amaçlanmıştır. Üçüncü makale olan “Finansal Raporlama Standartları ve Uygulamaları Bağlamında Yeni Hesap Planı Düzenlemeleri” Zeynep Turan ve Erdi Bayram tarafından hazırlanmış ve çalışma ile Kamu Gözetimi Kurumu (KGK) tarafından Aralık 2018'de kamuoyuna sunulan Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) ile uyumlu Yeni Hesap Planı Taslağı (YHPT)'nin muhasebe sistemi içerisindeki yeri ve önemini ortaya koymak amaçlanmıştır. Dördüncü makalemiz Nazmiye İkinci tarafından yazılan “Sinizm: Türkiye'de Sağlık Alanında 2011-2018 Yılları Arasındaki Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”dir. Çalışmada sinik bireyleri ve sinizm kavramını ve sinizmin türlerini tanıtmak ve Türkiye'de sağlık kurumlarında sinizm ile ilgili yapılmış özgün çalışmalarını değerlendirmek amaçlanmıştır. Beşinci makale günümüzde oldukça popüler olan ve ticaret hayatını da köklü şekilde etkileyen sosyal medyayı ele alan “Sosyal Medya Fenomenleri: Instagram ve Kozmetik Sektöründe Bir Uygulama” Sinan Nardalı ve Ece Balkan tarafından yazılmıştır. Çalışma kapsamında Instagram fenomenleri adına piyasaya sunulan makyaj ürünlerinin tüketici üzerinde ne kadar etkili olduğu alımlama analizi ile incelenmiştir. Altıncı makale Eshgin Tanrıverdi tarafından hazırlanan “Azerbaijan-Armenian Conflict Within The Context Of Russia's Near Abroad Policy”dir ve çalışmada Rusya'nın yakın çevre politikasının Azerbaycan ve Ermenistan arasında devam etmekte olan Dağlık-Karabağ çatışması doğrultusunda değerlendirilmesidir. Yedinci makale Işıl Tayal tarafından yazılan “Operations Management For Double-Ended Queues”dir. Makalede, çift taraflı kuyruk (bekleme) modelinin genel formu, soyut modelleme yaklaşımları, sistemin yönetim tarafından üstlenilen farklı kontrol türleri ve çeşitli metotlarla optimizasyonu ile beraber sunulmuştur. Sekizinci makale Orkun Bayram tarafından hazırlanan “Uluslararası Ticarete Tahsil Esasına Dayalı Ödeme Şekilleri (Collection Basis) ve Uygulama Adımları” isimli makaledir. Çalışmada uluslararası ticarete kullanılan, tahsis esasına dayalı ödeme yöntemleri değerlendirilmiştir. Sonuncu makale Dilek Esen tarafından yazılan “Kariyer Stresi ile Özyeterlilik İnancı İlişkisinin Demografik Değişkenlerin Farklılaştırıcı Rolü Bağlamında İncelenmesi: İzmir Meslekyüksek Okulu İktisadi ve İdari Programlar Örneği”dir. Makalede meslek yüksekokulu öğrencilerinin kariyer stresi ile özyeterlilik inancı arasındaki ilişkinin demografik değişkenlerin farklılaştırıcı rolü kapsamında incelenmiştir.

Dergide iki adet kitap incelemesine yer verilmiştir. İlki George Ritzer tarafından ilk olarak 1993 yılında yayımlanan ve 2017 basımında güncellenen “Toplumun McDonaldlaştırılması” isimli kitaptır. Kitap, Merve Dursun tarafından incelenerek; küreselleşmenin etkilerini farklı boyutlarıyla ele alan ve modern topluma bir tür eleştiri niteliğinde olan eserin tüm bölümleri özetlenmiş, yazarın temel argümanları değerlendirilerek çarpıcı örneklere yer verilmiştir.

*İkinci kitap incelemesi Thomas Friedman'a ait "Lexus ve Zeytin Ağacı: Küreselleşmenin Geleceği" kitabıdır. Kitap Ece Merve Yanardağ tarafından incelenmiş ve kitabın güncelliğini koruyup koruyamadığı, yazarın öne sürdüğü argümanların eksik ya da zayıf yönleri ile küreselleşmenin geleceği hakkındaki çıkarımlar analiz edilerek eleştirilmiştir.*

*Bu sayının hazırlanmasında fedakarlıkla çalışan, önemli katkıları ve desteği olan dekanımıza, editör yardımcılarımıza, zaman ve emeklerini esirgemeyen hakemlerimize teşekkürü bir borç biliriz. Derginin yayına hazırlanma sürecinin her aşamasında yardımcı olan dergi sekreteryasında, yazı işlemlerinden sorumlu ve web sitesi yönetiminde görev alan arkadaşlarımıza teşekkür ederiz. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi dergisi olarak üniversite ve fakültemizin sahip olduğu misyon doğrultusunda sizlerin de yardımı ile doğru, kaliteli, üretken ve zengin bilgiyi ulaştırmaya devam edeceğiz.*

**Prof.Dr. Sevtap ÜNAL**





## FROM THE EDITOR

Dear Readers,

As Journal of the İzmir Kâtip Çelebi University Faculty of Economics and Administrative Sciences, we are pleased to announce the last issue of 2019. We are continuing our broadcasting life with the desire to reach the innovative and sustainable information and conveying this information to the parties that will create added value under the guidance of the “we are aware, we are different” principle of our university. Numerous investigators, writers and referees have undeniable contributions to our progress towards this supreme goal. The contributions of this issue and the authors are as follows. We owe them thanks.

“Modelling The Relations between Innovation Indicators of Turkey by Heteroscedastic Multivariate Regression” article was prepared by Aygülen Karakul and Gizem Özaydın. The study determined that one of the variables affecting the number of new product innovation indicators in Turkey and developed a prediction model using these variables. Our second article, “Evaluating Technological Emergence for Strategic Technology (Etest) Management: A Hybrid Model of Scientometrics and Mcdm Approaches” was written by Serhat Burmaoğlu and Esra DüNDAR Aravacık. In this study, it is aimed to propose a conceptual model that combines the use of science and multi criteria decision making methods in order to understand the nature of the manifestation and to evaluate compatible strategies. The third article, “Financial Reporting Standards and Practices in the Context of New Accounting Plan” was prepared by Zeynep Turan and Erdi Bayram, and the purpose of this study is to reveal the place and importance of the New Account Plan Draft (YHPT) in the accounting system, compatible with the Turkey Accounting Standards (TAS) and Turkey Financial Reporting Standards (TFRS) which were presented to the public in December 2018 by Public Oversight Agency (POC). Our fourth article, “Cynicism: An Evaluation in Health Studies in Turkey between the years 2011-2018” written by Nazmiye Ekinci. In the study, it is intended to introduce the cynic individuals, the concept and types of cynicism and evaluate cynicism about the original work done by the health institutions in Turkey. The fifth article is written by Sinan Nardalı and Ece Balkan, “Social Media Phenomena: An Application in Instagram and Cosmetics Sector,” which deals with social media which is very popular today and has a profound effect on the business life. Within the scope of the study, the effectiveness of make-up products introduced to the market on behalf of Instagram phenomena was examined by purchasing analysis. The seventh article is “Operations Management for Double-Ended Queues” written by Işıl Talay. In this paper, the general form of the double-sided queue model, abstract modeling approaches, different types of control undertaken by the management and optimization with various methods are presented. Eighth article is the article titled “Collection Basis and Application Step on International Trade Collection” prepared by Orkun Bayram. In the study, payment methods used in international trade based on allocation are evaluated. The last article was written by Dilek Esen “An Investigation of the Relationship between Career Stress and Self-Efficacy Belief in the Context of Differential Role of Demographic Variables: The Case of Economic and Administrative Programs of İzmir Vocational School”. In this article, the relationship between career stress and self-efficacy beliefs of vocational high school students is examined within the scope of differentiating role of demographic variables.

Two book reviews are included in the journal. The first is the book of “McDonaldization of Society” published by George Ritzer in 1993 and updated in the 2017 edition. The book was examined by Merve Dursun; all parts of the work, which deals with the effects of globalization with different dimensions and which is a kind of criticism to modern society, are summarized and the author's basic arguments are evaluated and striking examples are given.

The second book review is Thomas Friedman's “Lexus and the Olive Tree: The Future of Globalization”. The book was examined by Ece Merve Yanardağ and criticized by analyzing whether the book can maintain its currentity, the weaknesses or weaknesses of the arguments put forward by the author and the implications about the future of globalization.

*We would like to express our gratitude to our dean, assistant editors for their contributions and support and referees for their time and effort. We would like to thank our colleagues who are in charge of the editorial and web site management of the journal secretariat, who assisted at every stage of the preparation process of the journal. As Journal of İzmir Kâtip Çelebi University Faculty of Economics and Administrative Sciences, we will continue to provide accurate, high quality, productive and rich information with the help of you in line with the mission of our university and faculty.*

**Prof.Dr. Sevtap ÜNAL**



**BU SAYININ HAKEMLERİ / REFERRES OF THIS ISSUE**

<i>Prof. Dr. Hayrettin USUL</i>	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
<i>Prof.Dr. İbrahim Sani MERT</i>	Antalya Bilim Üniversitesi
<i>Prof.Dr. Ömer TURUNÇ</i>	Antalya Bilim Üniversitesi
<i>Prof. Dr. Serhat BURMAOĞLU</i>	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Abdurrahman KORKMAZ</i>	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Aykan CANDEMİR</i>	Ege Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Didem Buhari GÜLMEZ</i>	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
<i>Doç.Dr. Bushra Soummakie</i>	Antalya Bilim Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Elif Türkan ARSLAN</i>	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Keti VENTURA</i>	Ege Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Gönül KAYA ÖZBAĞ</i>	Kocaeli Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Tansel HACIHASANOĞLU</i>	Yozgat Bozok Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Zehra Nuray NİŞANCI</i>	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
<i>Doç. Dr. Zeki Atıl BULUT</i>	Dokuz Eylül Üniversitesi
<i>Dr. Öğr. Üyesi Berna TEKTAŞ</i>	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
<i>Dr. Öğr. Üyesi Dilek ÖZDEMİR GÜNGÖR</i>	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
<i>Dr. Öğr. Üyesi Emine Beyza SATOĞLU</i>	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
<i>Dr. Öğr. Üyesi Gül ARIKAN AKDAĞ</i>	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
<i>Dr. Öğr. Üyesi Haydar YALÇIN</i>	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
<i>Dr. Öğr. Üyesi İrem Aşkar KARAKIR</i>	Dokuz Eylül Üniversitesi
<i>Dr. Öğr. Üyesi Pelin PASİN COWLEY</i>	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
<i>Dr. Öğr. Üyesi Peyman UYSAL</i>	Antalya Bilim Üniversitesi
<i>Dr. Öğr. Üyesi Rozi MİZRAHİ</i>	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
<i>Dr. Öğr. Üyesi Seçkin Barış GÜLMEZ</i>	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

## İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
Editörden	
TÜRKİYE'NİN İNOVASYON GÖSTERGELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN DEĞİŞEN VARYANS PROBLEMLİ ÇOK DEĞİŞKENLİ DOĞRUSAL REGRESYON İLE MODELLENMESİ <i>Aygülen Karakul, Gizem Özyayın</i>	125-139
STRATEJİK TEKNOLOJİ YÖNETİMİ İÇİN TEKNOLOJİ TEZAHÜRÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ (ETEST): BİLİMETRİ VE ÇKKV YAKLAŞIMLARININ BİRLİKTE KULLANILDIĞI MELEZ BİR MODEL <i>Serhat Burmaoğlu, Esra Dünder Aravacık</i>	140-150
FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI VE UYGULAMALARI BAĞLAMINDA YENİ HESAP PLANI DÜZENLEMELERİ <i>Zeynep Turan, Erdi Bayram</i>	151-160
SİNİZM: TÜRKİYE'DE SAĞLIK ALANINDA 2011-2018 YILLARI ARASINDAKİ ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME <i>Nazmiye Ekinci</i>	161-175
SOSYAL MEDYA FENOMENLERİ: INSTAGRAM VE KOZMETİK SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA <i>Ece Balkan, Sinan Nardalı</i>	176-187
RUSYA'NIN YAKIN ÇEVRE POLİTİKASI BAĞLAMINDA AZERBEYCAN-ERMENİSTAN ÇATIŞMASI <i>Eshgin Tanriverdi</i>	188-200
ÇİFT-TARAFLI KUYRUK (BEKLEME) SİSTEMLERİNDE OPERASYON YÖNETİMİ <i>Işıl Talay</i>	201-208
ULUSLARARASI TİCARETTE TAHSİL ESASINA DAYALI ÖDEME ŞEKİLLERİ (COLLECTION BASIS) ve UYGULAMA ADIMLARI <i>Orkun Bayram</i>	209-216
KARIYER STRESİ İLE ÖZYETERLİLİK İNANCI İLİŞKİSİNİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERİN FARKLILAŞTIRICI ROLÜ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: İZMİR MESLEKYÜKSEK OKULU İKTİSADİ VE İDARİ PROGRAMLAR ÖRNEĞİ <i>Dilek Esen</i>	217-232
Kitap İnceleme 1: TOPLUMUN McDONALDLAŞTIRILMASI <i>Merve Dursun</i>	233-238
Kitap İnceleme 2: LEXUS VE ZEYTİN AĞACI: KÜRESELLEŞMENİN GELECEĞİ <i>Ece Merve Yanardağ</i>	239-245

## CONTENT

	Pages No
Editörden	
MODELLING THE RELATIOS BETWEEN INNOVATION INDICATORS OF TURKEY BY HETEROSCEDASTIC MULTIVARIATE REGRESSION <i>Aygülen Karakul, Gizem Özaydın</i>	125-139
EVALUATING TECHNOLOGICAL EMERGENCE FOR STRATEGIC TECHNOLOGY (EEST) MANAGEMENT: A HYBRID MODEL OF SCIENTOMETRICS AND MCDM APPROACHES <i>Serhat Burmaoğlu, Esra Dünder Aravacık</i>	140-150
NEW CHART OF ACCOUNTS REGULATIONS AS PART OF FINANCIAL REPORTING STANDARDS AND PRACTICES <i>Zeynep Turan, Erdi Bayram</i>	151-160
CYNICISM: AN EVALUATION ON THE STUDIES BETWEEN 2011-2018 IN HEALTH CARE IN TURKEY <i>Nazmiye Ekinci</i>	161-175
MARKETING THROUGH SOCIAL MEDIA INFLUENCERS: INSTAGRAM & COSMETIC SECTOR <i>Ece Balkan, Sinan Nardali</i>	176-187
AZERBAIJAN-ARMENIAN CONFLICT WITHIN THE CONTEXT OF RUSSIA'S NEAR ABROAD POLICY <i>Eshgin Tanriverdi</i>	188-200
OPERATIONS MANAGEMENT FOR DOUBLE-ENDED QUEUES <i>Işılal Talay</i>	201-208
CROSS-BORDER PAYMENT SCHEMES ON COLLECTION BASIS AND THEIR IMPLEMENTATION <i>Orkun Bayram</i>	209-216
INVESTIGATION OF RELATIONSHIP BETWEEN CAREER STRESS AND SELF-EFFICACY IN THE CONTEXT OF DEMOGRAPHIC VARIABLES DIFFERENTIAL ROLE: THE EXAMPLE OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE PROGRAMS IN İZMİR VOCATIONAL HIGH SCHOOL <i>Dilek Esen</i>	217-232
Book Review 1: THE MCDONALDIZATION OF SOCIETY <i>Merve Dursun</i>	233-238
Book Review 2: LEXUS AND THE OLIVE TREE: UNDERSTANDING GLOBALIZATION <i>Ece Merve Yanardağ</i>	239-245

**TÜRKİYE'NİN İNOVASYON GÖSTERGELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN  
DEĞİŞEN VARYANS PROBLEMLİ ÇOK DEĞİŞKENLİ DOĞRUSAL REGRESYON  
İLE MODELLENMESİ**

**MODELLING THE RELATIOS BETWEEN INNOVATION INDICATORS OF TURKEY  
BY HETEROSCEDASTIC MULTIVARIATE REGRESSION**

**Aygülen KAYAHAN KARAKUL**

*Dr. Öğretim Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, aygulen.kayahan@ikc.edu.tr, ORCID  
0000-0002-8310-1709*

**Gizem ÖZAYDIN**

*Yüksek Lisans Öğrencisi, İKÇÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, gizem.ozaydin@hotmail.com,*

**ÖZET**

Bilimsel üretim sürecinin pratik yaşamdaki karşılığı yeni bir ürün, üretim biçimi ya da sürecin ortaya çıkmasıdır. Yeni ürünler ise Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) üzerine yürütülen etkinliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve inovasyon kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki inovasyon göstergelerinden biri olan yeni ürün sayılarını etkileyen değişkenleri belirlemek ve bu değişkenleri kullanarak bir tahmin modeli geliştirmektir. Çalışmada çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak Türk Patent ve Marka Enstitüsü’ne yapılan patent, marka, tasarım ve faydalı model tescil sayıları bağımsız değişkenler olarak ise Ar-Ge’ye ayrılan finansal kaynaklar ile Ar-Ge alanında çalışan insan gücü sayıları ele alınmıştır. Değişkenler arasındaki doğrusal regresyon ilişkisinin modellenmesi için logaritmik dönüşümler kullanılmış, çoklu bağlantı probleminin olup olmadığı araştırılarak modelin performansı performans ölçütlerine göre değerlendirilmiştir.

*Anahtar Kelimeler:* Çok değişkenli Doğrusal Regresyon Analizi, İnovasyon Göstergeleri, Ar-Ge, patent, tasarım, faydalı model.

**ABSTACT**

The projection of scientific production process to real life areas is satisfied with the Research and Development (R&D) processes and innovation indicators. The aim of the research is to find the effect of variables that determine the innovation indicators of Turkey. The multi variable regression analysis is employed. The dependent variable of research is number of licenses, trademark and utility model registrations to the Turkish Official Patent and Trademark Institution and the independent variables are the financial sources that are allocated to R&D and the number of manpower working in the areas of R&D. For the success of modelling the logarithmic transformations has been employed, multicollinearity problem has been searched by using multiple criteria and also the performance of the model has been determined.

*Keywords:* Multivariable Regression Analysis, Innovation Indicators, R&D

## 1. GİRİŞ

Yenilik, hâlihazırda var olan bir ürünü/hizmeti ilk haline göre önemli ölçüde geliştirme, ya da bir üretim süreci geliştirme anlamına gelir. Türk Dil Kurumu sözlüğüne (2018) göre yenilik “Değişen koşullara uyabilmek için toplumsal, kültürel ve yönetsel ortamlarda yeni yöntemlerin kullanılmaya başlanması, inovasyon” olarak tanımlanmaktadır. Böylece yenilik kavramı inovasyon ile ilişkilendirilmektedir. İnsanlık tarihinin başlangıcından beri süregelen bir değişim göstergesi olarak inovasyonu temsil eden pek çok faktör vardır. Bunlardan bazıları Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu’na (TÜBİTAK) bağlı olan Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu tarafından kabul edilen *Oslo Klavuzu: Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması için İlkeler* metninde belirtilmiştir. Söz konusu faktörler: Ar-Ge harcamaları, patent, eğitim, beşeri sermaye, fikri mülkiyet hakları, bilgi ve iletişim teknolojileri, uluslararası rekabet ve piyasa yapıları, doğrudan yabancı yatırım, hükümet politikaları, dışa açıklık, teknoloji üsleri, yaratıcı kültürdür (OECD ve Eurostat 2005). Bu faktörler arasında yer alan Ar-Ge, Araştırma-Geliştirme kelimelerinin kısaltması olup, “yeni ürün ve üretim süreçlerinin ortaya çıkarılmasına yönelik sistemli ve yaratıcı çalışmalar” (Zerenler, Türker ve Şahin, 2007) olarak tanımlanmaktadır. Üretilen yeni ürünlerin ve süreçlerin sayısı Ar-Ge faaliyetlerinin temel göstergelerindedir. Yine bu göstergeler arasında yer alan patentler ise firmaların kurumların ya da bireylerin geliştirdikleri icatların korunma aracıdır ve icadın bir göstergesidir. (Mercan, Göktaş, Gömleksiz; 2011:32).

Son yıllarda, teknolojik değişimin de etkisi ile ülkelerin iktisadi faaliyetlerini, iktisadi alandaki işletmelerinin üretim teknik ve biçimlerini sürekli olarak geliştirmeleri gerektirmektedir. Bu yenileme ve değiştirme işlemleri “inovasyon”un üretim sistemlerine uygulanması ile gerçekleştirilebilir. İnovasyon çalışmaları, gerek ülkelerin ekonomik ve toplumsal yönden gelişmeleri için, gerekse iktisadi işletmelerin yani üretimin gelişmesi için önemlidir.

Teknik gelişim için en temel bileşen, işi yapacak kişi ile işe yapılan yatırımdır. Bu çalışmada Ar-Ge’ye yapılan yatırımlar ve Ar-Ge alanında çalışan insan gücü, yeniliği etkileyen en temel iki faktör olarak ele alınmış ve yenilik üzerindeki etkileri çok değişkenli doğrusal regresyon analizi ile incelenmiştir. Yenilik ise somut bir ürün olarak patent, marka ve faydalı ürün tescil sayıları ile temsil edilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde kuramsal çerçeve başlığı altında patent, marka ve faydalı model kavramları ele alınmış, Ar-Ge alanında çalışan insangücüne ve Ar-Ge harcamalarına ilişkin bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde literatür taraması gerçekleştirilmiş, üçüncü ile dördüncü bölümlerde araştırmanın amacı, yöntemi ve modeline ilişkin bilgiler verilmiş, beşinci ile altıncı bölümlerde de araştırma bulguları sonuçları ve öneriler verilmiştir.

## 2.KURAMSAL ÇERÇEVE

### 2.1. Patent, Marka ve Faydalı Model

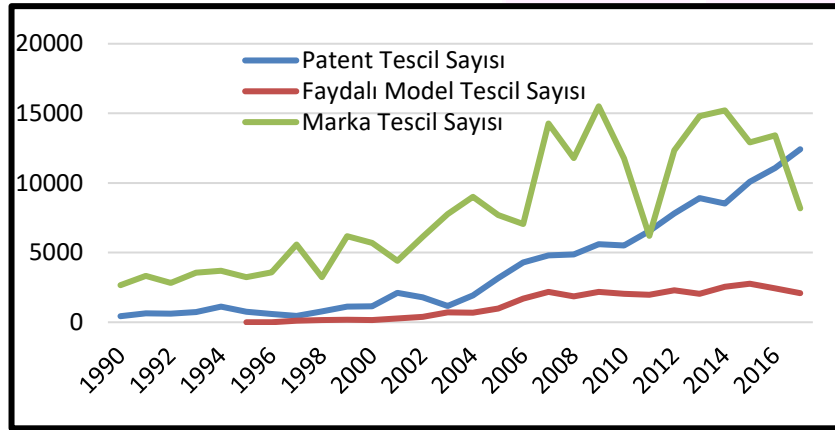
Anlam olarak bilimsel ya da teknik buluşların kullanım hakkını gösteren belgeye patent, mal ya da hizmetleri kendileri ile aynı türdeki diğerlerinden ayırt etme işlevi gören işaretlere marka, sanayiye uygulanabilen buluşlara Faydalı Model adı verilmektedir (Marka ve Patent Terimleri Sözlüğü, 2018). Patent, marka ve faydalı model geliştirme birer inovasyon göstergesidir (Karaöz ve Albani, 2004). Türkiye’de bu üç ürünün tesciline ilişkin başvurular Türk Patent ve Marka Kurumuna yapılmakta ve Sinaî Mülkiyet Hakları Kanunu’ndaki esaslar çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Sinaî Mülkiyet Hakları, icatların ve yeni tasarımların ilk sahiplerinin üzerine kayıtlanmasını, ürünü üretme ve satma hakkını içermektedir. Türkiye’de sınaî mülkiyete ilişkin ilk düzenlemelerin tarihçesi 13. ve 14. yüzyıldaki Ahilik teşkilatına dayanmaktadır (Doğan, 2011). Yeni ürün geliştiren ya da bir buluş yapan kişiye “tekel hakkı” yani buluşu ile ilgili fikrî haklar ile “Pir” unvanı verilir. Pir’e verilen fikrî hakların ancak yeni ustalar yetiştirme şartına bağlı olması yenilikçilik ve inovasyon düşüncesinin bugünlere kadar elden ele gelmesinde etkili olmuştur.

1870’li yıllarda çıkarılan “Eşya-i Ticariyeye Mahsus Alamet-i Farikalara Dair Nizamname” ve aynı yıllardaki “İhtira Beratı Kanunu” patent ve marka konularındaki devlet güvencesini garanti altına almıştır. Cumhuriyet döneminde 1925 yılında Sınai Mülkiyetin Korunması için Uluslararası Bir Birlik Oluşturulması Hakkındaki Paris Sözleşmesi’ne taraf olunmuştur. 1965 yılında 551 sayılı “Marka Kanunu” kabul edilmiş, 1976 yılında “Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı (WIPO) Kuruluş Anlaşması”na taraf olunmuştur. Türk Patent Enstitüsü 1994 yılında kurulmuştur (TÜRK PATENT, 2018). 2016 yılında 6.769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun’un amacı “marka, coğrafi işaret, tasarım, patent, faydalı model ile geleneksel ürün adlarına ilişkin hakların korunmasını garanti altına almak, böylece teknolojik, ekonomik ve sosyal ilerlemenin gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktır”. Yasa ile marka, patent ve faydalı modeller geliştiren kişi ve kurumlara ilişkin haklar güvence altına alınmış, bu ürünlerin tesciline ilişkin süreç ve tescil sonrası kazanılan haklar belirlenmiş ayrıca 1994 yılında kurulmuş olan ilgili kurumun ismi 2016 yılı itibari ile Türk Patent ve Marka Kurumu olarak güncellenmiştir.

Yapılan yasal ve kurumsal hazırlıklar yeni ürün alanındaki çalışmaların artışı ile paralel olarak ilerlemiştir. Patent marka ve faydalı model alanındaki başvuruların ve tescillerin sayısal olarak artışı Grafik 1’de verilmiştir.

**Grafik 1: Yıllara Göre Türkiye’de Patent, Marka ve Faydalı Model Tescil Sayılarının Değişimi**



Kaynak: Türk Patent, 2018.

Grafik 1’e göre 1990 yılında 3.098 olan patent, faydalı model ve marka tescil sayıları 2017 yılında 66.905 olarak yaklaşık 21 kat artmıştır. Ancak yine de dünyadaki diğer ülkelerle karşılaştırıldığında henüz çok az durumdadır. Örneğin Avrupa Birliği Komisyonu tarafından yapılan inovasyon performans endeksine göre Türkiye 2017 yılında “orta düzeyde yenilikçi ülkeler” grubunda yer almıştır (European Commisison, 2017).

## 2.2. Ar-Ge’ de Çalışan İnsangücü

Ar-Ge faaliyetlerini gerçekleştirecek nitelikli insangücünün yetiştirilmesi, eğitimleri ile ilişkili pozisyonlarda istihdam edilmesi teknik gelişimin sağlanması için gereklidir. İnovasyon ve Ar-Ge alanında çalışacak personelin niteliklerinin yüksek olması büyük çapta insangücünün amaçlara dönük olarak eğitilmesi ile doğrudan bağlantılıdır.

Ar-Ge personeli kamu kurum ve kuruluşlarında araştırmacı olarak tam zamanlı olarak istihdam edilen personeli ve sözleşmeli olarak kısmi zamanlı ya da geçici görevlerle istihdam edilen personeli kapsamaktadır.

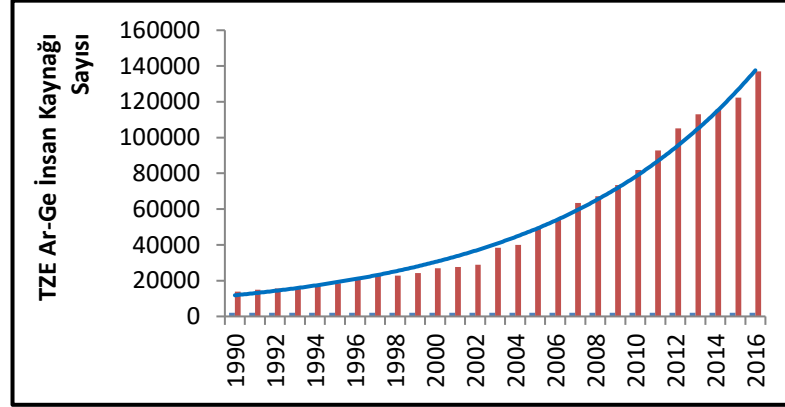
Özel sektörde ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda da Ar-Ge personeli istihdam edilmektedir. Özel sektördeki şirketlere Ar-Ge merkezleri açmaları durumunda devlet tarafından çeşitli vergi indirimleri ve teşvikleri sağlanmaktadır. Ar-Ge merkezi olarak başvurmak için ön şartlardan birisi de en az 15 tam zaman eşdeğeri Ar-Ge personeli çalıştırılmasıdır. Böylece hem yaratıcı faaliyet yapması olası olanlar hem de yaratıcı faaliyet



yapacak olanlar fiiliyatta bir iş yerinde bir araya getirilmektedir. 30 Nisan 2019 itibari ile Türkiye’de faaliyette olan Ar-Ge merkezi sayısı 1.156 olup bu merkezlerde doktora ve üstü düzeyde eğitilmiş 952 personel, yüksek lisans düzeyinde eğitilmiş 9.682 personel ve lisans düzeyinde eğitilmiş 31.346 personel istihdam edilmektedir. Bu personel tarafından bugüne dek 11.849 patent başvurusu gerçekleştirilmiş ve 4.393 tane başvuru tescil edilmiştir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019).

Türkiye’de Ar-Ge alanında çalışan insan kaynağının yıllara göre değişimi Grafik 2’de verilmiştir.

**Grafik 2: Tam Zaman Eşdeğer Ar-Ge İnsan Kaynağı**

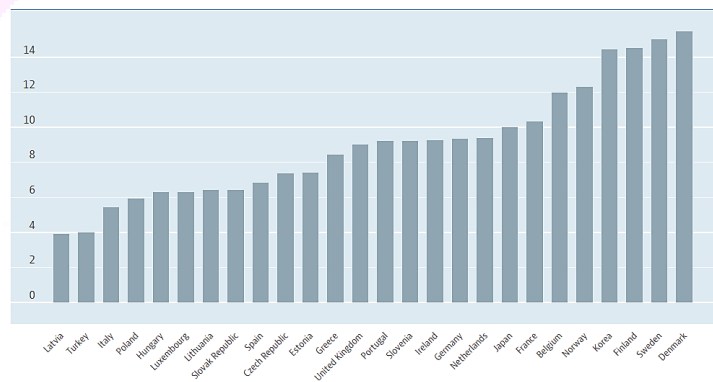


Kaynak: (TÜİK, 2018a).

“Tam Zaman Eşdeğer(TZE)” kavramı, bir senede Ar-Ge alanında çalışan insangücünün Ar-Ge için kullandığı çalışma süresini ifade eder. Günümüz çalışma koşulları içinde oldukça yaygın olan geçici veya kısmi zamanlı çalışma biçimlerinin de istatistiklere girmesi için kullanılan bir birimdir. 1 TZE, yıldaki kişi oranını ifade eder. Böylece örneğin bir yılın yarısında bu alanda çalışan kişi için 0,5 TZE değeri kullanılır. Ayrıca örneğin “zamanının % 30’unu Ar-Ge faaliyetlerine ve kalanını da diğer çalışmalara ayıran bir kişi 0,3 TZE olarak gösterilmektedir” (Alkan, 2009: 54). TÜİK verilerinden elde edilmiş olan Grafik 2’ye göre Türkiye’de TZE Ar-Ge insan kaynağı sayısı 1990 yılında toplam 50.327 kişi iken 2016 yılında 379.167 kişiye ulaşmıştır (TÜİK, 2018a).

Ar-Ge personel sayısını değerlendirirken nüfus faktörünü de göz önünde bulundurmak gerekir. Bu nedenle Ar-Ge alanında çalışan insangücünün nüfus içindeki payı da önemli bir göstergedir. Ar-Ge alanında çalışan personel sayıları bakımından Türkiye’nin diğer ülkeler arasındaki durumunu değerlendirmek üzere Grafik 3 verilmiştir.

**Grafik 3: Ünelere göre 1.000 Çalışan Başına Düşen Ar-Ge Personel Sayıları**



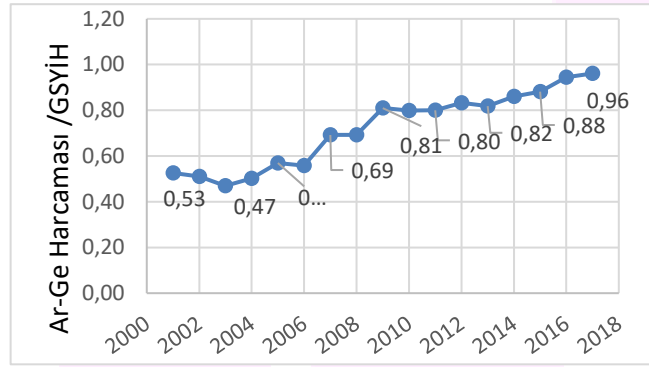
Kaynak: OECD, 2017

Grafik 3’de verilen OECD ülkelerinin 1.000 çalışan başına düşen Ar-Ge insan kaynağı sayısı göstergesine göre en yüksekte en düşüğe doğru sıralandığında Türkiye Latvia’dan sonra sondan ikinci sıradadır.

### 2.3. Ar-Ge Çalışmalarına Ayrılan Finansal Kaynaklar

Merkezi yönetim bütçesinden çeşitli kurumlara Ar-Ge alanında kullanacakları finansman sağlamak devletin teknolojik ve bilimsel gelişim için genel politikasını göstermektedir. Ar-Ge merkezlerine çeşitli vergi indirimleri ve destekler verilmesi dolaylı finansman olarak değerlendirilebilir. Ayrıca TÜBİTAK tarafından düzenlenen ve tüm işletmelerin başvurabileceği sürekli açık destek programları bulunmaktadır. Bu programlardaki genel amaçlar arasında teknoloji alanında yerleşmenin artırılması ve ithal ürünlerin yerli muadillerinin üretilmesi anlamında finansal destek vermektir. Grafik 4’te 2017 ve 2018 yılları için Ar-Ge’ye ayrılan kaynaklar verilmiştir. Ancak finansal kaynak tek başına yeterli olmamakta bunu kullanacak işgücünün de bir yandan eğitilmesi gerekmektedir.

**Grafik 4: Kamu kaynaklarından Ar-Ge’ye yapılan Harcamalar**



Kaynak: (TÜİK, 2018b).

Grafik 4’te görüldüğü gibi Türkiye’de kamu kaynaklarından Ar-Ge için ayrılan harcama miktarları yıllara göre artmaktadır. 2001 yılında GSYİH’nin % 0,53’ü Ar-Ge’ye ayrılırken 2017’de bu oran % 0,96’ya yükselmiştir (TÜİK, 2018b).

Her ülkenin Ar-Ge çalışmalarına ayrılan bütçesi UNESCO İstatistik Enstitüsü tarafından incelenmiştir. Buna göre Ar-Ge’ye yaptığı yatırım ile ilk iki sırada bulunan Amerika ve Çin’in Ar-Ge’ye yaptığı yatırım bütçesi toplandığında bütün dünya üzerindeki Ar-Ge bütçesinin % 47’sine denk gelmektedir. Ayrıca Türkiye de bu listenin 15’inci sırasındadır. (UNESCO İstatistik Enstitüsü, 2018)

### 3. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın bu bölümünde yakın dönemde, inovasyon göstergeleri ve Ar-Ge ile ilişkili olarak yapılan çalışmalara değinilmiştir.

Morbey ve Reithner (1990), araştırmalarında firma performansı ile Ar-Ge harcamalarının etkileşimini 173 işletmede incelemişlerdir. Firma kaynaklarının etkin kullanılması ve Ar-Ge’ye ayrılan kaynağın doğru tespit edilmesinin firmanın büyümesinde pozitif yönde etkili olduğunu, ayrıca işletmelerin büyüme hızını da güçlü bir şekilde etkilediğini belirtmişlerdir.

Chauvin ve Hirschey (1993), dünya genelinde aktif şirketlerin istatistiksel piyasa bilgilerinin bulunduğu COMPUSTAT veri tabanındaki firmaların Ar-Ge harcamalarının piyasa değeri üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Ar-Ge harcamalarının büyük şirketler için, özellikle daha çok imalat sektöründeki şirketler için uygun olduğunu, bunun yanı sıra küçük

şirketlerin iyi hedeflenmiş Ar-Ge yatırımlarının yüksek oranda kazanç sağlayabileceğini göstermişlerdir.

Ersöz (2009) Türkiye'nin inovasyon göstergelerine göre öncelikli olarak hangi alana yönelmesi gerektiğini araştırmıştır. Hiyerarşik Kümeleme Analizi ve Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi uygulayarak Türkiye'nin inovasyon göstergeleri bakımından düşük ülke profiline sahip olduğunu saptamıştır. Araştırmasında kullandığı değişkenler bilim insanları ve mühendislerin sayısı, üniversite mezunlarının sayısı, devletin Ar-Ge için yaptığı harcamalar, alandaki harcamalar ve alandaki ihracat miktarlarıdır.

Yavuz (2010) gerçekleştirilen inovasyonun işletmenin örgütsel performansına etkisini araştırdığı çalışmada boylamsal vaka analizi tekniğini kullanmıştır. Çanakkale Seramik A.Ş. işletmesini örnek olarak seçmiş, 2005-2009 yılları arasında şirketin inovasyon ve performans göstergelerini araştırmıştır. Çalışmasından elde ettiği sonuçlara göre organizasyonel inovasyon örgütsel performansı tetikleyerek olumlu bir etki yaratmaktadır.

Örücü, Kılıç ve Savaş (2011) KOBİ'lerin hangi inovasyon stratejilerini uyguladıklarını tespit etmeyi amaçlamışlardır. KOBİ'lerin çalışan sayılarının ve yasal yapılarının inovasyonu nasıl etkilediğini, bu işletmelerin Ar-Ge çalışmalarına ayırdıkları finansal kaynaklar ile inovasyon stratejileri aralarındaki etkileşimi incelemişlerdir. Çalışan sayıları arttıkça işletmelerin inovasyon başarısının arttığı, KOBİ'lerin yasal yapılarının inovasyonda etkili olmadığı ve Ar-Ge'ye ayrılan bütçenin inovasyon stratejisinde önemli gösterge olduğu sonuçlarını elde etmişlerdir.

Mercan, Göktaş ve Gömleksiz (2011) patent verilerini kullanarak Ar-Ge faaliyetleri ile inovasyon arasındaki etkileşimi incelemişlerdir. Türkiye'nin de dâhil olduğu 25 ülke için patent kabul sayılarını bağımlı değişken; girişimci oranları Ar-Ge harcamaları ve araştırmacı sayılarını bağımsız değişkenler olarak ele almışlar ve 2003-2008 yılları için Panel Veri Analizi yöntemi kullanarak değişkenler arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Elde ettikleri sonuçlara göre girişimcilik değişkeninin etkisi istatistiksel olarak anlamlı çıkmamış, araştırmacı sayılarındaki artışın inovasyon göstergeleri üzerindeki etkisi çok küçük bulunmuş, Ar-Ge harcamalarının etkisi ise anlamlı bulunmuştur.

Tüylüoğlu ve Saraç (2012) Dünya Bankası'nın GSYİH'ye dayalı olarak kategorize ettiği ülkelerde inovasyonu belirleyici faktörleri panel veri analiziyle incelemişlerdir. 1998-2007 yılları arasında dinamik panel eşbütünleme analizinde etkilenen değişken olarak yerli patent başvuru sayısını, açıklayıcı değişkenler olarak GSYİH, eğitim ve Ar-Ge harcamaları, ithalat, yabancı yatırım girişleri, royalti ve lisans ödemelerini ele almıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre GSYİH ve dışa açıklık inovasyon ile aynı yönlü olarak değişirken, yabancı yatırım girişleri ile inovasyon ters yönlü olarak değişmektedir.

Burmaoğlu (2012) ulusal lojistik performansı ile ulusal inovasyon göstergeleri arasındaki etkileşimin belirlenmesini ve bu göstergelerin ülkelerin lojistik performansları üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamış, yöntem olarak kanonik korelasyon ve çoklu regresyon analizi kullanmıştır. Veri setini, Dünya Bankası'nın Lojistik Performans Endeksi'nden ve Avrupa Birliği İnovasyon Karnesi'nden almıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre lojistik performansı ile inovasyon arasında kuvvetli derecede bir ilişki vardır, ayrıca entelektüel varlıklar ve insan kaynakları lojistik performansını pozitif yönde etkilemektedir.

Çakın ve Özdemir (2015) Türkiye'deki 12 bölgenin inovasyon ve Ar-Ge yatırımlarına ayırdığı kaynağa göre performanslarını değerlendirmişlerdir. Belirli bir dönem içinde Ar-Ge alanına aktarılan parasal kaynaklar, bölgenin Ar-Ge faaliyetlerinde istihdam edilmiş kişi sayısını ve o bölgedeki işletme sayılarını girdi değişkenler, adet olarak patent sayıları ile dolar cinsinden ileri teknoloji ihracatını çıktı değişkenler olarak ele alınmıştır. Regresyon analizi, DEMATEL ve TOPSIS yöntemlerinden faydalanmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre; 2010, 2011 ve 2012 yılları için en yüksek performansa sahip olan ilk üç bölge sırasıyla İstanbul, Doğu Marmara ve Ege Bölgesi'dir ve en önemli ilk üç kriter ise sırasıyla patent/işletme oranı, ihracat/ işletme oranı ve Patent/ Ar-Ge oranıdır.

Ersöz, Bayraktar ve Ersöz (2016) Avrupa ve dünya ülkeleri arasında Türkiye'nin konumunu ve inovasyon göstergelerine göre öncelikli alanlarını araştırdıkları çalışmalarında; Türkiye'nin inovasyon performansı açısından diğer ülkelerden geride kaldığını ifade etmişlerdir. Bu açığı kapatmak için kamu-özel sektör Ar-Ge harcamaları ile nitelikli iş gücünün artması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Saatçioğlu ve Bildirici (2017) ekonometrik bir uygulama ile inovasyon göstergelerini kullanarak Türkiye'yi farklı ülkelerle karşılaştırmışlardır. Türkiye dâhil 21 OECD ülkesini ele aldıkları çalışmalarında 2012-2015 yılları arasında OECD inovasyon veri tabanındaki beş temel başlığı inovasyon göstergeleri açısından analiz etmişler, yöntem olarak kümeleme analizi ile çok boyutlu ölçekleme analizi kullanmışlardır. Analiz sonuçlarına göre inovasyon göstergeleri açısından önde olan ülkenin ABD olduğu ve Türkiye'nin ABD'ye en uzak ülke olduğu görülmüştür. Ayrıca Türkiye'nin 21 OECD ülkesi içinde en çok benzerliğinin görüldüğü ülke Portekiz olmuştur. Özetle Türkiye'nin inovasyon ve teknoloji göstergeleri açısından karşılaştırılan ülkelere göre çok geride kaldığı tespit edilmiştir.

Nazlı, Özer ve Yanıktepe (2018) Borsa İstanbul'a kayıtlı Kocaeli ilinde Ar-Ge harcaması yapan 10 şirketin 2008-2017 yılı Ar-Ge harcamaları ile kârlılıkları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yöntem olarak panel veri analizi kullanmışlardır. Çalışmalarından elde ettikleri sonuçlara göre Kocaeli ilindeki işletmelerin Ar-Ge harcamaları finansal tablolarındaki kârlılık üzerine olumlu yönde etki etmektedir.

Altaş, Yakut ve Yorulmaz (2018) araştırma geliştirmeye bütçe ayıran şirketlerin yapısını inceledikleri araştırmalarında şirketlerin sektörü, büyüklüğü, yöneticilerin deneyimi, eğitimi ve cinsiyeti bağlamında Dünya Bankası verilerinden yararlanmışlardır. Araştırmacılar yöntem olarak Kategorik Regresyon ve Çoklu Uyum Analizi kullanmışlar, büyük ölçekli şirketlerde üst düzey yöneticilerin eğitim düzeyi arttıkça Ar-Ge'ye daha fazla bütçe ayrıldığı sonucuna ulaşmışlardır.

Süt ve Çetin (2018) inovasyonu temsil eden değişkenlere bir anlam yüklemeyi amaç edindikleri araştırmalarında Ar-Ge, patent ve araştırmacı sayılarının zayıf ve güçlü yönlerini incelemişler, ayrıca Avrupa Komisyonu tarafından oluşturulan "Avrupa İnovasyon Endeksi" ve Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan "Küresel Rekabetçilik İnovasyon Endeksi"nin inovasyon göstergesi olduğunu belirtmişlerdir.

#### **4. ARAŞTIRMANIN AMACI**

Bu çalışmanın amacı Türkiye'deki inovasyon göstergeleri arasındaki ilişkilerin analizini gerçekleştirmek ve bu göstergelere ilişkin bir tahmin modeli geliştirmektir. Araştırmada yeni ürün göstergesini temsilen patent, marka, tasarım ve faydalı model tescil sayılarının toplamı bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Araştırmanın bağımsız değişkenleri ise Ar-Ge alanında yapılan harcama tutarları ve Ar-Ge alanında istihdam edilen insangücü sayılarıdır.

#### **5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE MODELİ**

Çalışmanın verilerinden Ar-Ge insangücü sayıları Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK); yeni ürün göstergelerine ilişkin sayılar Türk Patent Marka Enstitüsü'nün resmi internet veri tabanından alınmış, ayrıca veri tabanlarında bulunmayan yıllara ilişkin veriler ise elektronik posta yolu ile kurumların istatistik birimlerinden talep edilerek elde edilmiştir. Ar-Ge harcamaları Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü'nün veri tabanından alınmıştır. Çalışmada 1990-2016 dönemine ait veri seti kullanılmış, yöntem olarak çok değişkenli doğrusal regresyon analizi yöntemi uygulanmıştır. Verilerin analizi SPSS-25 paket programında gerçekleştirilmiştir.

##### **5.1. Çok Değişkenli Doğrusal Regresyon Modeli**

Çok değişkenli doğrusal regresyon bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki doğrusal ilişkileri gösteren bir tahmin yöntemidir. Çok değişkenli regresyon analizinde "En Küçük Kareler Yöntemi" kullanılarak bağımsız değişkeni açıklayan bağımlı

değişkenler gerçek verilerden bir tahminî model üretir (Alpar, 2011). Bu model değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü, bağımlı değişkenin hangi hassasiyetle bağımsız değişkenlerden etkilendiğini gösterir. Doğrusal ilişkiyi gösteren matematiksel model, n tane bağımsız değişken için Eşitlik 1'deki gibi yazılır:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_n X_n + \varepsilon \quad (1)$$

Eşitlik 1'de n boyut için her bir ( $\beta_i$ ) analitik düzlemdeki doğrunun eğimi ile aynı şeyi ifade eder. Doğrunun eğimi bağımsız değişkendeki birim artışın, bağımlı değişkende ne kadar değişime neden olduğunu sayısal göstergesidir. Çok değişkenli analizde de benzer olarak her bir katsayı ait olduğu bağımsız değişkenin bağımlı değişkene birim olarak etkisine karşılık gelmektedir. Modelde yer alan  $\varepsilon$  terimi ise modeldeki tahmin hatasını temsil etmektedir.

### 5.1.1. Modelin Anlamlılık Testleri

Modelin gücünü gösteren katsayı Determinasyon Katsayısı ( $R^2$ )' dir. Ayrıca F ve t testleri ile modelin tümel olarak anlamlılığı ve modeldeki katsayıların anlamlılığı test edilir. F testi için oluşturulacak yokluk hipotezi değişkenler arasında ilişki olmadığı biçiminde olup alternatif hipotez ise değişkenler arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu hipotezidir. Benzer olarak t testi için yokluk hipotezi modeldeki katsayıların hepsinin aynı anda sıfır olduğu hipotezi olup alternatif hipotez bu katsayıların en az birinin sıfırdan farklı olduğudur.

### 5.1.2. Çoklu Bağlantı Probleminin Teşhisi

Çok değişkenli regresyon analizinde modelin anlamlılığının F ve t Testleri ile sağlanmasına rağmen bağımsız değişkenlerin kendi arasında çoklu bağlantı problemi olabilir. Çoklu bağlantı problemi bağımsız değişkenlerin birbiri ile etkileşimli olarak değişmesidir ve modelin anlamlılığına olumsuz etki eden bir problemdir. Çoklu bağlantı probleminin saptanması Varyans Patlama Faktörü (Variance Inflation Factors – VIF) ile Tolerans Değeri hesaplaması ile ya da Koşul İndeksi hesaplaması ile yapılabilir. VIF değeri Eşitlik 2 ile hesaplanır:

$$VIF = \frac{1}{(1-R^2)} \quad (2)$$

Tolerans değerinin formülü Eşitlik 3'de verilmiştir:

$$Tolerans = \frac{1}{VIF} = (1 - R^2) \quad (3)$$

Bağımsız değişkenlerin aralarında güçlü ilişkinin olmaması demek aralarındaki korelasyon katsayısının ihmal edilebilecek kadar küçük olması, böylece tolerans değerinin 1'e; VIF değerinin de sıfıra yakın olması demektir. Bağımsız değişkenler arasında güçlü bir ilişkinin olması ise tam tersi bir duruma işaret etmekte yani tolerans değerinin sıfıra yakın olması, VIF değerinin sınırsız büyümesi anlamına gelecektir (Sevinç, 2013). Çoklu bağlantının olmaması demek kurulmuş olan doğrusal modeldeki tüm bağımsız değişkenlerin VIF değerlerinin üst sınır değeri olan 10'un altında olması demektir (Erdoğan, 2016, s:178).

Çoklu bağlantı problemi Koşul İndeksi hesaplaması ile de teşhis edilebilir. Koşul İndeksi hesabı bağımsız değişkenlerin korelasyon matrisine ilişkin öz değerlerin incelenmesidir. Koşul indeksinin 30 ve altında olması çoklu bağlantı problemi olmadığını, 30 ve 100 arasında olması çoklu bağlantı olduğunu, 100 ile 1000 arasında olması ise çok ciddi bir çoklu bağlantının olduğunu gösterir (Tabachnick ve Fidel, 2013; Çokluk, Şekercioğlu ve Büyükoztürk 2016). Çoklu bağlantının varlığı ve yokluğuna ilişkin değerlendirme yapabilmek için VIF / Tolerans değerleri ya da koşul indeksi ölçütlerinden birine bakılarak karar verilebileceği gibi güvenli bir analiz için birden çok değere de bakılabilir.

### 5.1.3. Dönüşümler

Çoklu doğrusal regresyonda birçok başlangıç varsayımı vardır. Bunlar  $x_i$  değişkenine ait değerlerin rastlantı değişkeni olmadığı; her gözlem değeri kümesi için  $y$  değerlerinin alt kümelerinin normal dağıldığı;  $y$  değerlerinin seçilen bir kümesi için  $x$  değerlerinin seçilen başka bir kümesine karşılık gelen  $y$  değerlerinden bağımsız olduğu ve  $y$  alt kümelerinin varyanslarının eşit olduğu varsayımlarıdır (Alpar, 2011, 454). Ancak sabit varyanslılık varsayımı özellikle bağımlı değişkenin aldığı değerlerin çok geniş bir aralıkta tanımlandığı durumlarda bozulur, değişen varyanslılık problemi ortaya çıkar. Bu durumda değişkenler arasında doğrusal regresyon ilişkisinin kurulabilmesi için yani varyansların eşitlenebilmesi için çeşitli dönüşümler uygulanabilir (Aydın, 2014, 245-247). Böylece doğrusal olmayan ilişkiler değişkenler üzerinde belirli matematiksel fonksiyonlar kullanılarak doğrusallaştırılabilir (Alpar, 2011: 439-441). Bu doğrusallaştırma işlemi veri setini farklı birimlerle ve farklı sayı aralıklarında ifade etmektir (Mertler ve Vannatta, 2005). Değişkenler üzerinde yapılabilecek pek çok dönüşüm vardır. Hangi dönüşümün yapılacağına değişkenler arasında ikili olarak Spearman Sıra Korelasyon Analizi yapılarak karar verilebilir. Ayrıca serpilme grafiklerinin hangi fonksiyonun grafiğine yakınsadığı uygulanacak dönüşüm için belirleyici unsurdur. Yapılabilecek başlıca dönüşümler Tablo 1’de verilmiştir (Alpar, 2011, 440-441).

Tablo 1: Doğrusallaştırmayı Sağlayan Dönüşümler		
Denkem	Dönüşüm	Doğrusal Denklem
$y = ab^x$	$\log y$	$\log y = \log a + x \log b$
$y = ab^{-x}$	$\log y$	$\log y = \log a - x \log b$
$y = ax^b$	$\log y$ ve $\log x$	$\log y = \log a + b \log x$
$y = \frac{x}{ax+b}$	$\frac{1}{x}$ ve $\frac{1}{y}$	$\frac{1}{y} = a + b \cdot \frac{1}{x}$
$y = \frac{x}{ax-b}$	$\frac{1}{x}$ ve $\frac{1}{y}$	$\frac{1}{y} = a - b \cdot \frac{1}{x}$
$y = \frac{e^{a+bx}}{1+e^{a+bx}}$	$\ln \frac{y}{1-y}$	$\ln \frac{y}{1-y} = a + bx$

Ayrıca bunlardan başka karekök dönüşümü, hiperbolik dönüşüm, kare dönüşümü, (Albayrak, 2008, s:2), negatif işaretlilerinin çarpımsal tersini alma dönüşümleri (Alpar, 2011,440-441) de bulunmaktadır.

Yapılan dönüşümler değişkenlerdeki varyansları eşitlemeye yani varyansı ortalamadan bağımsız yapmaya da yararlar ve aynı zamanda dönüştürülen değişkenin dağılımını normal dağılıma daha yakın hale getirirler (Aydın, 2014:259). Değişen varyanslılık problemi “Ağırlıklı En Küçük Kareler Yöntemi” kullanılarak giderilebileceği gibi aynı zamanda varyans dengeleme dönüşümleri kullanılarak da giderilebilir. Bağımlı değişkenin olasılık dağılımına göre uygulanabilecek olan varyans dengeleme dönüşümleri Tablo 2’de verilmiştir (Alpar, 2011,511).

Tablo 2: Varyans Dengeleme Dönüşümleri		
$y$ değişkeninin olasılık dağılımı	Dağılımın ortalaması cinsinden $y$ 'nin varyansı	Dönüşüm
$y$ 'ler Poisson dağılımına uyuyorsa	$\mu$	$\sqrt{y}$
$y$ 'ler Poisson dağılımına uyuyor ve sifıra çok yakın değerlerse	$\mu$	$\sqrt{y} + \sqrt{y+1}$ ya da $\sqrt{y+0,5}$ ya da $\sqrt{y+1}$
$y$ 'lerin ranjı çok büyük ve hepsi pozitifse	$\mu^2$	$\log y$
$y$ 'lerin ranjı çok büyük ve bazıları sıfırda	$\mu^2$	$\log(y+1)$
$y$ 'ler sifıra yakın olacak şekilde toplanıyor ve hepsi pozitifse	$\mu^4$	$\frac{1}{y}$
$y$ 'ler sifıra yakın olacak şekilde toplanıyor ve bazıları sıfır oluyorsa	$\mu^4$	$\frac{1}{y+1}$

Tablo 1 ve Tablo 2'deki bazı dönüşümlerin ortak olması bu dönüşümlerin hem doğrusallaştırmayı sağladığı hem de varyansları eşitleyerek böylece regresyon analizinin başında sağlanmayan varsayımların sağlanması işine yaradıklarını göstermektedir.

En çok kullanılan dönüşüm fonksiyonu logaritmik dönüşüm fonksiyonudur. Logaritmik dönüşüm sağa ya da sola çarpık dağılımların normal dağılıma uymasını sağlar. Çok değişkenli regresyon analizinde logaritmik dönüşüm değişkenlere uygulanma olasılığına göre üç farklı şekilde yapılabilir. Birincisi sadece bağımlı değişkene uygulama (log-linear model), ikincisi bağımlı değişkene ve bağımsız değişkenlerden bazılarına uygulama (log-log model); üçüncüsü sadece bağımsız değişkenlere uygulama (linear-log model) durumlarıdır (Benoit, 2011, 2-7).

#### 5.1.4. Model Performansı

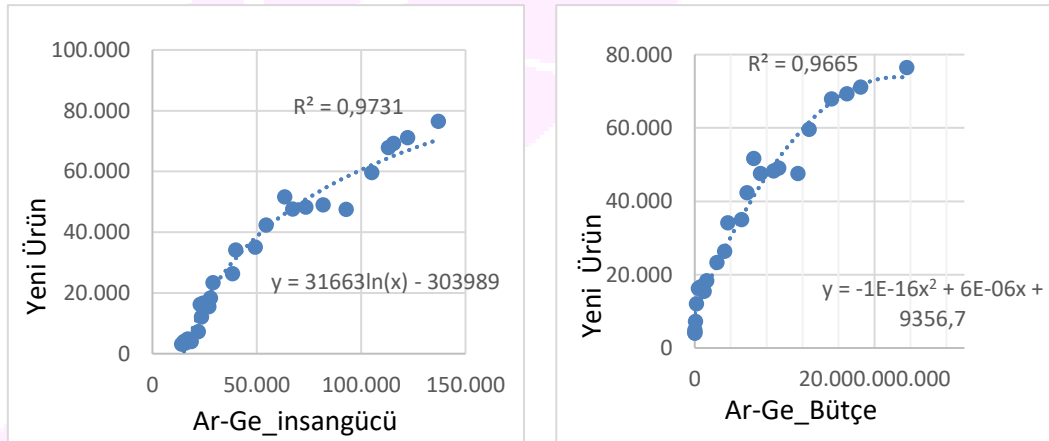
Herhangi bir tahmin modelinin performansını ölçen pek çok istatistiksel teknik, fonksiyon ve ölçüt vardır. Hata Kareler Toplamı, En Küçük Hata Kareleri, Hata Karelerinin ortalaması, Hata Karelerinin Ortalamalarının Karekökü (Root Mean Square Error-RMSE), Hata Karelerinin Ortalamalarının Karekökünün Normalize Edilmiş Hali, Hata yüzdelere karesi, Ortalama Mutlak Hata Yüzdesi (MAPE) bunlardan bazılarıdır (Thawornwong & Enke, 2003; Kattan, Abdullah, & Geem, 2011:32). Her bir ölçütün kendine göre kısıtlamaları olduğu gibi, üstünlükleri de vardır. Herhangi bir tahmin problemi için bu ölçütlerden birkaç tanesi aynı anda kullanılabilir. Bu çalışmada "birim"den bağımsız olarak sapmayı yüzde olarak verdiği için MAPE kullanılmıştır. MAPE'nin formülü Eşitlik 4'te verilmiştir:

$$MAPE = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left| \frac{Y_i - \hat{Y}_i}{Y_i} \right| * 100 \quad (4)$$

Formüldeki  $Y_i$  gerçek değerler;  $\hat{Y}_i$  tahmin edilen değerler, n ise veri sayısıdır.

## 6. BULGULAR

Araştırma verilerine ilişkin serpilme grafikleri şekil 1 de verilmiştir.



Şekil 1: Ürün tescil sayılarının (a) Ar-Ge insangücüne (b) Ar-Ge bütçesine bağlı değişimi

Grafiklere göre Yeni\_Ürün tescil sayıları ile Ar-Ge insangücü ve Ar-Ge\_bütçe arasında doğrusal olmayan ilişkiler olduğu görülmektedir. Gerçekleştirilen logaritmik dönüşümler sonucunda bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında kurulan çok değişkenli doğrusal regresyon modeli Eşitlik 5' te verilmiştir:

$$\text{Log}(\text{Yeni_Ürün}) = 1,274 + 0,326 * (\text{log\_ArGe\_Bütçe}) + (1,976 * 10^{-6}) * \text{ArGe\_İnsangücü} + \varepsilon \quad (5)$$

$$R^2 = 0,978$$

Modelde determinasyon katsayısı 0,978 olarak elde edilmiştir. Bu oran yeni ürün miktarındaki değişimin % 97,8'inin Ar-Ge Bütçesi ve ArGe\_ insangücü ile açıklandığını göstermektedir. Modelin F testi sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

**Tablo 3: Çoklu Doğrusal Regresyon Modelinin F testi Sonucu**

Model	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p (Anlamlılık)
Regresyon	5,621	2	2,811	544,813	,000
Artık	0,124	24	0,005		
Toplam	5,745	26			

Tablo 3'e göre bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında yapılan çoklu doğrusal regresyon analizleri sonucu F= 544,813 olarak hesaplanmıştır. Bu değer için anlamlılık düzeyi  $\alpha = 0.05$  sınır değerinden düşük olduğu için yokluk hipotezi reddedilir ve böylece modelin bütünsel olarak anlamlı olduğu kanıtlanır.

Modeldeki katsayıların anlamlılığının belirlenmesi için uygulanmış olan t Testi sonuçları Tablo 4'de verilmiştir.

**Tablo 4: Çoklu Doğrusal Regresyon Modelinin t testi Sonucu**

Model	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	p(Anlamlılık)
	B	Standart Hata	Beta		
(Sabit)	1,274	0,147		8,644	,000
log_ArGe_bütçe	0,326	0,019	0,854	17,193	,000
ArGe_ insangücü	1,976E-6	0,000	0,163	3,289	,003

Tablo 4'de elde edilen t değerinin anlamlılığı sınır değer olan  $\alpha = 0.05$ 'den düşük görünmektedir. Bu nedenle bağımlı değişkenin tahmini için Eşitlik 5'de verilmiş olan çok değişkenli doğrusal ilişkideki regresyon katsayılarının sıfırdan farklı olduğu sonucu çıkarılır. Katsayılar değişkenin modele pozitif yönlü etkisi olduğunu göstermektedir. Çoklu bağlantı problemi olup olmadığı incelenerek Tolerans ve VIF değerlerine ilişkin veriler Tablo 5'de verilmiştir:

**Tablo 5: Tolerans ve VIF Değerleri**

	Tolerans	VIF
(Sabit)		
log_ArGe_bütçe	0,364	2,747
ArGe_ insangücü	0,364	2,747

Çoklu bağlantı olduğu hipotezinin reddi VIF değerleri için üst sınırın 10 olmasıdır (Alpar, 2011; Çokluk, vd., 2016; Tabachnick ve Fidel, 2013; Erdoğan, 2016). Tablo 5'de verilen analiz sonuçlarına göre VIF değerleri 10'un altında olduğundan tolerans ya da VIF çoklu bağlantı problemi yoktur. Koşul İndeksi analizine ilişkin veriler Tablo 6'da verilmiştir.

**Tablo 6: Koşul İndeksine İlişkin Veriler**

Boyut	Özdeğer	Koşul İndeksi
1	2,780	1,000
2	,216	3,588
3	,004	27,504

Tablo 6'da, Eşitlik 5'de verilmiş olan modeldeki bağımsız değişkenlerin korelasyon matrisinin özdeğerleri ve bu özdeğerlere ilişkin koşullu indeksleri görülmektedir. Tüm koşullu

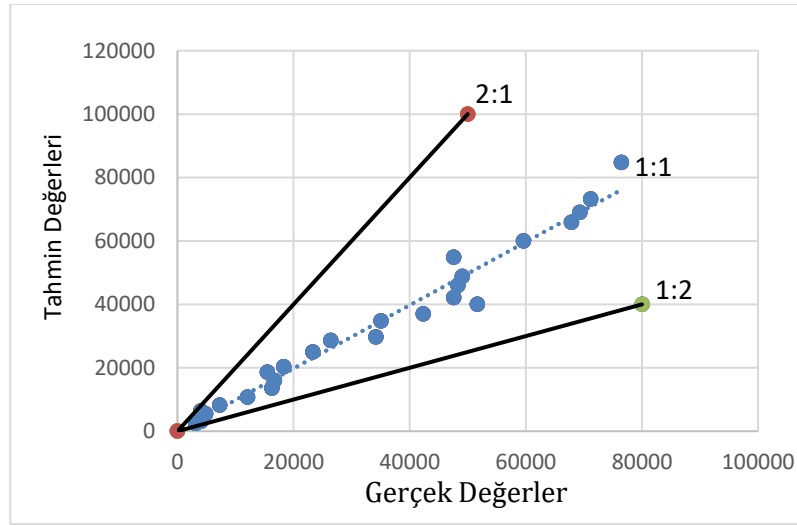


indeksi değerleri bunun için önkoşul olarak verilen 30'dan az olduğundan çoklu bağlantı problemi olmadığı bu analizle de bir kez daha doğrulanmış olur.

Böylece araştırmanın temel yokluk hipotezi reddedilmiş, değişkenler arasında kurulmuş olan Eşitlik 5' te verilen doğrusal modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Modelin tahmin performansının ölçümü MAPE ile yapılmıştır. MAPE oranı % 12,0 olarak elde edilmiştir. Gerçek değerlerden % 12'lik bir sapma olduğu anlamına gelir. Literatürde % 10 ile % 20 arasındaki sapmaların olduğu modellerin iyi model olduğu belirtilmektedir (Lewis 1992: 509). Ayrıca gerçek değerler ile tahmin değerleri arasındaki ilişkiler grafik 5 ile gösterilmiştir.

**Grafik 5 :Tahmin Değerler ile Gerçek Değerler Arasındaki İlişkiler**



Grafik 5'e göre tahmin edilen değerler 1:1 doğrusundan belirli düzeylerde sapmakla birlikte bu sapmaların 2:1 ve 1:2 doğruları arasında kaldığı görülmektedir. Bu durum da modelin tahmin performansının iyi olduğunun göstergesidir.

## 7. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

İnovasyon göstergelerine yönelik çalışmalarda; Ar-Ge harcamaları, bilimsel yayın sayısı, patent başvuruları, tam zamanlı Ar-Ge personel sayıları gibi değişkenler kullanılmış ve aralarındaki ilişki çeşitli istatistiksel yöntemlerle araştırılmıştır. Bu çalışmaların pek çoğunda girdi değişkenlerine yapılacak iyileştirmelerin çıktı değişkenindeki olumlu değişime neden olacağı gösterilmiştir. Özellikle sosyal bilim problemlerinde bir olay ya da olguyu etkileyen birden çok değişken olması nedeniyle değişkenler arasındaki ilişkilerin çok değişkenli istatistiksel teknikler kullanılarak analizi gerçeğe daha yakın sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır. Ayrıca sosyal bilim alanlarında elde edilen veri setlerinin, mühendislik veya doğa bilimlerindeki kadar doğrudan doğrusal ilişki içermesi oldukça zordur. Bu durumlarda pek çok sosyal bilim problemindeki veri setinin içinde doğrusal regresyon ilişkisi kurulamaz ve değişkenler arasında yapay sinir ağları analizi gibi bir önvarsayım gerektirmeyen ve doğrusal olmayan ilişkiler aranır. Bu çalışmada çok değişkenli regresyon analizinde değişkenler arasında doğrusal ilişkinin kurulması ve ihlal edilmiş olan regresyon varsayımlarının yeniden sağlanması için değişkenlere logaritmik dönüşümler uygulanmıştır. Bu tekniğin diğer sosyal bilim alanı çalışmalarına da örnek teşkil etmesi beklenmektedir.

Elde edilen sonuçlar çerçevesinde, patent marka ve faydalı model tescil sayıları ile Ar-Ge'ye ayrılan finansal kaynaklar ve Ar-Ge'de çalışan işgücü sayıları arasında doğrusal bir model oluşturacak şekilde bir ilişki vardır. Eşitlik 5'deki katsayılar incelenirse iki değişkenin

de yeni ürün sayılarına etkisi pozitif yönlüdür ve finansal kaynakların ürün sayılarının artışına etkisi daha fazladır. Ülke ekonomisinin gelişiminin bir parçası olarak gerek kamusal işletmelerde gerekse küçük ve orta ölçekli iktisadi işletmelerde verimli ve etkili üretim biçimlerinin uygulanması, teknolojik gelişime ve nihai olarak somut düzlemde yaratılan yeniliklere bağlıdır. Yaratılan ürünler ise bu çalışmadan elde edilen verilere göre özellikle Ar-Ge için ayrılan kamu kaynakları ile Ar-Ge için yetiştirilen işgücü sayıları ile ilişkilidir. Bu çalışmanın Ar-Ge, inovasyon ve ilişkili alanlarda yatırım ve finansal kaynak ayrımı konularında, ya da ülkenin Ar-Ge alanında çalışacak işgücünü yetiştiren kurumlarda ya da Ar-Ge alanında istihdam sağlayacak pozisyonlarda karar verici konumda olan kişiler için yol gösterici olması beklenmektedir.

## KAYNAKÇA

- Albayrak, A. (2008). Değişen Varyans Durumunda En Küçük Kareler Tekniğinin Alternatifi Ağırlıklı Regresyon Analizi ve Bir Uygulama, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi* (C.X, S II, 2008).
- Alkan, O. (2009). Yükseköğretim Kurumlarında Ar-Ge Harcamaları ve Finansman Şekilleri. Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara: Maliye Bakanlığı BÜMKO Genel Müdürlüğü.
- Alpar, R. (2011). *Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Altaş, D., Yakut, S., ve Yorulmaz, Ö. (2018). *Social Sciences Research Journal*, Volume 7, Issue 4, 47654 (December, 2018), ISSN:'214765237'
- Aydın, D. (2014). Uygulamalı Regresyon Analizi: Kavramlar ve R Hesaplamaları. Ankara: Nobel.
- Benoit, K. (2011). Linear Regression Models with Logarithmic Transformations. London School of Economics. pp 1-8.
- Burmaoğlu S. (2012). Ulusal İnovasyon Göstergeleri ile Ulusal Lojistik Performansı Arasındaki İlişki: AB Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma, *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 12, Sayı: 2, Nisan 2012 ss. 193-208
- Chauvin, K. W. ve Hirschey, M. (1993). Advertising, R&D expenditures and the market value of the firm, *Financial management*, 128-140.
- Çakın E. ve Özdemir A. (2015). Bölgesel Gelişmişlikte Ar-Ge ve İnovasyonun Rolü: Dematel Tabanlı Analitik Ağ Süreci (DANP) ve TOPSIS Yöntemleri ile Bölgelerarası Bir Analiz, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:30, Sayı:1, Yıl:2015, ss. 115-144.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu G., Büyüköztürk, Ş. (2016). Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve Lisrel Uygulamaları.4. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Doğan, H. (2011). Günümüz İşletmeleri İçin Ahilik Kültüründen Örtülü Bilginin Gelişim ve Paylaşım Örnekleri, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, Vol 4 .pp.77-100.
- Erdoğan, H. (2016). Türkiye'nin İhracatını Etkileyen Faktörler: Çoklu Regresyon Analizi, Haliç Üniversitesi, *Social Sciences Research Journal*, Volume 5, Issue 2, 178, June 2016

- Ersöz, F. (2009). Avrupa İnovasyon Göstergeleri (EIS) Işığında Türkiye'nin Konumu, *itüdergisi/b Sosyal Bilimler Cilt:6, Sayı:1, 3-16, Aralık 2009*
- Ersöz, F., Bayraktar, T. ve Ersöz, T. (2016). Dünyada ve Türkiye'de İnovasyon Göstergelerinin Analizi, <https://www.researchgate.net/publication/315832418> Erişim Tarihi: Haziran 2018)
- European Commisison (2017). European Innovation Scoreboard. [https://www.rvo.nl/sites/default/files/2017/06/European Innovation Scoreboard 2017 .pdf](https://www.rvo.nl/sites/default/files/2017/06/European_Innovation_Scoreboard_2017.pdf) (Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2018)
- Karaöz, M. ve Albeni, M. (2004). Türkiye'de Teknoloji Çabalarına İlişkin Bir Değerlendirme: Türkiye'de Patent Aktivitesi, *III.Bilgi Teknolojileri Kongresi, Bilgitek, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2004, s.4.*
- Kattan, A., Abdullah, R., & Geem, Z.W. (2011). Artificial neural network training and software implementation. Newyork: Nova Science.
- Marka ve Patent Terimleri Sözlüğü (2018) <https://www.makropatent.com.tr/4/104/105/bilgi-bankasi/terimler-sozlugu/a/> (Erişim Tarihi: Mayıs 2018)
- Mercan, B., Göktaş, D. ve Gömleksiz, M. (2011). AR-GE Faaliyetleri ve Girişimcilerin İnovasyon Üzerindeki Etkileri: Patent Verileri Üzerinde Bir Uygulama. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, Cilt 7 Sayı 10. ss. 27-44.*
- Morbey, G. K. ve Reithner, R. M. (1990). How R&D affects sales growth, productivity and profitability. *Research-Technology Management, 33(3), 11-14.*
- Nazlı E., Özer İ. ve Yanıktepe B. (2018). Ar-Ge Giderlerinin Karlılık ve Net Satışlara Etkisinin Bir Analizi: Kocaeli İli Örneği, *5. Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi (ICPESS), 26-29 Ekim 2018, S: 94-103*
- OECD ve Eurostat (2005) Oslo Kılavuzu, Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler. (Çev. : TÜBİTAK), 3. Baskı, OECD-Eurostat Ortak Yayını.
- OECD.Stat (2017). Science, Technology and R&D Statistics: Main Science and Technology Indicators, (Erişim Tarihi: 10.04.2019). <https://data.oecd.org/rd/researchers.htm>
- Örücü, E., Kılıç, R., ve Savaş, A. (2011). KOBİ'lerde İnovasyon Stratejileri ve İnovasyon Yapmayı Etkileyen Faktörler, *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 12 (1) 2011, 58-73.*
- Saatçioğlu, C. ve Bildirici, Ü. (2017). İnovasyon Göstergeleri Bakımından Türkiye'nin OECD Ülkeleri Arasındaki Yeri: Ekonometrik Bir Uygulama, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 4, 2017, ss.44-56.*
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2019). Ar- Ge ve Tasarım Merkezleri İstatistikleri. <https://btgm.sanayi.gov.tr/Handlers/DokumanGetHandler.ashx?dokumanId=fc1997e4-4dbf-4bcf-a79b-8a8e365576df> (Erişim Tarihi:7 Mayıs 2019)
- Süt, E. ve Çetin A.K. (2018). İnovasyon Göstergesi Olarak İnovasyon Endeksleri, *Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi International Journal of Tourism, Economic and Business Sciences E-ISSN: 2602-4411 2(2): 299-309, 2018*
- Tabachnick, B. G., ve Fidell, L. S. (2013). Using Multivariate Statistics, (6th ed.) Boston, MA Pearson.

- TÜİK. (2018a). Konularına göre istatistikler, Bilgi, teknoloji ve bilgi toplumu [http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt\\_id=1082](http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1082) (Erişim Tarihi: Mayıs 2018)
- Türk Patent Kurumu (2018). İstatistikler, <https://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/statistics/> (Erişim Tarihi: Mayıs 2018)
- TÜİK. (2018b) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27742> (Erişim Tarihi: 5 Haziran 2019)
- Tüylüoğlu, Ş. ve Saraç, Ş. (2012). Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İnovasyonun Belirleyicileri: Ampirik Bir Analiz, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1): 39-74.
- UNESCO İstatistik Enstitüsü. (2018). <http://uis.unesco.org/apps/visualisations/research-and-development-spending/> (Erişim Tarihi: 5 Haziran 2019)
- Yavuz, Ç. (2010). İşletmelerde İnovasyon-Performans İlişkisinin İncelenmesine Dönük Bir Çalışma, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* (5:2) 2010
- Zerenler, M., Türker, N. ve Şahin, E. (2007). Küresel Teknoloji, Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) ve Yenilik İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı. 17.ss. 653-667.

**EVALUATING TECHNOLOGICAL EMERGENCE FOR STRATEGIC TECHNOLOGY (ETEST) MANAGEMENT: A HYBRID MODEL OF SCIENTOMETRICS AND MCDM APPROACHES**

STRATEJİK TEKNOLOJİ YÖNETİMİ İÇİN TEKNOLOJİ TEZAHÜRÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ (ETEST): BİLİMETRİ VE ÇKKV YAKLAŞIMLARININ BİRLİKTE KULLANILDIĞI MELEZ BİR MODEL

**Serhat Burmaoğlu**

Sorumlu Yazar, Prof.Dr., İzmir Katip Celebi University, serhat.burmaoglu@ikc.edu.tr , ORCID: 0000-0002-5537-6887

**Esra DüNDAR Aravacık**

Dr. Öğ. Üyesi, İzmir Katip Celebi University, esra.dundar@ikc.edu.tr , ORCID: 0000-0002-6504-6283

**ABSTRACT**

*Increasing intensity and rapid shifts on technology domain force policymakers and managers to think more on adaptive strategies by understanding the nature of emergence. However, even there were many conceptual models without consensus, understanding the nature of emergence may not lead to decision for managers or policymakers. There were some proposals aiming to design practical solutions but different fields, experts, or subjects may alter these proposed solutions and sometimes make them biased. In this study, it is aimed to propose a conceptual model by using combination of scientometrics and fuzzy Multi-Criteria Decision Making for evaluating emerging topics holistically. By using fuzzy approach, it is thought that expert decisions can be enhanced and with applying decision making process a compromise solution can be reached. Consequently, conceptual model is proposed and step-by-step methodology discussed.*

*Keywords: emergence, emerging topics, MCDM, scientometrics, fuzzy*

*JEL Codes: C54, O14*

**Kabul Tarihi /**

**Accepted: 13.09.2019**

**İletişim /**

**Correspondence:**

**Serhat Burmaoğlu**

**Benzerlik/Pligarism: %23**

**ÖZET**

*Teknoloji alanındaki artan yoğunluk ve hızlı değişimler politika yapımcıları ve yöneticileri tezahürün doğasını anlayarak uyumlu stratejiler üzerinde düşünmeye zorlamaktadır. Ancak, üzerinde fikir birliği olmayan birçok kavramsal model olsa da tezahürün doğasının anlaşılması yönetici ve politika yapımcıları karar vermeye yönlendiremeyebilecektir. Literatürde bazı pratik çözüm tasarlamayı amaçlamış öneriler bulunmaktadır. Ancak; farklı alanlar, uzmanlar veya konular bu önerilen çözümleri değiştirebilmekte ve bazen yanlış hale getirebilmektedir. Bu çalışmada, bütünsel olarak tezahür eden başlıkların değerlendirilebilmesi için Bilimetre ve Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinin birleştirilerek kullanıldığı kavramsal bir model önerilmesi amaçlanmıştır. Bulanık bir yaklaşım kullanılması ile uzman kararlarının iyileştirilebileceği ve uygulanan karar verme sürecinin uzlaşmacı bir çözüme kavuşturulacağı düşünülmektedir. Sonuçta, kavramsal model önerilmiş ve metodoloji adım adım açıklanarak tartışılmıştır.*

*Anahtar Kelimeler: Gelişmekte olan konular, MCDM, Bulanık*

*JEL Codes: C54, O14*

## 1. INTRODUCTION

Technological change has been considered by researchers in literature especially with increasing need of innovation for development. Therefore, technology emergence has been studied conceptually (Alexander, Chase, Newman, Porter, & Roessner, 2012; Rotolo, Hicks, & Martin, 2015; Small, Boyack, & Klavans, 2014) and model-based (C. M. Chen, 2006). However, even the subject is emerging there has been no consensus and this makes the subject significant now.

Expert-dominated process is mostly acknowledged by policymakers in application. The analysis of heaps of scientific data there were many extracted topics and these topics have been evaluated verbally by experts based on their previous experiences and then these topics interpreted for future consequences. However, this process has not been handled by using multi-criteria decision making models.

In this study, it is aimed to propose a conceptual model by using combination of scientometrics and fuzzy Multi-Criteria Decision Making for evaluating emerging topics holistically. By using fuzzy approach, it is thought that expert decisions can be enhanced and with applying decision making process a compromise solution can be reached.

Study is outlined as follows. In the second section, literature on emerging topic detection models reviewed. Then, methodology is explained in third section. In the fourth section, finally, the model is discussed in conclusion and further implications are expressed.

### 1.1. Search and Evaluation of Technical/Technological Emergence

It can be asserted that cognitive-epistemological structure of science became topic of interest since 1955 (Garfield, 2006). It is thought that these studies were mostly inspired by the theories of scientific change (Fuchs, 1993; Kuhn, 1962; Shneider, 2009). Based on these theories, scientometricians have developed different models to analyze, visualize, and interpret the evolution of paradigms, collaboration structure of scientific domains, and anticipating emerging terms. Mainly, analyzing a scientific domain needs some steps to be performed. These are: (1) data retrieval, (2) data preprocessing, (3) creating the focused network, (4) analysis and generating the metrics, (5) visualization and interpretation. There were many different perspectives for almost all stages in the literature but at the end only the objective remained stable. Technically, most challenging issue in this process is discovering emerging topics accurately and reliably.

Therefore, emergence term detection has been a hot topic because of rapid change in science and technology. For the policy level, it can be asserted that policymakers needs emergence terms for keeping up-to-date technology policy process and navigating the policy discourse with a data-based perspective. For the firm level, searching new knowledge from internal or external databases is an important part of innovation process which was described by some of the authors as life or death issue for business firms. Based on Khanagha, Volberda, and Oshri (2017), managers couldn't have opportunity to focus on emerging fields because of investment requirements. Together with its importance for policymakers and strategy specialists, emerging technology subject has been discussed in last decade conceptually on its attributes beyond its detection.

When conceptualization efforts were examined, Alexander et al. (2012)'s proposal was seen first with a definition for emergence by drawing an analogy with incremental and radical innovations from a technical change perspective. Moreover, they argued that technical emergence would occur as in technology growth models and proposed that the take-off phase with a steep trend might be called as radical emergence and then with a smoother curve it might be described as incremental emergence phase.

Second study was Small et al. (2014)'s and they cited Goldstein (1999)'s study and asserted some properties for emergence as radical novelty; coherence; wholeness; global or

macro; dynamical; and ostensive. Then, they concluded that these definitions and properties put forward two universal accepted characteristics for emergence as novelty and growth.

In a latest article, Rotolo et al. (2015) defined the emerging technology concept as:

*“a relatively fast growing and radically novel technology characterized by a certain degree of coherence persisting over time and with the potential to exert a considerable impact on the socio-economic domain(s) which is observed in terms of the composition of actors, institutions and the patterns of interactions among those, along with the associated knowledge production processes. Its most prominent impact, however, lies in the future and so in the emergence phase is still somewhat uncertain and ambiguous”*

When the definition analyzed it can be seen that there are five attributes as radical novelty; relatively fast growth; coherence; prominent impact; and uncertainty and ambiguity. Then, they proposed that fast growth could be evaluated by counting documents over time; radical novelty could be operationalized by clustering and co-word analysis; coherence could be assessed based on entropy measure. However, prominence may be accepted as a relative definition and it can be asserted that uncertainty and ambiguity may be overcome only by combining effective algorithms and expert opinions in hybrid approaches. As can be seen in conceptualization studies, there were some aspects like novelty, uncertainty, and fast growth on which scholars have reached consensus. However, these aspects described without operational definitions. When these aspects thought as decision criteria, they should be expected to be described operationally with a decision range (as upper level-lower level; bad side-good side) that decision makers can comment and grade it. In this sense, it is aimed to propose operational definitions for these aspects and use fuzzy linguistic model to overcome ambiguity of expert decisions to understand and rate emergence topics more reliably and accurately.

In another study, Li, Porter, and Suominen (2017) tried to explain the relationship between disruptive innovation/technology and emerging technology concepts by applying co-citation and bibliographic coupling networks. Finally, they saw that presence of emergence was dominant by volume of articles and the concept of disruptiveness relatively was discovered late-coming. Moreover, they expressed the lack of theoretical orientation in research regarding technological emergence. However, (Nagy, Schuessler, & Dubinsky, 2016) approached disruptive technology from a more operationalized perspective and proposed functionality, technical standards, and ownership criteria for distinguishing disruptiveness. When both studies were taken into account, it can be assessed that disruptive innovation demonstrate emerging characteristics and because of this, it can only be distinguished with its results.

When the subject is handled from a methodological point of view, it can be seen that topic detection and topic tracking are commonly used in the literature interchangeably. First, it is thought to clarify the meaning of these phrases. Ding and Chen (2014) differentiated these phrases with their aims. They proposed that the aim of the topic detection was identifying significant topics from a document collection but the aim of topic tracking was following the evolution of an identified topic. In this study, topic detection methodology is applied for finding the emergence terms in selected scientific domain.

Emergence topic/term detection methodologies may be considered as important processes especially for technology/innovation policy-makers and R&D strategists as explained before. Even it can be called as expert-dominated, increasing number of publications under scope makes using text mining algorithms required (Kontostathis, Galitsky, Pottenger, Roy, & Phelps, 2004). Kontostathis et al. (2004) classified the studies on emergence topic detection to two classes as fully-automatic and semi-automatic. They explained that fully automatic systems analyze the text corpus and create an emerging topic list then experts interpret and justify the results. Semi-automatic systems rely on user input as a first step in detecting emerging trend and almost all steps experts' supervision is needed.

One of the topic detection approach is a machine learning model. Pottenger and Yang (2001) made a radar analogy for detecting emerging trends in textual information. They expressed that a radar system and they thought that this radar analogy could assist in the differentiation of mobile vs. stationary objects, effectively screening out uninteresting reflections from stationary objects and preserving interesting reflections from moving objects. By using this analogy, they proposed their technique as identifying regions of semantic locality in a set of collections and screen out topic areas that are stationary in a semantic sense with respect to time and then by querying, hot topic regions of semantic locality could be identified and their characteristics by studying the underlying literature automatically associated with each such hot topic region could be determined. They applied a machine learning algorithm by using 7 inputs as;

*“(1) number of occurrences of the concept in the trial year, (2) number of occurrences of the concept in the year before the trial year, (3) number of occurrences of the concept in the year two years before the trial year, (4) number of total occurrences of the concept before the trial year, (5) number of concepts in the cluster containing the concept before the trial year, (6) number of concepts in the cluster containing the concept in the year right before the trial year, (7) number of words with length at least four in the concept.”*

They employed a 7x10x2 neural network for reaching a learning model for achieving better recall. In their model, domain experts filtered the final list. However, how linguistic judgments of domain experts were considered was not explained in the study. With this study it is aimed to fill this gap.

Another approach was emergence scoring methodology which was developed by Garner, Carley, Porter, and Newman (2017) and the proposed algorithm targeted four attributes of emergence as novelty, persistence, community, and growth. They applied five steps as:

*“(1) retrieving dataset; (2) processing terms of interest; (3) generating EScores; (4) generating “player” emergence indicators; (5) applying the emergence scores and indicators.”*

For generating emergence scores they prepared a script for VantagePoint commercial software and the script aimed to meet five thresholds:

*“(a) Appear in records from at least 3 years; (b) Appear in at least 7 records; (c) The ratio of records containing the term in the active period to those in the base period must be at least 2:1; (d) The term cannot appear in 15% or more of the base period records; (e) Terms are also required to have more than one author that doesn’t share the same record set. Authors asserted that thresholds (a) and (b) aimed to assure the level of persistence; (c) and (d) for demonstrating Novelty and Growth; and (e) for assuring multiple authors not all within one research group have engaged the topic.”*

Script’s defaults were at least 7 total records containing the term for 3 years and with at least 1 record but these values can be changed by users. They selected an additive model by considering different algorithms and incorporated three of four available component trends: active period trend for comparing the change from the most recent 3 years of the active period; Recent Trend for comparing the change from the most recent 2 years to the 2 years prior; Slope from the mid-year of the active period to the most recent year. By the way, they used the algorithm in Eq.(1) for calculating the emergence score (ESc) for one year and then aggregated it with Eq.(2) under the assumptions of mentioned thresholds:

$$ESc_t = \frac{\text{TermArticle}_t}{\sqrt{\text{TotalArticles}_t}} \quad (1)$$

$$\sum_{t=1}^n ESc_t \quad (2)$$



where TermArticle refers to the number of terms in articles for specified time frame and TotalArticles refers to total number of articles in specified time frame. Then, they settled a threshold for ESc of 1.77 (square root of  $\square$ ) to distinguish the emergence terms. This algorithm may be considered as automatic process and again linguistic expressions of expert opinions were not modelled in the proposed algorithm.

Another mostly applied algorithm for emergence topic detection is Kleinberg's Burst Detection Algorithm. Kleinberg (2003) developed this algorithm for tracking the topics in a document stream (especially in the emails) and asserted that the model was created by drawing an analogy with models from queueing theory for bursty network traffic in the literature. C. M. Chen (2006) adapted the Kleinberg (2003)'s burst-detection algorithm to identify research-front concepts in his study. He reviewed different emerging trend detection models by classifying these studies as visualization-based and statistically enhanced (C. M. Chen, 2006). He explained Kleinberg's model by assuming it as a probability of observing a temporal gap  $t$  between the arrival times of two consecutive messages following an exponential distribution as in Eq. (3):

$$f(t) = \alpha e^{-\alpha t} \quad (3)$$

The expected gap value is ( $\alpha^{-1}$ ); hence,  $\alpha$  may be called the rate of message arrivals. The burst detection is formulated as a Markov source model that can reveal messages at certain arrival rates, and the change of arrival rates can be modeled as a state transition. C. Chen (2006) exemplified this as before the beginning of a burst period, the messages could be seen as revealed from a low state with a rate  $\alpha$ ; a burst could be defined as a sequence of messages that were emitted at a higher arrival rates  $s\alpha$  ( $s > 1$ ). He generalized the model to represent states that correspond to arbitrarily small gaps with rates increased by a factor of  $s$  and asserted that Kleinberg proved the model could be reduced to a finite-state system because the maximum likelihood state sequence involved only  $k$  states, where  $k$  was bounded by a combined factor of the length of the time window, the minimum gap, and the acceleration rates. C. Chen (2006) asserted that the major advantage of Kleinberg's approach was handling multiple levels of bursts. He stressed on detecting abrupt changes with the least number of false alarms and filtering out noises from the original data as certain characteristics of algorithms for producing improved and exact information visualization.

Shibata, Kajikawa, Takeda, Sakata, and Matsushima (2011) proposed a citation network analysis by dividing the citation networks into clusters using the topological clustering method and tracking the positions of the papers in each cluster, and visualize citation networks with characteristic terms for each cluster. They applied a seven-step methodology. After retrieving data, they constructed the citation network and used only the data of the largest graph component. After extracting the largest connected component, they divided this component to clusters by using topological clustering method. They determined the role of each paper by using its within-cluster degree and its participation coefficient for identifying the node's position in its own cluster and between clusters. They assumed that nodes with identical roles should be in similar topological positions. The within-cluster degree  $z_i$  measures how well connected node  $i$  is to other nodes in the cluster and is defined as:

$$z_i = \frac{K_i - \overline{K_{s_i}}}{\sigma_{K_{s_i}}}$$

where  $K_i$  is the number of links of node  $i$  linked to other nodes in its cluster  $s_i$ ,  $\overline{K_{s_i}}$  is the average of  $K$  overall nodes in  $s_i$ ,  $\sigma_{K_{s_i}}$  is the standard deviation of  $K$  in  $s_i$ .  $z_i$  is high if the within-cluster degree is high and vice versa. The participation coefficient  $P_i$  measures how 'well distributed' the links of node  $i$  are among different clusters and defined as:

$$P_i = 1 - \sum_{s=1}^{N_M} \left( \frac{K_{is}}{k_i} \right)^2$$

where  $K_{is}$  is the number of links from node  $i$  to other nodes in cluster  $s$ , and  $k_i$  is the total degree of node  $i$  (the number of links connected to node  $i$ ). The participation coefficient  $P_i$  is close to 1 if its links are uniformly distributed among all clusters and 0 if all its links are within its own cluster. The interpretation of within-cluster degree and participation coefficient based on Guimera and Amaral (2005) is for  $z \geq 2.5$  as hub nodes and  $z < 2.5$  as non-hub nodes. Hub-nodes are divided to three roles with provincial hubs ( $P \leq 0.30$ ), connector hubs ( $0.30 < P \leq 0.75$ ), and kinless hubs ( $P > 0.75$ ); similarly, non-hub nodes are divided into four different roles as ultra-peripheral nodes ( $P \leq 0.05$ ), peripheral nodes ( $0.05 < P \leq 0.62$ ), non-hub connector nodes ( $0.62 < P \leq 0.80$ ), non-hub kinless nodes ( $P > 0.80$ ). Then, they used the tf-idf for term extraction. Finally, they found that analyzing cluster results with the average published year and parent-child relationship of each cluster can be helpful in detecting emergence. Furthermore, they emphasized the tracking of topological measures, within-cluster degree and participation coefficient, with their role of determining whether there were any emerging knowledge clusters.

Another algorithm was developed by Tu and Seng (2012) by calculating novelty indices. Their model could be abstracted as dimensional perspective. They used novelty and published volume indices to create a contradicting trade-off and by intersecting the indices aimed to identify detection point and emerging time. They applied their methodology on a scientific domain by using different datasets as conference paper dataset and article data set. Novelty index (NI) is calculated as in Eq. (4);

$$NI_k = \frac{1}{k - D_F + 1} \quad (4)$$

where  $k$  represents starting year and  $D_F$  is the first potential development year<sup>1</sup> in documents for a research topic. The other index was used in the study for trade-off was published volume index and it was formulated as in Eq. (5);

$$PVI_i(\text{Topic}) = \frac{Sum_i}{Sum_D} \quad (5)$$

where  $Sum_i$  is the accumulated number of papers from the first year to the  $i$ th year for the document and  $Sum_D$  is the accumulated number of documents from  $D_F$  to the  $k$ th year. After computing these indices, authors have prepared a trade-off curve on which new topic lacks the volume needed to be a hot topic and when a hot topic exists for a period of time, it loses novelty. Finally, intersection of these curves accepted as emergence score and the date of intersection is accepted as emergence date.

When probabilistic models reviewed Ding and Chen (2014)'s model might be considered. They focused dynamic topic detection and tracking by comparing Hierarchical Dirichlet Process (HDP), co-word and co-citation models in their study. HDP is a probabilistic model based on a Dirichlet process. They explained the model by applying analogy of Chinese restaurant problem and they assumed documents as restaurant and each words as customers. Customers would arrive at the restaurant one by one and each of them would choose a table which is here representing a topic. They operated the distribution process as follows:

<sup>1</sup> The potential development year (PDY) is defined by the authors as the period from the first year to the current year when a topic becomes a research topic that does not include any year with zero papers in the following years. Hence, it can be asserted that before studying researcher should have adequate information on key trends in focused research domain.

“1. The first customer always chooses the first table to sit down,

2. The  $n^{\text{th}}$  customer chooses an unoccupied table with probability of  $\frac{\alpha}{n-1+\alpha}$  and chooses an occupied table with the probability of  $\frac{c}{n-1+\alpha}$ , where  $c$  represents the number of people who have already chosen that table, and  $\alpha$  is the parameter to control the table assignment.

They constructed a successive conditional distribution with one-by-one arrival of documents of the  $n^{\text{th}}$  word  $\theta_n | \theta_1, \theta_2, \dots, \theta_{n-1}$ . Then they got the  $\theta_n$  from the formula in Eq. (6).

$$\theta_n | \theta_1, \theta_2, \dots, \theta_{n-1}, \alpha, G \sim \sum_{l=1}^{n-1} \frac{c_l}{n-1+\alpha} \delta_l + \frac{\alpha}{n-1+\alpha} * G \quad (6)$$

Where  $c_l$  represents the number of customers at that table, and  $\delta_l$  is the distribution of a topic which this table belongs to, and  $G$  is a probability used to generate a topic for the new table. Then, for controlling the two choices of topic assignment, which one is choosing from existing topics or generating a totally new topic as another, they added another distribution over the Eq. (6) and the topic assignment was described as in Eq. (7):

$$\psi_n | \psi_1, \psi_2, \dots, \psi_{n-1}, \gamma, H \sim \sum_{k=1}^K \frac{m_k}{m-1+\gamma} \delta_k + \frac{\gamma}{m-1+\gamma} * H \quad (7)$$

Where  $m$  represents how many tables have been assigned and  $m_k$  represents how many tables have been assigned to topic  $k$ , and  $\delta_k$  is the word distribution on the topic.  $H$  is the baseline distribution to generate new topics.”

There are semantic approaches in literature to find latent topics. One of them is Latent Semantic Analysis (LSA) which allows one to compute whether two documents are topically similar, even if the two documents do not have any words in common. This approach extended by Newman and Block (2006) for topic discovery with Probabilistic Latent Semantic Analysis (pLSA) which was first introduced by Hofmann (1999) as a way to provide a sound statistical foundation to LSA. A recent development for latent semantic approaches was Latent Dirichlet Allocation (LDA) model similar to pLSA. The topic distribution is assumed to have a Dirichlet prior in LDA and this differentiates LDA from pLSA. Blei, Ng, and Jordan (2003) proposed this model based on Bayesian nonparametric approach for overcoming the shortcomings of pLSA.

Ding and Chen (2014) found that HDP performed better than other two methods in terms of sensitivity and persistence. In addition, they asserted that in topic detection co-citation method performed better than co-word method and in topic tracking co-word method performed better than co-citation method.

When methodological perspective changed from term level to document level Iwami, Mori, Sakata, and Kajikawa (2014)’s model was found in the literature. They applied a detection method for finding emerging leading papers by focusing network measures (Iwami et al., 2014). They used in-degree centrality, betweenness centrality and closeness centrality for comparison and found that in-degree centrality was more useful measure for detecting emerging leading papers in a time transition.

Dernis, Squicciarini, and de Pinho (2016) proposed a holistic perspective and applied Detecting the Emergence of Technologies and the Evolution and Co-Development Trajectories (DETECT) methodology which was based on Kleinberg (2003)’s burst algorithm. They joined the emergence topic discussion with diffusion of innovation perspective by analyzing Bass model and they emphasized the discontinuous and substitutive characteristics of emerging topics. Combining emergence topics with a distribution might enhance the further policy and strategy issues but some of the immeasurable attributes were not considered in these

distributions. Therefore, it can be emphasized that modeling linguistic judgments of experts for evaluating immeasurable attributes is a significant issue.

Finally, it can be seen that there were linear, iterative, citation-based, semantic-based, term-based, and document-based approaches in the reviewed literature. It is found in this review that the literature gap is on modeling the linguistic judgments of experts. By modeling this process and adding it to the emergence topic detection procedure, it is thought that more objective compromised solution can be reached. Moreover, applying fuzzy modeling is preferred for overcoming the ambiguous nature of linguistic decisions.

## 2. CONCEPTUAL FRAMEWORK OF METHODOLOGY

The methodology is handled with a conceptual framework perspective. Therefore, MCDM methodologies are not mentioned with their titles but applicable ones can be applied in this methodological process. It is deemed to apply five steps as illustrated in Figure 1.

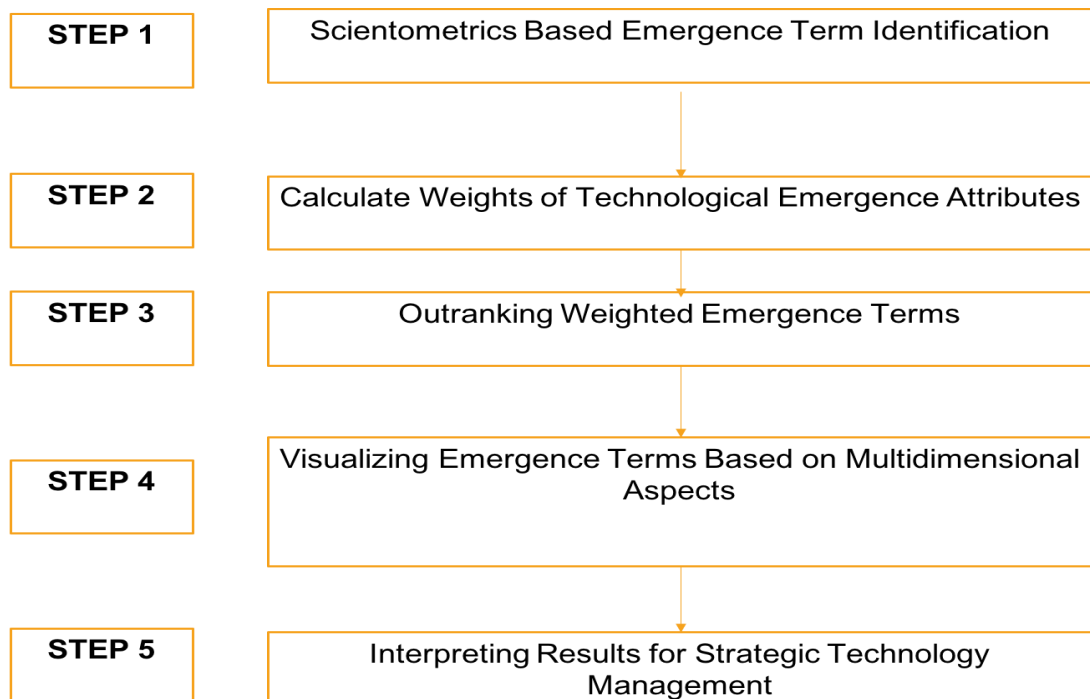


Figure 1 The Steps of Conceptual Framework of Methodology

In step 1, emergence term detection process is performed based on Garner et al. (2017)'s steps which is explained in literature review. With this process emergence terms are identified and verified qualitatively by two field experts. Then, Rotolo et al. (2015)'s technological emergence attributes are weighted based on linguistic judgments of domain experts in the second step. Weighting is applied by using MCDM procedure. In the third step, emergence terms are evaluated by domain experts by using MCDM procedure. By multiplying attribute matrix and weighted matrix emergence topics are outranked. In step 4, emergence topics visualized based on five dimensions of emerging technologies. Therefore, multidimensional attributes of the emergence topics can be evaluated and may be used in strategy or policy development processes based on diamond model as demonstrated in Figure 2.

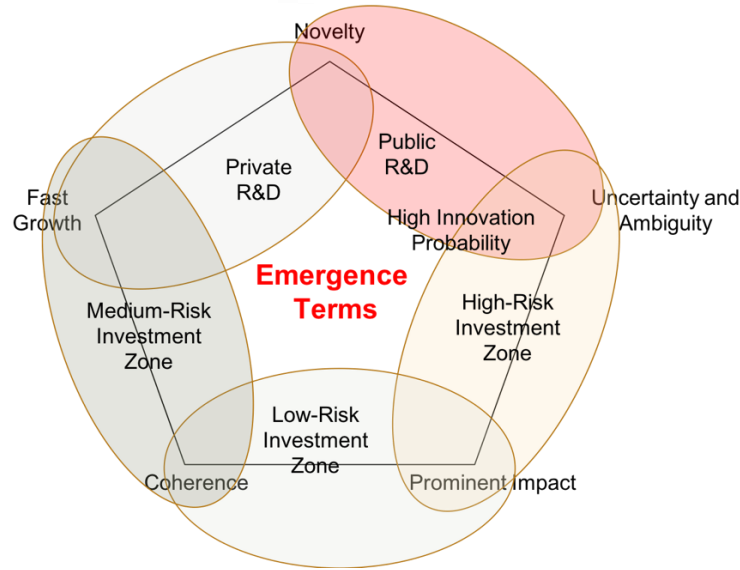


Figure 2 Proposed Diamond Model for Evaluation

As illustrated in Figure 2, multidimensional perspective of technology emergence model may give us insight about emergence terms in detail. We named intersection zones as Private R&D, Public R&D, High-Risk Investment Zone, Low-Risk Investment Zone, Medium-Risk Investment Zone. In Private R&D zone, we assumed that fast growing and novel terms may impact competitiveness of private firms and they may concentrate on these terms for short-term investments. In Public R&D zone, we assumed that uncertain but novel terms may be funded by public resources because of their risky nature and we think that it is compatible with the market failure perspective. High-risk investment zone may be accepted as risky for all parties and low-risk investment zone may be understood as not highly profitable. Medium Risk Investment Zone may be applied for government funded private company projects. So that, risk can be shared between public and private parties.

### 3. CONCLUSION

Forecasting technology emergence and understanding its nature may give competitive advantages to firms in micro level and countries in macro level. Finding the emergence terms is main subject of text mining and so called tech mining studies in the literature. There were many models proposed for finding it. However, there is no consensus on a model for finding technology emergence terms. Because of this, we propose a conceptual model by handling technology emergence from a multidimensional perspective. We call it Technology Emergence Evaluation Diamond and intersections of dimensions we proposed some strategy and policy solutions. In further studies, we think the model can be applied and based on findings applicability and reliability of the model can be tested.

## REFERENCES

- Alexander, J., Chase, J., Newman, N., Porter, A., & Roessner, J. D. (2012, July). Emergence as a conceptual framework for understanding scientific and technological progress. In *2012 Proceedings of PICMET'12: Technology Management for Emerging Technologies* (pp. 1286-1292). IEEE.
- Blei, D. M., Ng, A., & Jordan, M. (2003). Latent Dirichlet allocation *Journal of Machine Learning Research* (3). doi:DOI 10.1162/jmlr.2003.3.4-5.993
- Chen, C. (2006). *Information visualization: Beyond the horizon*. Springer Science & Business Media.
- Chen, C. (2006). CiteSpace II: Detecting and visualizing emerging trends and transient patterns in scientific literature. *Journal of the American Society for information Science and Technology*, 57(3), 359-377. doi:10.1002/asi.20317
- Dernis, H., Squicciarini, M., & de Pinho, R. (2016). Detecting the emergence of technologies and the evolution and co-development trajectories in science (DETECTS): a 'burst' analysis-based approach. *The Journal of Technology Transfer*, 41(5), 930-960. doi:10.1007/s10961-015-9449-0
- Ding, W., & Chen, C. (2014). Dynamic topic detection and tracking: A comparison of HDP, C-word, and cocitation methods. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 65(10), 2084-2097. doi:10.1002/asi.23134
- Fuchs, S. (1993). A sociological theory of scientific change. *Social forces*, 71(4), 933-953. doi:Doi 10.2307/2580125
- Garfield, E. (2006). Citation indexes for science. A new dimension in documentation through association of ideas. *International journal of epidemiology*, 35(5), 1123-1127. doi:10.1093/ije/dyl189
- Garner, J., Carley, S., Porter, A. L., & Newman, N. C. (2017, July). Technological emergence indicators using emergence scoring. In *2017 Portland International Conference on Management of Engineering and Technology (PICMET)* (pp. 1-12). IEEE.
- Goldstein, J. (1999). Emergence as a construct: History and issues. *Emergence*, 1(1), 49-72.
- Guimera, R., & Amaral, L. A. N. (2005). Functional cartography of complex metabolic networks. *nature*, 433(7028), 895. doi:10.1038/nature03288
- Hofmann, T. (1999, July). Probabilistic latent semantic analysis. In *Proceedings of the Fifteenth conference on Uncertainty in artificial intelligence* (pp. 289-296). Morgan Kaufmann Publishers Inc..
- Iwami, S., Mori, J., Sakata, I., & Kajikawa, Y. (2014). Detection method of emerging leading papers using time transition. *Scientometrics*, 101(2), 1515-1533. doi:10.1007/s11192-014-1380-x

- Khanagha, S., Volberda, H., & Oshri, I. (2017). Customer co-creation and exploration of emerging technologies: the mediating role of managerial attention and initiatives. *Long Range Planning*, 50(2), 221-242. doi:10.1016/j.lrp.2015.12.019
- Kleinberg, J. (2003). Bursty and hierarchical structure in streams. *Data Mining and Knowledge Discovery*, 7(4), 373-397. doi:Doi 10.1023/A:1024940629314
- Kontostathis, A., Galitsky, L. M., Pottenger, W. M., Roy, S., & Phelps, D. J. (2004). A survey of emerging trend detection in textual data mining. In *Survey of text mining* (pp. 185-224). Springer, New York, NY.
- Kuhn, T. S. (1962). The structure of scientific revolutions. *Chicago and London*.
- Li, M., Porter, A. L., & Suominen, A. (2018). Insights into relationships between disruptive technology/innovation and emerging technology: A bibliometric perspective. *Technological Forecasting and Social Change*, 129, 285-296. doi:10.1016/j.techfore.2017.09.032
- Nagy, D., Schuessler, J., & Dubinsky, A. (2016). Defining and identifying disruptive innovations. *Industrial Marketing Management*, 57, 119-126. doi:10.1016/j.indmarman.2015.11.017
- Newman, D. J., & Block, S. (2006). Probabilistic topic decomposition of an eighteenth-century American newspaper. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 57(6), 753-767. doi:10.1002/asi.20342
- Pottenger, W. M., & Yang, T. H. (2001). Detecting emerging concepts in textual data mining. *Computational information retrieval*, 100(1), 89-105.
- Rotolo, D., Hicks, D., & Martin, B. R. (2015). What is an emerging technology?. *Research Policy*, 44(10), 1827-1843. doi:10.1016/j.respol.2015.06.006
- Shibata, N., Kajikawa, Y., Takeda, Y., Sakata, I., & Matsushima, K. (2009, August). Detecting emerging research fronts in regenerative medicine by citation network analysis of scientific publications. In *PICMET'09-2009 Portland International Conference on Management of Engineering & Technology* (pp. 2964-2976). IEEE. doi:10.1016/j.techfore.2010.07.006
- Shneider, A. M. (2009). Four stages of a scientific discipline; four types of scientist. *Trends in biochemical sciences*, 34(5), 217-223. doi:10.1016/j.tibs.2009.02.002
- Small, H., Boyack, K. W., & Klavans, R. (2014). Identifying emerging topics in science and technology. *Research Policy*, 43(8), 1450-1467. doi:10.1016/j.respol.2014.02.005
- Tu, Y. N., & Seng, J. L. (2012). Indices of novelty for emerging topic detection. *Information processing & management*, 48(2), 303-325. doi:10.1016/j.ipm.2011.07.006

## FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARI VE UYGULAMALARI BAĞLAMINDA YENİ HESAP PLANI DÜZENLEMELERİ \*

### NEW CHART OF ACCOUNTS REGULATIONS AS PART OF FINANCIAL REPORTING STANDARDS AND PRACTICES

**Zeynep TURAN**

Sorumlu Yazar, Arş. Gör., Manisa Celâl Bayar Üniversitesi İşletme Bölümü, zeynep.turan@cbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4434-2374

**Erdi BAYRAM**

Doktora Öğrencisi, Manisa Celâl Bayar Üniversitesi Muhasebe Finansman Bilim Dalı, erdi.bayram@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-4478-7231

#### ÖZET

Bu çalışmanın amacı Kamu Gözetimi Kurumu (KGK) tarafından Aralık 2018'de kamuoyuna sunulan Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) ile uyumlu Yeni Hesap Planı Taslağı (YHPT)'nin muhasebe sistemi içerisindeki yeri ve önemini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda hesap planının içerdiği düzenlemeler, Tek Düzen Hesap Planı (TDHP) ile arasındaki farklılıklar, yapılan değişiklikler ve hesapların TMS/TFRS entegrasyonu incelenerek yorumlanmıştır. Buna ek olarak çalışmada YHPT düzenlemesinin TMS, TFRS ve BOBİ FRS (Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı) açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmanın bir sonucu olarak YHPT'nin muhasebe ve finansal raporlama süreçlerine ilişkin imtizaç sorununu ortadan kaldıracığı ve ilgili kesimin gereksinimlerini büyük ölçüde karşılayacağı düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Finansal Raporlama, Hesap Planı, Muhasebe Sistemi.  
**JEL Kodları:** M41, M48.

**Kabul Tarihi /**

**Accepted: 21.10.2019**

**Araştırma Makalesi/**

**Research Articles**

**İletişim /**

**Correspondence:**

**Zeynep TURAN**

**Benzerlik Oranı/**

**Plagiasim : % 10**

**\* Bu çalışma 25-26 Nisan  
2019 tarihlerinde**

**Manisa'da düzenlenen  
"10. Uluslararası**

**Girişimcilik**

**Kongresi'nde" sözlü**

**bildiri olarak**

**sunulmuştur**

#### ABSTRACT

New Chart of Accounts Draft that compatible with Turkish Accounting Standards (TAS) and Turkish Financial Reporting Standards (TFRS) was released to the public by Public Oversight Accounting and Auditing Authority in December 2018. The purpose of the study is to reveal the role and importance of the New Chart of Accounts Draft in the Turkish Accounting System. Accordingly, we evaluated regulations in New Chart of Accounts, differences between the Uniform Chart of Accounts and New Chart of Accounts and the adaption of TMS / TFRS. Besides, we examined regulations in terms of TAS, TFRS and LME FRS (Financial Reporting Standard for Large and Medium Sized Enterprises). As a result of the study, we think that the New Chart of Accounts will eliminate the disharmony problems of an accounting system and financial reporting process. According to us this account plan will satisfy the related people largely.

**Keywords:** Financial Reporting, Account Plan, Accounting System.  
**JEL Codes:** M41, M48.



## 1.GİRİŞ

Türkiye’de muhasebesel işlemlerin raporlanması ve denetimleri hususunda üç farklı düzenleme bulunmaktadır. Bunlar; Maliye Bakanlığı tarafından yayımlanan Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT), Kamu Gözetimi Kurumu (KGK) tarafından yayımlanan Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS) ve Kamu Yararını İlgilendiren Kuruluşlar (KAYİK) olmayan ancak bağımsız denetimi zorunlu olan işletmeler için uygulanan düzenlemelerdir. Söz konusu üç düzenlemenin temel amacı gerçeğe uygun muhasebe anlayışı çerçevesinde raporlama yapılmasına katkı sunmaktır. Ancak Tek Düzen Hesap Planı (TDHP)’nda mevcut olan hesapların uluslararası eşdeğerde finansal raporlama için yetersiz kalması standarda ilişkin setlerin yanı sıra ilgili standartlara uyumlu bir hesap planına olan ihtiyacı da gündeme getirmiştir. Standartların güncelliğinin sağlanabilmesinin yanı sıra hesap planının da ihtiyaca uygunluğunun korunabilmesi önem arz etmeye başlamıştır. Türkiye’de bağımsız denetime tabi işletmeler IAS (International Accounting Standards) ve IFRS (International Financial Reporting Standards) setinden birebir çevirisi yapılarak hazırlanan TMS/TFRS seti rehberliğinde finansal raporlama yapmaktadır. Bu işletmeler açısından mevcut TDHP yeterliliğini yitirmeye başlamış ve finansal raporlama standartları ile entegre yeni hesaplara ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacın giderilmesi saikiyle TMS/TFRS ile uyumlu Yeni Hesap Planı Taslağı (YHPT) 25/12/2018 tarihinde KGK tarafından kamuoyunun görüşüne sunulmuştur. Bu çalışmada KGK tarafından yayımlanan YHPT’nin getirdiği yenilikler ve değişimler, TMS/TFRS uygulamaları temelinde incelenerek açıklanmıştır.

## 2.BİLANÇO HESAPLARI

YHPT genel olarak incelendiğinde hesap gruplarının kullanım ihtiyaçlarına binaen açıldığı görülmektedir. Bunun haricinde, bilanço ve gelir tablosuna ait hesap kodları, ilgili oldukları hesap grupları ile ilişkili olarak muhasebe sürecine dahil edilmiştir.

### 2.1.Varlıklar

**Dönen varlıklarda** 10 grubunun -nakit, alınan ve verilen çekler ile spekülasyon hisse senetlerini ihtiva edecek biçimde- kapsamının genişletildiği görülmektedir. 11 grubunun **TFRS 9 - Finansal Araçlar Standardı**’nda altı çizilen varlık ve borçlanmaların değerlendirilmesine göre sınıflandırılması hususuna binaen kullanıma açıldığı izlenmektedir. 12 grubunda çeklerin peşin ve vadeli ayırımına tabi tutulduğu; vade unsuru içeren çeklerin “122 Alınan İleri Tarihli Çekler” hesabında takip edilmesinin gerekliliği öne çıkarılmıştır. Çünkü Türk Ticaret Kanunu (TTK)’na göre ileri tarihli olacak şekilde düzenlenen bir çek “çek” niteliğinde kabul edilebilirken; finansal açıdan bakıldığında aslında vade unsuru barındıran bir alacak olacaktır. Ancak muhasebeleştirilme sürecinde “özün önceliği kavramı” gereği öz biçimden önde tutularak, ileri tarihli bir çek vadeli alacak olarak işlem görmektedir (Sevilengül, 2016: 23). 12 grubunda ayrıca, **TMS 24 - İlişkili Taraflar Standardı** kapsamında işletmelerin ilişkili tarafları ile ilgili hesaplara yer verildiği görülmektedir. Senetli alacaklara ait reeskont takiplerinin **de TMS 23 - Borçlanma Maliyetleri Standardı** uyarınca -ayrıştırılan vade unsurlarında olduğu gibi- “128 Ertelenmiş Vade Farkı Giderleri (-)” hesabında muhasebeleştirilecek olması diğer bir düzenlemedir.

Dönen varlıklarda 14 grubu, **TFRS 15 - Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı** veya **BOBİ FRS** (Büyük ve Orta Boy İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı) **Bölüm 5 - Hasılat** kapsamında muhasebeleştirilen, devam etmekte olan inşaat sözleşmelerinden kaynaklanan edim yükümlülüklerinin muhasebeleştirilmesi için ayrılmıştır. 15 “Stoklar” grubunda, tamamlanan ve tamamlanmayan hizmetlere ilişkin maliyetlerin ayrı olarak ele alındığı görülmektedir. 17 grubu ise **TMS 41 - Tarımsal Faaliyetler Standardı** veya **BOBİ FRS Bölüm 7 - Tarımsal Faaliyetler** kapsamında ele alınan canlı varlıklar ve tarımsal ürünler için ayrılmıştır. Kavramsal Çerçeve’de belirtildiği üzere, birlikte ele alınması gerçeğe

uygun sunumu zedeleyecek önemli finansal tablo kalemlerinin ayrı gruplarda kaydedilmesi hususu söz konusu düzenlemelerin hareket noktasını temsil etmektedir. 19 grubunda **TFRS 5 - Satış Amaçlı Elde Tutulan Duran Varlıklar ve Durdurulan Faaliyetler Standardı** kapsamında ele alınan ve maddi duran varlıklardan ayrı olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilen satış amaçlı duran varlıklara ilişkin düzenlemeler mevcuttur (Kamu Gözetimi Kurumu, 2018: 29).

**Duran varlıklarda** ise dönen varlıklar grubu ile paralel düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. 20 grubunun “Finansal Yatırımlar”, 21 grubunun ise “Ortaklıklardaki Yatırımlar” olmak üzere hesap planına eklendiği görülmektedir. 24 grubunun 240-244 hesap kodları aralığının “Devam Eden İnşa, Proje veya Hizmet Sözleşmelerinden Varlıklar ile İmtiyazlı Hizmet Anlaşmalarına İlişkin Finansal Varlıklar” olarak; 245-249 hesap kodları aralığının ise “Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller” olarak plana dahil edildiği izlenmektedir. 26 grubunda şerefiyenin maddi olmayan duran varlıklardan isim olarak ayrı tutulduğu ve “Şerefiye ve Diğer Maddi Olmayan Duran Varlıklar” olarak güncellendiği görülmektedir. **TMS 41 - Tarımsal Faaliyetler Standardı** veya **BOBİ FRS Bölüm 7 - Tarımsal Faaliyetler** paralelinde, faydalı ömrü bir muhasebe döneminden daha fazla olan canlı varlıkların muhasebeleştirileceği 27 grubu, “Canlı Varlıklar” adıyla eklenmiştir. Aynı zamanda 28 ve 29 grubunun hesap kod ve isimlerinin değiştirilerek yeni hesap planına entegre edildiği görülmektedir.

240-244 hesap kodları, **TFRS 15 - Müşteri Sözleşmelerinden Hâsılat Standardı** veya **BOBİ FRS Bölüm 5 - Hâsılat** kapsamında muhasebeleştirilen ancak yapımı bir hesap dönemini aşarak devam etmekte olan inşaat sözleşmeleri için eklenmiştir. 245-249 hesapları ise **TMS 40 - Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller Standardı** veya **BOBİ FRS Bölüm 13 - Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller** ile uyumludur. Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller -maddi duran varlıklardan ayrı olarak- işletmenin kullanım amacı gütmeyeceği ancak üzerinden kira veya sermaye getirisi beklediği varlıklardır. Söz konusu varlıklar tıpkı finansal varlıklarda olduğu gibi **TFRS 9 - Finansal Araçlar Standardı**’nda belirtildiği üzere ölçüm esaslarına göre sınıflandırılarak gruplandırılmıştır.

Şerefiyenin yalnızca işletme birleşmelerinden doğması durumunda muhasebeleştirilmesi ve maddi duran varlık sınıfının dışında tutulması gerektiğinden 26 grubu “Şerefiye ve Diğer Maddi Olmayan Duran Varlıklar” olarak güncellenmiştir. **TMS 38 - Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı** veya **BOBİ FRS Bölüm 14 - Maddi Olmayan Duran Varlıklar** uyarınca işletmenin Ar-Ge faaliyetlerinden kaynaklanan araştırma ve geliştirme giderlerinin ayrıştırılması; araştırma giderlerinin gider kaydedilmesi, geliştirme giderlerinin ise aktifleştirilmesi gerekmektedir. Buna göre YHPT’de 264 kodlu hesap “Geliştirme Maliyetleri” için ayrılmıştır. Ayrıca **TFRS 6 - Maden Kaynaklarının Araştırılması ve Değerlendirilmesi Standardı** veya **BOBİ FRS Bölüm 8-Maden Kaynaklarının Aranması ve Değerlendirilmesi** kapsamında ele alınan maden kaynaklarının 265 kodlu hesapta yer aldığı görülmektedir. Tüm varlıklar gibi maddi olmayan duran varlıklar için de dönem sonu değerlendirme sürecinde oluşabilecek değer azalışlarına karşılık ayrılabilmesi için ise 267 kodlu “Maddi Olmayan Duran Varlıklar Değer Düşüklüğü Karşılıkları (-)” hesabının kullanılması öngörülmüştür.

## 2.2.Kaynaklar

YHPT kapsamında kaynak hesaplarına ait hesap grubu isimlerinde güncellemeler yapılmıştır. Bu bağlamda Yeni Kavramsal Çerçeve’deki borç kavramının yerine “yükümlülük” kavramının tercih edilmesine paralel olarak kaynak hesapları grubu “Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar” yerine “Kısa Vadeli Yükümlülükler”; “Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar” ise “Uzun Vadeli Yükümlülükler” olarak güncellenmiştir.

**Kısa vadeli yükümlülüklerin** muhasebeleştirilmesinde 34 grubunun işletmenin devam etmekte olan inşa (taahhüt) faaliyetlerinden kaynaklanan yükümlülüklerine ayrıldığı, 37 grubunun karşılık hesaplarının ilgili standartlar uyarınca çeşitlendirildiği ve 39 grubunun satış

amaçlı elde tutulan duran varlıklara ait yükümlülükleri temsil ettiği görülmektedir. **Uzun vadeli yükümlülüklerde** ise benzer düzenlemelerin yapıldığı izlenmektedir.

**Özkaynak hesaplarında** 51 grubunun işletmenin kendi hisse senetlerini satın almasından veya pay sahiplerinden/kooperatif ortaklıklarından kaynaklanan sermaye katkılarına ayrıldığı dikkat çekmektedir. 55 grubunun kâr ve zararda sınıflandırılmayan ancak özkaynaklarda yer alan maddi duran varlık yeniden değerlendirme artışı vb. birikmiş gelirlere; 56 grubunun kâr ve zararda sınıflandırılmayan ancak özkaynaklarda yer alan yabancı para çevrim farkları vb. birikmiş giderlere ayrıldığı görülmektedir. 57 ve 58 grubunun muhasebe politikaları değişimleri, hata veya muhasebe tahminlerinden kaynaklanan kâr ve zararların izlenebilmesi için oluşturulduğu ifade edilebilir.

**Kısa vadeli yükümlülükler** grubu incelendiğinde ilk olarak 30 grubunda, “303 Kiralama İşlemlerinden Kaynaklanan Yükümlülükler” hesabının varlığı dikkat çekmektedir. Bu hesap, **TFRS 16 - Kiralamalar Standardı** veya **BOBİ FRS Bölüm 15 - Kiralamalar** kapsamında ele alınan, kiracı sıfatındaki işletmenin kiralama faaliyetlerinden kaynaklanan ve on iki ayı geçmeyen borçlanmalarının takibi için eklenmiştir. “308 Ertelenmiş Borçlanma Maliyetleri (-)” hesabı 30 grubu içerisinde yer alan finansal varlıklara ait borçlanma maliyetlerinin takibi için ayrılmıştır. 30 grubundaki son yeni hesap olan “309 Türev Araçlardan Borçlar” hesabı ise, işletmelerin vadeli işlem ve opsiyon vb. kullanımlarından kaynaklanan ve bir hesap dönemi içerisinde tahakkuk edecek yükümlülüklerinin muhasebeleştirileceği hesap olacaktır.

32 grubuna “322 Verilen İleri Tarihli Çekler” hesabının eklendiği görülmektedir. Bu hesap ve uzun vadeli yükümlülüklerdeki karşılığı olan “422 Verilen İleri Tarihli Çekler” hesabı -12 temel muhasebe kavramı içerisinde yer alan “**özün önceliği**” nosyonunda özellikle altı çizilen- vadeli çek niteliğindeki kıymetli evrakın senete dönüşmesine binaen ortaya çıkan karışıklığın giderilmesi adına eklenmiştir. Dönen varlıklarda yer alan 122 ve 222 hesap kodlu “Alınan İleri Tarihli Çekler” hesapları gibi bu hesaplar da, çeklerin peşin ve vadeli ayırımına tabi tutulması ihtiyacından dolayı YHPT’de yer almaktadır. Buna göre, işletme tarafından verilen ve bir hesap dönemi içerisinde tahakkuk edecek olan çekli borçlarının “322 Verilen İleri Tarihli Çekler” hesabında ayrı takip edileceği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte “324 İlişkili Taraflara Ticari Borçlar” hesabının, **TMS 24 – İlişkili Taraflar Standardı**’ndan doğan ihtiyacı karşılayacağı düşünülmektedir. “328 Ertelenmiş Vade Farkı Giderleri (-)” hesabı ise, **TMS 23 – Borçlanma Maliyetleri Standardı** kapsamında vurgulanan vadeli alış ve satış işlemlerinden doğan vade farkının ayrı tutulması gereğine istinaden plana dahil edilmiştir.

36 grubunda -TDHP’den farklı olarak- vergi ve diğer yükümlülükler niteliklerine göre sınıflandırılmıştır. Buna göre, işletmenin devlete olan vergi borcunu temsil eden “360 Ödenecek Vergi ve Fonlar” hesabının YHPT’de “360 Gelir Üzerinden Alınan Vergiler” ve “361 Sorumlu Sıfatıyla Ödenecek Vergiler” şeklinde ayrıma tabi tutulduğu görülmektedir. Bu noktadan hareketle işletmenin ödediği kurumlar vergisinin 360 kodlu hesapta, işletmenin ortakları adına tevkif ettiği vergilerin ise 361 kodlu hesapta takip edileceği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte işletmelerin mevcut vergi yükümlülüklerinin Katma Değer, Özel ve Diğer Vergiler olacak şekilde ayrı hesaplar halinde kullanıma sunulduğu görülmektedir. Buna göre;

- İşletmelerin ödemekle yükümlü olduğu katma değer vergileri “362 Ödenecek KDV”,
- Özel Tüketim Vergisi Mevzuatı uyarınca yükümlü olunan özel tüketim vergileri “363 Ödenecek ÖTV”,
- Bu vergi türleri dışında kalan emlak, motorlu taşıt vb. vergiler ile resim, harç vb. kesintilerin meydana getirdiği yükümlülükler ise “364 Ödenecek Diğer Vergiler” hesaplarında izlenecektir.

37 grubunda TMS/TFRS ve BOBİ FRS uygulamaları açısından önemli bir düzenleme olarak, karşılık hesaplarının **TMS 19 - Çalışanlara Sağlanan Faydalar Standardı** uyarınca çeşitlendirildiği görülmektedir. (“372 Kıdem Tazminatları Karşılıkları” ve “373 Çalışanlara Sağlanacak Diğer Faydalara İlişkin Karşılıklar”). “375 Garanti Karşılıkları” hesabı ise

işletmece satılan mal ve hizmetler ile ilgili bir yıl içerisinde karşılaşılabilecek ve hata unsuru içerebilecek üretim ve hizmet sunumları ile ilgili ortaya çıkması muhtemel garanti yükümlülükleri için ayrılacak karşılığın muhasebeleştirilmesinde kullanılacaktır. “377 Yeniden Yapılandırma Karşılıkları” hesabı **TMS 37 - Karşılıklar, Koşullu Borçlar ve Koşullu Varlıklar Standardı** kapsamında ele alınan ve işletme tarafından on iki ay içerisinde gerçekleşmesi öngörülen faaliyetler adına ayrılacak karşılıkların kaydında kullanılacaktır (Kamu Gözetimi Kurumu, 2018, s. 81-87). 38 grubu içerisinde yer alan “382 Alınan Devlet Teşvikleri”, **TMS 20 - Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması Standardı veya BOBİ FRS Bölüm 16 - Devlet Teşvikleri** kapsamında değerlendirilebilecek olan ve işletme tarafından alınan veya alınacak devlet teşviklerinin gelecek aylarda kâr-zarar hesaplarına yansıtılacak kısmının muhasebeleştirilmesinde kullanılması öngörülen bir hesabı temsil etmektedir. 39 grubunun ise satış amaçlı elde tutulan duran varlıklara ait yükümlülükler ayrıldığı görülmektedir. **TFRS 5 - Satış Amaçlı Elde Tutulan Duran Varlıklar Standardı** kapsamında ele alınan bu hesap grubu işletmenin yalnızca ticari amaçla elde tuttuğu maddi duran varlıklara ilişkin yükümlülükleri muhasebeleştireceği hesapları içermektedir.

Bilançonun, işletmelerin yabancı kaynak kullanımı nedeniyle katlandığı borçlanmaların on iki ayı aşan bir süre zarfı içerisinde geri ödenecek kısmını temsil eden dördüncü grubu için, kısa vadeli yükümlülükler grubu ile paralel bir düzenlemeye gidildiği görülmektedir.

Beşinci grup olan özkaynak hesapları incelendiğinde, kullanıma açık olmayan 51, 55 ve 56 hesap gruplarının kullanıma dahil edildiği ve yeni hesapların hesap grupları içerisine – örneğin 50 grubunun- eklendiği görülmektedir. Özkaynaklar açısından;

- 51 grubunun sermaye katkıları adı ile kullanıma açılması,
- TTK'nın imkan vermesiyle birlikte işletmelerin kendi hisse senetlerini satın almasına ilişkin kayıtların yapılmasını sağlayan hesapların eklenmesi,
- 54 grubunun kapsamının genişletilmesi,
- 55 ve 56 grubunun TMS/TFRS ve BOBİ FRS'ye göre raporlama yapan işletmeler için kullanıma açılması,
- 55 grubunda işletmenin diğer kapsamlı gelir tablosuna yansıtmayacağı; 56 grubunda işletmenin diğer kapsamlı gelir tablosuna yansıtacağı gerçekleşmemiş kazanç ve kayıpların takip edilmesinin sağlanması,
- 57 ve 58 grubuna işletmelerin muhasebe politikalarındaki değişim, muhasebe tahminleri, muhasebe hataları ve TMS/TFRS veya BOBİ FRS'ye ilk geçiş sırasında meydana gelebilecek kâr veya zararların takip edileceği hesapların eklenmesi, hesap planına ilişkin yapılan düzenlemelerdir.

Özkaynak kalemlerine TFRS ve BOBİ FRS uygulayıcıları için 55 ve 56 grubunun eklenmesi, **TMS 8 – Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar Standardı** kullanımı açısından ihtiyaç duyulan, muhasebe politikaları, tahminler ve hataların öneminin ön plana çıkarıldığı 57 ve 58 grubu güncellemeleri, raporlama süreçleri açısından önemli düzenlemelerdir.

Özkaynaklar grubunda TMS/TFRS ve BOBİ FRS uygulamaları açısından yenilikler mevcuttur. 52 grubu içerisinde hesap kullanımları ve nitelikleri açısından herhangi bir yenilik görülmemekle birlikte, işletmelerin yatırımcılarına ortaklık hakkı tanıma durumu “hisse senedi” yerine “pay” kavramı ile ifade edilmiştir. Bu değişikliğin, 2014 yılında yayımlanan Sermaye Piyasası Kanunu'ndaki tanımlama ile tutarlı olunması amacıyla gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

54 grubuna, “543 Geri Alınan Paylara İlişkin Yedekler”, “544 Girişim Sermayesi Fonu”, “545 Yedeklerde İzlenen İstisnaya Konu Satış Karları”, “546 Yedeklerde İzlenen Devlet Teşvik Gelirleri”, “547 Sabit Kıymet Yenileme Fonları” hesaplarının eklendiği görülmektedir. Bu grupta TMS/TFRS ve BOBİ FRS uygulamaları açısından “546 Yedeklerde İzlenen Devlet Teşvik Gelirleri” hesabı; Vergi Usul Kanunu (VUK)'na göre yedeklerde tutulması gereken devlet teşviklerinin, TFRS veya BOBİ FRS'ye göre kayıt tutan işletmelerin

kâr-zarar hesaplarına yansıtıkları devlet teşvik gelirlerini gelecek dönem başında dönem net karından bu hesaba aktarabilmesi adına eklenmiştir.

55 ve 56 grubunun, TFRS veya BOBİ FRS'ye göre muhasebeleştirme yapmakta olan işletmeler adına açıldığı görülmektedir. Bu gruplardaki hesaplar, TFRS veya BOBİ FRS'ye göre muhasebeleştirme yapan işletmelerin bu gruptaki hesaplarına ilişkin birikimli kazanç veya kayıplarını göstermektedir. TFRS uygulaması yapan işletmeler, hem kapsamlı gelir tablosu hem de diğer kapsamlı gelir tablosu hazırlamakla yükümlüdür. Bu doğrultuda TFRS uygulayan işletmelerin ilgili finansal tablolarda göstereceği diğer kapsamlı gelir unsurlarını, kullanıma açılan serbest hesaplarda yer alan 80-83 grubunda takip edebilmeleri sağlanmıştır. Dönem sonunda ise 80-83 kodlu gruplarda kaydedilen bilgiler, bu gruplardaki hesaplara aktarılacaktır. BOBİ FRS uygulayan işletmeler ise, diğer kapsamlı gelir tablosu düzenlemeyeceğinden, özkaynaklara yansıtılacak döneme ait gelir ve giderleri ve bunların vergi etkisini, kullanıma açılan serbest hesaplara aktarmaksızın direkt bu grupta takip edeceklerdir. BOBİ FRS kullanan işletmeler, eğer özkaynağa yansıtılacak gelir ve giderler ile ilgili bilgileri bağımsız takip etmek isterler ise, 80-83 kodlu grupları ihtiyari olarak kullanabileceklerdir (Kamu Gözetimi Kurumu, 2018: 114-116).

57 grubunda, TDHP ile paralel olarak, geçmiş yıllardan devreden karların ele alındığı görülmektedir. Ancak **TMS – 8 Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar Standardı** kapsamında ele alınan ve işletmelerin muhasebe politikalarında yaptıkları değişiklikler, muhasebe tahminleri, muhasebe hataları ve TFRS-BOBİ FRS'ye ilk geçiş sırasında meydana gelen kârların takip edilebileceği hesapların eklendiği görülmektedir. Buna göre 57 grubunda, 571 kodlu hesap muhasebe politikalarındaki değişimlerden kaynaklanan düzeltme kârlarının, 572 kodlu hesap geçmiş yılda meydana gelen hatalardan kaynaklanan düzeltme kârlarının, 573 kodlu hesap ise TFRS veya BOBİ FRS'ye ilk geçişte ortaya çıkan kârların takip edileceği hesaplar olacaktır. Benzer şekilde 58 grubunda, TDHP ile paralel olarak, geçmiş yıllardan devreden zararların ele alındığı; ancak **TMS – 8 Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar Standardı** kapsamında ele alınan ve işletmelerin muhasebe politikalarında yaptıkları değişiklikler, muhasebe tahminleri, muhasebe hataları ve TFRS - BOBİ FRS'ye ilk geçiş sırasında meydana gelen zararların takip edilebileceği görülmektedir. Buna göre 581 kodlu hesap muhasebe politikaları değişimlerinden kaynaklanan düzeltme zararlarının, 582 kodlu hesap geçmiş yılda meydana gelen muhasebe hatalarından kaynaklanan düzeltme zararlarının, 583 kodlu hesap ise TFRS veya BOBİ FRS'ye ilk geçişte meydana gelecek zararların izlenebileceği hesaplar olacaktır.

59 grubunda, TDHP ile paralel olarak, işletmenin mevcut faaliyetlerinin iki muhtemel sonucu olan dönem karı ve dönem zararının takip edileceği görülmektedir.

### 3.GELİR TABLOSU

TDHP'de gelir-gider hesaplarının başlığı YHPT'de "Kar veya Zarar Tablosu Hesapları" olarak revize edilmiştir. Taslakta ayrıca 60 grubu "Brüt Satışlar" yerine "Brüt Satış Hasılatı"; 61 grubu "Satış İndirimleri" yerine "Satış Hasılatından Yapılan İndirimler" olarak düzenlenmiştir. YHPT'de "gelir" kavramı yerine "hasılat" kavramına vurgu yapıldığı görülmektedir.

Gelir tablosu hesaplarındaki 62 grubunda TMS/TFRS ve BOBİ FRS uygulayıcıları açısından önemli değişiklikler mevcuttur. Bunlar "624 Dağıtılmayan Sabit Genel Üretim Giderleri (-)", "625 Stok Anormal Fire ve Kayıpları (-)", "626 Stok Değer Düşüklüğü Karşılık Giderleri (-)", "627 Stoklara İlişkin Konusu Kalmayan Karşılıklar (+)" ve "629 Diğer Giderler (-)" kalemleridir. İlgili hesapların "**TMS - 2 Stoklar Standardı** ve **BOBİ FRS Bölüm 6 – Stoklar** düzenlemelerine uyumlaştırmak için eklendiği ifade edilebilir. Özellikle "624 Dağıtılmayan Sabit Genel Üretim Giderleri (-)" hesabının, **TMS – 2 Stoklar Standardı** uyarınca mamul maliyetini saptama süreçlerinde normal maliyet yöntemi kullanan

işletmelerin, atıl kapasite ile ilişkilendirilen, yani dağıtılmayan sabit genel üretim giderlerinin ayrı bir hesapta takip edilmesi ihtiyacı açısından önemli bir adım olduğu söylenebilir.

YHPT’de 64 ve 65’li hesaplar önemli düzenlemeler içermektedir. Özellikle TMS/TFRS ile gelen, işletme faaliyetlerinin esas ve diğer faaliyetler olarak sınıflandırılması ihtiyacına paralel olarak; 640-644 kodlu hesaplar işletmenin brüt satış hasılatı dışında kalan esas faaliyet gelirlerinin izlenmesi amacıyla ayrılmıştır. 645-649 kodlu hesaplar işletmenin esas faaliyetleri ile ilişkilendirilmeyen ve bunun yanında finansal gelir niteliği taşımayan gelirlerin kaydedilmesi maksadıyla düzenlenmiştir. 650-654 kodlu hesapların 62 ve 63’lü hesap gruplarının dışında kalan esas faaliyet giderlerinin izlendiği hesaplardan oluştuğu görülmektedir. 655-659 kodlu hesaplar işletmenin esas faaliyetleri ile ilişkilendirilmeyen ve bunun yanında finansal gider niteliği taşımayan giderlerin muhasebeleştirilmesi amacıyla düzenlenmiştir. İlgili hesaplarda genel olarak yapılan düzenleme ve değişiklikler şu şekilde sıralanabilir:

- YHPT’de yer alan hesap isimlerinde olağan ve olağandışı kavramlarına yer verilmemiştir. Bunun nedeni TMS/TFRS uygulamaları ile birlikte kâr-zarar raporlanması süreçlerinde “olağandışı” kavramının kapsam dışı bırakılıyor olmasıdır. Bunun yerine “esas faaliyet” kavramı baz alınmıştır.
- Vade farkı gelirleri ve kur farkı kazançları 640 kodlu hesapta, esas faaliyet alacaklarına ilişkin konusu kalmayan karşılıklar 641 kodlu hesapta, komisyon gelirleri 642 kodlu hesapta izlenmek üzere ayrılmıştır.
- Gerçeğe uygun değer ile değerlendirilmiş canlı varlıklar ve hasadı sonrası kayda alınan tarımsal ürünlerde ortaya çıkan kazançlar “643 Tarımsal Faaliyetlerde Değerleme Artışları” hesabında izlenmek üzere düzenlenmiştir. Bu hesap, **TMS 41 – Tarımsal Faaliyetler Standardı** veya **BOBİ FRS Bölüm 7 – Tarımsal Faaliyetler** kapsamında dönem sonu değerlendirme işlemi yapan işletmelerin canlı varlık/tarımsal üründe meydana gelen değer artışlarının raporlama sürecini kolaylaştıracaktır.
- “644 Esas Faaliyetlerden Diğer Çeşitli Gelir ve Kazançlar” hesabı, **TMS 20 - Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması Standardı Standardı** veya **BOBİ FRS Bölüm 16 – Devlet Teşvikleri** kapsamında ele alınan, devlet teşvik gelirleri ve **TFRS 9 – Finansal Araçlar Standardı** veya **BOBİ FRS Bölüm 9 – Finansal Araçlar ve Özkaynaklar** kapsamında ele alınan türev araçlardan elde edilecek kazançlar hesabında izlenmek üzere düzenlenmiştir.
- “645 Özkaynak Yöntemiyle Değerlenen Yatırımların Kârlarından Paylar” hesabı;
  - **TFRS 9 – Finansal Araçlar Standardı** veya **BOBİ FRS Bölüm 9 – Finansal Araçlar ve Özkaynaklar** kapsamında ele alınan bağlı ortaklıklar ve
  - **TMS 28 – İştiraklerdeki ve İş Ortaklıklarındaki Yatırımlar** veya **BOBİ FRS Bölüm 10 İştiraklerdeki Yatırımlar ve Bölüm 11 Müşterek Girişimlerdeki Yatırımlar** kapsamında ele alınan iştirak, iş ortaklığı veya müştereken kontrol edilen işletme yatırımlarının dönem net kârlarından işletmeye düşen payların izlenmesinde kullanılmak üzere düzenlenmiştir.
- Ortaklıklardan sağlanan gelir ve kazançlar 646 kodlu hesap kaleminde izlenebilecektir.
- 647 kodlu hesap **TMS – 40 Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller Standardı** veya **BOBİ FRS Bölüm 13 - Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller** kapsamında takip edilen, işletmelerin mevcut yatırım amaçlı gayrimenkullerin kaydedilmesi için düzenlenmiştir.
- 648 kodlu hesap **TMS 16 - Maddi Duran Varlıklar Standardı** ile **TMS 38 - Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı** veya **BOBİ FRS Bölüm 12 - Maddi Duran Varlıklar** ile **Bölüm 14 - Maddi Olmayan Duran Varlıklar** kapsamında ele alınan maddi ve maddi olmayan duran varlıkların satışından doğan kazançları takip etmek üzere plana dahil edilmiştir.
- 649 kodlu hesap ise diğer faaliyetlerden gelir ve kazançları izlemek üzere düzenlenmiştir.

65'li hesap grupları esas faaliyetlerden doğan diğer gider ve zararları ve diğer faaliyetlerden gider ve zararları kapsamaktadır.

TFRS'yi uygulayan işletmelerce kullanılması söz konusu olan "68 Durdurulan Faaliyetler Gelir ve Kârları ile Gider ve Zararları" hesapları **TFRS 5 – Satış Amaçlı Elde Tutulan Duran Varlıklar ve Durdurulan Faaliyetler Standardı**'nda tanımlanan gelir ve kâr; gider ve zararın izlendiği hesapları temsil etmektedir. TMS/TFRS uygulamalarında işletmelerin faaliyetlerinin sürdürülen ve durdurulan faaliyetler olarak iki sınıflandırmada takip edildiği, ancak BOBİ FRS kapsamında işletmelerin durdurulan faaliyetlerinin göz önünde bulundurulmayacağı bilinmektedir. Bu nedenle ilgili hesap grubu BOBİ FRS uygulamalarında geçerli olmayacaktır.

69'lu hesap grubuna ait alt hesap kalemleri sürdürülen ve durdurulan faaliyetlere ilişkin dönem kâr veya zararının, dönem kâr veya zararıyla ilgili dönem vergisi giderlerinin (ertelenmiş vergi etkileri dahil) ve dönem net kârı veya zararının izlendiği hesaplardan oluşmaktadır. BOBİ FRS'de yalnızca sürdürülen faaliyetlere ilişkin hesaplar uygulamada geçerlilik taşımaktadır. 698 kodlu hesap boş bırakılmış, dönem net kâr veya zararı 699 kodlu hesaptan izlenmek üzere ayrılmıştır.

#### 4.MALİYET HESAPLARI

TDHP'deki 7'li hesaplarda, 70-78 hesap kodu aralığında fonksiyon esasına göre 7/A seçeneğini kullanan işletmelerin maliyet hesapları yer almaktadır. Çeşit esasına göre 7/B seçeneğini kullanan işletmelerde ise 79 kodlu hesap grubu kullanılmaktadır (Erdoğan, 2002: 40-41). Buna göre, YHPT ile TDHP karşılaştırıldığında; 7/A seçeneğine göre muhasebeleştirme yapan işletmeler açısından 70, 73 ve 75 kodlu hesap gruplarında değişiklikler görülmektedir. 7/B seçeneğine göre muhasebeleştirme yapan işletmeler açısından ise YHPT kapsamında herhangi bir değişiklik mevcut değildir.

7/A grubu olarak adlandırılan 70-78 kodlu hesap grupları incelendiğinde 70 grubunda yer alan Maliyet Oluşum Hesapları içinde boş bırakılan 703-708 kodlu hesapların kullanıma açıldığı görülmektedir. Buna göre; 703 kodlu "Üretim (İmalat) Hesabı", bir mamulün maliyetini oluşturan üç temel unsur olan hammadde (710 kodlu), direkt işçilik (720 kodlu) ve genel üretim giderlerinden (730 kodlu) oluşan toplam üretim maliyetinin aktarıldığı hesap olacaktır. Hammadde, direkt işçilik ve genel üretim giderlerinin toplamı, yansıtma hesapları yardımıyla, dönem sonunda öncelikle 703 kodlu hesaptan toplanacak; ardından tamamlanan mamuller tutarında alacaklandırılarak 152 kodlu mamul hesabına gönderilecektir. Ayrıca;

- Dönem içerisinde üretimi tamamlanmayan (yarı mamuller) mamuller 151 kodlu hesaba,
- **TMS – 2 Stoklar Standardı** uyarınca -normal maliyet yöntemi kullanan sabit genel üretim giderinin- kapasite kullanım oranı dışında kalan (atıl) genel üretim maliyetleri 624 kodlu hesaba,
- Dönem içerisinde oluşan fire ve kayıplar ise 625 kodlu hesaba borç kaydı verilerek 703 kodlu hesaptan çıkarılmakta ve kapatılmaktadır.

704 kodlu "Canlı Varlık Üretim Hesabı", **TMS 41 – Tarımsal Faaliyetler Standardı** veya **BOBİ FRS Bölüm 7 – Tarımsal Faaliyetler** kapsamında muhasebeleştirilen tarımsal ürünler ve canlı varlıkların yetiştirilme sürecinde katlanılan ve direkt ilk madde, direkt işçilik ve genel üretim giderleri toplamının, dönem sonunda canlı varlık maliyetine dahil edilmeden önce kullanılacağı ara hesap olarak tanımlanmıştır. 705 kodlu "Hizmet Üretim Hesabı", hizmet işletmeleri ve yıllara yaygın inşaat işi yapmakta olan işletmelerce inşa (taahhüt) ve hizmet maliyetlerinin toplu olarak izlenmesine olanak sağlayacaktır. Dönem sonunda hizmet veya inşa (taahhüt) faaliyetinin tamamlanma durumuna göre, tamamlanmayan kısmı 154 kodlu, tamamlanan kısmı ise 155 kodlu hesaba aktarılacak üzere 705 kodlu hesaptan çıkarılacaktır. 705 kodlu hesap kuşkusuz, **TFRS 15 – Müşteri Sözleşmelerinden Hasılat Standardı** veya **BOBİ FRS Bölüm 5 – Hasılat** uyarınca raporlama yapan işletmelere kolaylık

sağlayacaktır. 706 kodlu “Yapılmakta Olan Maddi Duran Varlık Yatırım Maliyetleri Hesabı”, işletme tarafından sürdürülen maddi duran varlık yatırımlarının takip edilmesinde kullanılacak; dönem sonlarında ise “259 kodlu Yapılmakta Olan Maddi Duran Varlık Yatırımları” hesabına aktarılacaktır. 707 kodlu “Yapılmakta Olan Maddi Olmayan Duran Varlık Yatırım Maliyetleri Hesabı”, işletme tarafından sürdürülen maddi olmayan duran varlık yatırımlarının takip edilmesinde kullanılacak; dönem sonlarında ise öncelikle 751 kodlu hesaba aktarılacaktır. Ardından 707 kodlu hesap alacaklandırılarak, dönem içerisinde geliştirme safhasına ait olan aktifleştirilebilir giderler 264 Geliştirme Maliyetleri hesabına, maden araştırması ile ilgili aktifleştirilebilir giderler 265 Maden Kaynakları Arama ve Değerlendirme Varlıkları hesabına, bu süreç ile ilgili diğer giderler gider kaydedilerek 630 kodlu hesaba aktarılacaktır. İzleyen dönem başında ise, 264 ve 265 kodlu hesaplarda toplanan maliyet tutarları yeniden 707 kodlu hesabın borcuna aktarılacaktır. 708 kodlu “Yapılmakta Olan Yatırım Amaçlı Gayrimenkul Yatırım Maliyetleri Hesabı”, işletme tarafından sürdürülen yatırım amaçlı gayrimenkul yatırımlarının maliyet takibinde kullanılacaktır. Dönem sonlarında ise bu hesap alacaklandırılarak, -maliyet tutarı kadar yapılmakta olan gayrimenkul yatırımlarının bilançoda takibine olanak veren- 249 kodlu hesaba borç kaydedilecektir (Kamu Gözetimi Kurumu, 2018: 164-166).

YHPT’de düzenlenen bir diğer hesap grubu, genel üretim maliyetlerinin yer aldığı 73 grubudur. Buna göre, **TMS – 2 Stoklar Standardı** kapsamında zorunlu olarak veya **BOBİ FRS Bölüm 6 – Stoklar** kapsamında ihtiyari olarak, bir mamulün maliyetinin belirlenmesi sürecinde genel üretim giderlerinin mamul maliyetine işletmenin kapasite kullanımı oranınca yüklenmesi gerekliliğinin, yani normal maliyet yönteminin uygulanması gerektiğinin altı çizilmiştir. Buna göre, **TMS 2’ye** göre muhasebeleştirme yapan işletmeler, genel üretim giderlerini sabit ve değişken niteliklerine göre ayrı olarak izleyebilmektedir. Bu nedenle işletmeler, ihtiyari olarak, eğer genel üretim giderlerinin sabit ve değişken nitelikteki kısımlarını ayrı takip etmek istiyorlarsa; genel üretim giderlerinin tamamını 730 kodlu hesapta toplamak yerine, değişken genel üretim giderlerini 736 kodlu hesapta, sabit genel üretim giderlerini ise 738 kodlu hesapta takip edebileceklerdir.

Ek olarak 75 kodlu grupta düzenlemeler mevcuttur. Ar-Ge maliyetlerinin takip edildiği 75 grubunun kapsamı genişletilerek **TFRS 6 – Maden Kaynaklarının Araştırılması ve Değerlendirilmesi Standardı** veya **BOBİ FRS Bölüm 8 – Maden Kaynaklarının Aranması ve Değerlendirilmesi** kapsamında ele alınan maden araştırmaları sürecinde katlanılan maliyetler de bu gruba dahil edilmiştir. Ayrıca, **TMS 38 – Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı** veya **BOBİ FRS Bölüm 14 – Maddi Olmayan Duran Varlıklar** kapsamında ele alınan Ar-Ge giderlerinin, standarda göre, ilgili süreçte hem fayda belirsizliğinin olması hem de ticari bir ürün oluşturacak düşüncenin tezahürünün muğlaklığı araştırma maliyetlerinin gelir tablosunda giderleştirilmesini gerektirmektedir. Buna göre, işletmelerin yeni bir buluş ortaya koyma sürecinde katlandığı araştırma maliyetleri, 750 kodlu hesapta, geliştirme safhasına ait maliyetlerden bağımsız tutularak muhasebeleştirilecektir. **TMS 38’e** göre, araştırma safhasında belirlenen ve sonucunda herhangi bir fayda elde edileceği kanaatine varılan bir buluşun, geliştirme safhasında katlanılan maliyetler; artık sonucunda herhangi bir ticari buluşun meydana geleceği belirli olduğundan, aktifleştirilerek bilançoda gösterilecektir. Ancak geliştirme faaliyetleri ile ilgili dönem içerisinde katlanılan fiili maliyetler, araştırma safhasında katlanılan maliyetlerden bağımsız tutularak 755 kodlu hesapta takip edilecektir. Benzer şekilde, **TFRS 6 – Maden Kaynaklarının Araştırılması ve Değerlendirilmesi Standardı** veya **BOBİ FRS Bölüm 8 – Maden Kaynaklarının Aranması ve Değerlendirilmesi** kapsamında ele alınan ve madencilik sektöründe maden kaynaklarının aranması ve değerlendirilmesi ile ilgili dönem içerisinde katlanılan fiili maliyetler de 756 kodlu hesapta izlenecektir.

## 5.SERBEST HESAPLAR

YHPT düzenlemesi ile -işletmeler tarafından serbest olarak kullanılabilen- 8 grubu hesapları plana dahil edilmiştir. 8 kodlu hesap gruplarının 80-83 grubu TFRS veya BOBİ



FRS'ye göre raporlama yapan işletmelerin ihtiyaçlarına paralel olarak kullanıma açıldığı; 84-89 grubunun ise serbest bırakıldığı görülmektedir. Söz konusu hesaplar TMS/TFRS'ye göre raporlama yapan işletmelerce hazırlanması zorunlu, BOBİ FRS'ye göre hazırlanması ihtiyarı olan “**Diğer Kapsamlı Gelir Tablosu**” kapsamında ele alınacak hesaplardır. Diğer Kapsamlı Gelir Tablosu'nda, kâr veya zarar olarak sınıflandırılmayacak ancak dönem ile ilişkili olan gelir veya giderler raporlanmaktadır.

## 6.SONUÇ

Türkiye'de finansal raporlama sistemi içerisine 2002 yılı itibariyle TMS ve TFRS'nin dahil edilmesi, uygulamada önemli farklılıkları beraberinde getirmiştir. Bu araştırmanın temel çıkış noktası YHPT'nin ihtiva ettiği düzenlemeler, TDHP ile arasındaki farklılıklar ve FRS uygulamalarıdır. Bu bağlamda TDHP'nin işletmeler açısından ihtiyacı karşıladığı görülse de FRS entegrasyonunda uyumsuzluğa neden olduğu ifade edilebilir. Nitekim YHPT bu imtizaç sorunu neticesinde kamuoyunun görüşüne sunulmuştur.

YHPT'nin finansal raporlama sürecinde daha açık ve anlaşılır bir raporlama yapılabilmesi açısından oldukça önemli olduğu ifade edilebilir. Nitekim Akdoğan ve Sevilengül (2007) tarafından yapılan çalışmada da vurgulandığı üzere (vadeli alış ve satışlarda vade farkı unsurunun ayrıştırılacak olması, canlı varlıkların bağımsız hesaplarda takip edilecek olması, değer artışlarının raporlama süreçlerine dahil edilmesi gibi) raporlamada mühim farklılıklar yaratacak olan işlemlerin hesap kodları mevcut hesap planında yer almamaktadır. Bu eksiklik birçok işlem için temsili hesapların kullanılmasına neden olmaktadır. Özellikle Kavramsal Çerçeve'de yer alan başta anlaşılabilirlik ve karşılaştırılabilirlik olmak üzere faydalı finansal bilginin taşınması gereken niteliklere paralel bir raporlama sisteminin kurulabilmesinin YHPT düzenlemeleri ile mümkün olacağı düşünülmektedir. Ayrıca YHPT ile kaydetme ve raporlama arasındaki harmonizasyon sorununun ortadan kalkması beklenmektedir. Özetle YHPT finansal raporlama süreçlerindeki gereksinimleri önemli düzeyde karşılama niteliği taşıyan düzenlemeleri içermektedir.

## KAYNAKÇA

Akdoğan, N. ve Sevilengül, O. (2007). “Türkiye Muhasebe Standartları'na Uyum İçin Tek Düzen Hesap Planı'nda Yapılması Gereken Değişiklikler”. Mali Çözüm Dergisi, Sayı 84, 29-70.

Erdoğan, N. (2002). *Tek Düzen Muhasebe Sistemine Göre Giderlerin Maliyete Dönüşümü: Maliyet Muhasebesi*, İkinci Baskı, Varış Yayınları, İzmir.

Kamu Gözetimi Kurumu (2018). *Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Yeni Hesap Planı Taslağı*, Çevrimiçi:

[http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TFRS/EK2\\_Finansal%20Raporlama%20Standartlar%C4%B1na%20Uygun%20Hesap%20Plan%C4%B1%20Tasla%C4%9F%C4%B1.pdf](http://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TFRS/EK2_Finansal%20Raporlama%20Standartlar%C4%B1na%20Uygun%20Hesap%20Plan%C4%B1%20Tasla%C4%9F%C4%B1.pdf) (Erişim Tarihi 31.07.2019).

Sevilengül, O. (2016). *Genel Muhasebe*, Onsekizinci Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.

## SİNİZM: TÜRKİYE'DE SAĞLIK ALANINDA 2011-2018 YILLARI ARASINDAKİ ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

CYNICISM: AN EVALUATION ON THE STUDIES BETWEEN 2011-2018 IN HEALTH CARE IN TURKEY

**Nazmiye Ekinci**

Öğretim Görevlisi, İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, nazmiye.ekinci@kavram.edu.tr, ORCID:0000-0002-7007-4123

### ÖZET

*Bu çalışmanın amacı günümüzde sinik bireyleri, sinizm kavramını ve sinizmin türlerini tanıtmak; Türkiye'de sağlık kurumlarında sinizm ile ilgili yapılmış özgün çalışmaları değerlendirmektir. Sağlık alanında sinizmle ilgili yapılmış çalışmaları ele alan bir çalışma bulunmamaktadır. Bunun için bu çalışmada sinizm kavramına, sinizm türlerine, sağlık kurumlarında sinizmle ilgili, yapılmış çalışmalara yer verilmiş ve detaylı bir literatür taraması yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda sağlık alanında sinizmle ilgili Türkiye'de yapılmış çalışmaların yıllar içinde arttığı görülmüştür. Ayrıca çalışmalarda çoğunlukla sinizm ile demografik değişkenler arasındaki ilişkilere bakıldığı belirlenmiştir. Sinizm ile ilişkisi araştırılan konular arasında daha çok örgütsel vatandaşlık, liderlik tarzları, örgütsel adalet, tükenmişlik ve performans yer almaktadır. Sağlık alanında sinizmle ilgili çalışmaların sırasıyla en çok İstanbul ve Ankara'da yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** Sinizm, Örgütsel Sinizm, Sinik Bireyler, Sağlık, Sağlık Personeli

**Kabul Tarihi /  
Accepted:** 07.11.2019

**İletişim /  
Correspondence:**  
Nazmiye Ekinci

**Benzerlik/ Plagiarism:**  
%11

### ABSTRACT

*The objective of this study is to introduce cynic individuals, the concept of cynicism and types of cynicism and evaluate the original studies have been made regarding cynicism in health institutions in Turkey. There is no study dealing with cynicism in the field of health. So, in this study, the concept of cynicism, cynicism types, cynicism in health institutions, studies have been included and a detailed literature review has been made. As a result of the research, it has been seen that the studies on cynicism in the field of health have increased over the years in Turkey. In addition, it was determined that the relationship between cynicism and demographic variables was mostly examined. The subjects that have been investigated in relation to cynicism include organizational citizenship, leadership styles, organizational justice, fatigue and performance. It was concluded that cynicism studies in the field of health were mostly conducted in Istanbul and Ankara respectively.*

**Keywords:** Cynicism, Organizational Cynicism, Cynicism, Health, Medical Personnel

## 1. GİRİŞ

Yapılan araştırmalar, bir organizasyonun başarılı olmasında insan unsurunu, onun duygularının ve davranışlarının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Personelin çalıştığı örgüte karşı olumsuz tutumlar içerisinde olması, işini sevmemesi, iş arkadaşlarından, yöneticilerinden memnuniyetsiz olması, onlar tarafından hayal kırıklığı yaşaması, hak ettiğini düşündüğü şekilde yükselmemesi, aldığı maaşın beklentisini karşılamaması gibi durumlar organizasyonun stratejik amaçlarını gerçekleştirmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla insan faktörüyle doğrudan ilişkisi bulunan konulardan olan sinizm üzerinde son zamanlarda çokça durulmaktadır.

## 2. SINİZM

Antik çağın büyük bir bölümündeki ana akımlardan biri sinizmdir (Schutijser, 2017: 33). Sinizmden bahsederken, ilk olarak bu kelimenin günlük kullanımını düşünmek faydalı olacaktır. Çünkü teorik ve eleştirel tartışmalar onu etkiler ve bundan etkilenir. V. Vaitkevičien'in Uluslararası Sözcükler Sözlüğünde sinizm: "ahlaka aykırılık ve utanmazlık" olarak tanımlanmıştır (Sverdiolas, 2006: 82). Oxford İngilizce Sözlüğü (Cilt II) sinik bir insanı alaycı bir hata bulucu biri olarak, insan eylemlerinin samimiyetine veya insan eylemlerinin iyi niyetle yapıldığına inanmamak için mizaç sergileyen biri olarak tanımlamaktadır (Bakker, 2006: 122-123). Dean'e göre, örgütsel sinizm örgütlenmeye karşı olumsuz bir tutumdur ya da olumsuzluğun temel özelliklerine sahip kötüleme tutumudur (Rehan, Iqbal, Fatimave Nawab, 2017:2).

Sinizmin, ilgisizlik, istifa, yabancılaşma, umutsuzluk, başkalarına güven eksikliği, düşük performans, kişilerarası çatışmalar, devamsızlık gibi bir dizi olumsuz unsurla ilişkilendirildiği bilinmektedir (Andersson, 1996; Aktaran: Blanca ve Ramona, 2006: 49). James'e (2005) göre sinizmden temel inanç dürüstlüğün, adaletin ve içtenliğin bireylerin kendi çıkarlarına feda edilmesidir.

Sinizmi etkileyen bazı faktörler şunlardır: örgütsel beklentiler ile ilgili stres, anlaşmazlık, sosyal destek ve tanıma eksikliği, karar verme sürecinde söz sahibi olmama, dengesiz güç dağılımı ve iletişim eksikliği (Nafei, 2013: 53).

Menke (2004: 16), sinizm ile şüphecilik (sceptisizm) arasındaki benzerlik ve farklılıkları şu şekilde tanımlamıştır: "Her ikisi de şüpheyi tanımlar. Şüpheciliğe, "sağlıklı şüphecilik" kavramında olduğu gibi, genellikle "sağlıklı" kelimesi eklenir. Kinizm ise pasifliğe sürüklenir ve "mağdur" tutumu yaratır (Abraham, Pane ve Chairiyani, 2015: 235).

Sinik bireylerin doğal bir yaşamı tercih ettikleri, giyimlerinde özensiz oldukları, toplumsal kurallara uymadıkları, pasaklı gezindikleri ve uygarlığı küçümsedikleri bilinmektedir. Bu sebeplerden "kyon (köpek)" siniklerin simgesi haline gelmiştir (Boyalı, 2011; Öztürk ve Kahraman, 2015: 340-341). Arslan (2012: 13), sinik bireylerin özellikleri arasında yalan söyleme, yapmacık davranmayı insanların temel karakteristiği gibi görmeleri; insanların bencil davrandıklarını, güvenilmez olduğunu, davranışlarının tutarsız olduğunu düşündüklerini belirtmiştir. Ayrıca Arslan (2012: 13) siniklerin eylemlerinin arkasında saklı birtakım davranışlar olduğuna inandıkları; bireyle, organizasyonla ya da toplumla ilgili deneyim yaşadıklarında alaycı mizah kullandıklarını açıklamıştır. Laursen (2009: 478) siniklerin insan doğası hakkındaki kendi şüphelerini otorite figürlerine ve diğer insanlara yansıttıklarını belirtmiştir (Laursen, 2009: 478).

Hem organizasyon hem de kendileri için işleri kolaylaştırmayan sinik personelin ilgisizlik, yabancılaşma, umutsuzluk, hayal kırıklığı yaşamaları ve duygusal tükenme düzeyinin daha yüksek olduğu vurgulanmaktadır (Abraham, 2000; Kutanis et al., 2010:189; Aktaran: Işık, 2014: 133).

Örgütsel sinizm, hayal kırıklığı ve umutsuzluk sonucu bir kişiye, gruba, ideolojiye, sosyal düzene ve kuruma yönelik gelişen negatif davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Andersson, 1996; Aktaran: Kalay, Oğrak ve Nişancı, 2014: 130). Örgütsel sinizm, genel veya

özel hayal kırıklığı, umutsuzluk, öfke, kurum veya kişilerin güvensizliği, grup güvensizlikle ilişkilendirilebilmektedir (Andersson, 1996; Aktaran: Aly, Ghanem ve El-Shanawany, 2016: 85). Başka bir deyişle, örgütsel sinizm, bireylerin çalıştıkları kuruma karşı geliştirdikleri olumsuz davranışlardır (Dean, 1998: Aktaran: Aly, Ghanem ve El-Shanawany, 2016:85).

Işık (2014: 138), sinizmin genelde polis departmanları ve sosyal hizmet sağlayıcılar gibi belirli organizasyonel ortamlarda incelendiğini, diğer kurumlarda ya da çalışma ortamlarındaki sinizme çok az araştırmada dikkat edilmekte olduğunu vurgulamıştır.

## 2.1. Sinizm Türleri

Sinizmin çeşitlerine aşağıda yer verilmiştir. Bunlar:

### 2.1.1. Örgütsel Sinizm

Örgütsel sinizm kavramının irdelenmesi nispeten yeni olmasına rağmen sinizm kavramının daha eski bir tarihi vardır ve Eski Yunanistan'da ortaya çıkmıştır. "Sinik" terimi, izleyicileri toplum kurumlarını reddeden ve bunun yerine basitlik ve ahlak felsefesini teşvik eden bir düşünce okulunu tanımlamak için kullanılmıştır (Anderson, 1996; Aktaran: Eaton, 2000: 6).

Bingöl (2018: 26), organizasyonlarda ortaya çıkan sinizmin 1990'lı yıllar itibariyle daha çok ele alındığını, özellikle Kanter ile Mirvis'in 1989'da yayınladığı "Sinik Amerikalılar" kitabının ve "İşyerinde Sinizm ile Savaşmak" adlı makalenin sinizme verilen önemin artmasında önemli olduğunu belirtmiştir. Hatta bu araştırmacılar, Amerika'da çalışan nüfusun yaklaşık % 43'ünün sinik bireyler olduklarını iddia etmişlerdir.

Dean vd. (1998: 345) örgütsel sinizmi, çalışanların bilişsel, duyuşsal ve davranışsal yönden, işyerlerine karşı hissettikleri olumsuz algıları açıklamak için kullanılabilir bir terim olarak ifade etmiştir. Örgütsel sinizmin bilişsel boyutunda çalışanların örgütün dürüstlükten yoksun olduğu düşündükleri, duyuşsal boyutunda; artık tepki gösterdikleri (saygısız davrandıkları, öfkelenedikleri, sıkılıp utandıkları), davranışsal boyutta geleceğe ilişkin negatif düşüncelere sahip oldukları belirtilmiştir (Dean vd., 1998: 345).

Brown ve Gregan (2008: 669) örgütsel sinizmin deneyimlerin sonrasında meydana geldiğini belirtmiş; nedenlerini saymıştır. Bunlar; yüksek derecede stres, bireyin beklentilerinin karşılanmaması, amaçların çatışması, iletişimsizlik, yetersiz sosyal destek, psikolojik kontrat ihlalleridir.

Örgütsel sinizmin özellikleri şunlardır: birincisi zararlılıktır. Olumsuz bir psikolojik durum olarak (örneğin hayal kırıklığı, öfke, vb.), sinizm, çalışanların organizasyondaki performansını ve emeğin istekliliğini ve verimliliğini azaltabilir. İkincisi de yayılma gücüdür. Kurum içindeki sinik bireylerin ortaya çıkması, kurumdaki diğer çalışanların spesifik performansını daha da etkileyecektir. Üçüncüsü çok boyutludur: örgütsel sinizm üç yönü yansıtabilir: inanç, duygu ve davranış. Dördüncüsü dinamiktir: örgütsel sinizm örgütsel çevreden türetilir ve örgütsel çevre, zaman ve örgütsel yapıdaki dinamik değişim eşlik eder (Zhang, Sun, Zheng ve Liu, 2019: 3).

Örgütsel sinizm kuramları şunlardır:

Beklenti kuramı: Bu kuram, bireylerin beklenti, yararlılık ve değerlilik kavramlarıyla motive edildiğini öne sürmektedir (Ambrose & Kulik, 1999: 236).

Atfetme (atıf) kuramı: Gövez (2013: 10-14), bu kuramın örgütsel sinizmin, bireysel ve örgütsel nedenlere göre açıklanabileceğini savunmuştur. Ayrıca atıf kuramında, örgütün birtakım olumsuz olaylarla suçlandığı fikrinin egemen olduğunu vurgulanmıştır (Gövez 2013: 10-14).

Tutum kuramı: Gövez'e (2013: 10-14) göre bu kuram, kişilerin algılarında, duygularında ve davranışlarında oluşan değişiklikler sonucu oluşan tutumlarla sinizmin açıklanmasını ifade etmektedir.

Sosyal Değişim Kuramı: bu kuramda, sinizm, personele verilen belli sözlerin ihlal edilmesi, genelleştirilmiş beklentilerin ihlali ve / veya başkalarına yapılan saygısızlık deneyimlerinden kaynaklanır (James, 2005: 14).

Duygusal Olaylar kuramı ise örgütsel sinizmin bireylerin geçmişte yaşadığı olaylar ve tecrübelerle açıklanabileceğini anlatır.

Sosyal Gütülenme Kuramında ise öncelikle bir olayın sebepleri nedenleri araştırılır; bu olay için sorumluluk kararları verilir ve gelecekteki benzer olaylarla ilgili beklentiler geliştirilir.

Sinizm kavramı ile ilgili yapılmış çalışmalar incelendiğinde çalışmaların genellikle sinizmin örgütsel bağlılıkla, örgütsel adaletle, tükenmişlikle, örgütsel vatandaşlıkla ve örgütsel yabancılaşma kavramlarıyla ilişkisini anlattığı görülür.

### **2.1.2. Toplumsal Sinizm**

Toplumsal sinizm, insan doğasının olumsuz görüşünü içeren sosyal bir aksiyom olarak tanımlanmaktadır (Leung and Bond, 2004; Aktaran: Aqueveque, 2010: 315). Toplumsal sinizm adı verilen sosyal aksiyomun, bazı insan gruplarına karşı önyargılı bir görüş anlamına geldiği belirtilmiştir (Leung vd., 2002; Aqueveque, 2010: 315). Ayrıca kişi içten içe görev yaptığı işletmeye zarar verme duygusunu taşımaktadır.

### **2.1.3. Çalışan Sinizmi**

İş yerindeki bütün işleri, üst yönetim ve diğer birimleri hedef alan sinizm türüdür (Abraham, 2000: 273; Aktaran: Akbolat ve Amarat, 2018: 244).

### **2.1.4. Örgütsel Değişim Sinizmi**

Sezgin, Tolay ve Sürgevil (2016: 414) bu yaklaşımda sinizmin örgütsel değişime yönelik olduğunu vurgulamıştır. Yazıcıoğlu (2019: 44) örgütsel değişim sinizmini, inovasyonu sağlamayı hedefleyen yöneticilere güvenmeme ya da çalışanlar tarafından başarılı olarak görülmemen girişimler olarak açıklamıştır (Yazıcıoğlu, 2019: 44). Ayrıca haksızlık, güvensizlik hissini artırmasıyla sonuçlandığı ifade edilmiştir (Bommer et al, 2015; Aktaran: Watt, 2008: 24).

### **2.1.5. Mesleki Sinizm**

Çoğunlukla hizmet sektörlerinde müşterilerle kurulan stresli ilişkiler personeli tükenmiş ve bitkin hissettirir. Müşterilerden gelen olumsuz davranışlar da bunu körükler (sosyal hizmet çalışanları, sağlık personeli, sekreterler vb.) . İş veya mesleğe karşı duygusal hissizlik, kayıtsızlık ve umursamazlık şeklinde de ifade edilebilir (Abraham, 2000: 273; Aktaran: Akbolat ve Amarat, 2018: 244).

## **2.2. Sinizmin Sonuçları**

Sinik olarak tanımlanan kişilerde çarpıntı ile kalpte meydana gelen rahatsızlıklar, damarlarla alakalı problemler ve benzeri görülebilmekte hatta bu hastalıklar yaşam uzunluğuna dahi etki edebilmektedir (Gövez, 2013: 23).

Alan yazın incelendiğinde sinizmin örgütler için olumsuz sonuçları için şunlar söylenebilir:

- Örgüte bağlılığın azalması (Öztürk ve Kahraman, 2015: 340),
- Örgütteki verimliliği ve etkinliği düşürmesi (Akbolat ve Amarat, 2018: 247),
- İşten ayrılma (Akbolat ve Amarat, 2018: 247),
- Hırsızlık (Akbolat ve Amarat, 2018: 247),
- Dolandırıcılık ve hırsızlık (Eşkin Bacaksız, Tuna ve Harmancı Seren, 2018: 53),
- Örgütsel küçülmelerin artması (Abraham, 2000: 274; Aktaran: Gövez, 2013: 24),
- İşten ayrılma oranlarının artması (Wanous vd., 2000; Aktaran: Türköz, Polat ve Coşar, 2013: 290),

- Kurallara uymama ve itaatsizlik (Wanous vd., 2000; Aktaran: Türköz, Polat ve Coşar, 2013: 290),
- Örgüte güvensizlikte artış (Wanous vd., 2000; Aktaran: Türköz, Polat ve Coşar, 2013: 290),
- Örgütsel performansın düşmesi (Wanous vd., 2000; Aktaran: Türköz, Polat ve Coşar, 2013: 290),
- İşe devamsızlıklarda artış (Wanous vd., 2000; Aktaran: Türköz, Polat ve Coşar, 2013: 290),
- Duygusal tükenmişlikte artış (Turan, 2011: 128),
- Olumsuz tutumlarda artış (Turan, 2011: 128)
- Örgütü aşağılamada artış (Turan, 2011: 128),
- Örgütle olan bağın (ilişkilerin) kesilmesi (Turan, 2011: 128),
- Çalışanın özgüveninde azalma (Turan, 2011: 128),
- Kendini bilgisiz hissetme ve benzeridir (Turan, 2011: 128).
- Sinizmin olumlu sonuçları arasında ise şunlar yer alır (Arslan, 2012: 15):
- Sinik bireylerin etik olmayan davranışlara yönelik taleplere uyma niyetleri daha azdır.
- Siniklerin örgütlerini eleştirmeleri ve bu eleştirilerin doğru yönetilebilmesi halinde gelişme ve ilerleme için önemli olacaktır.

### 3. YÖNTEM

Sinizm konusuyla ilgili Türkiye sağlık kurumlarında veya sağlık alanında yapılmış özgün (derleme ya da literatür taraması olmayan) ve Türkiye kaynaklı çalışmalar dikkate alınmıştır. Çalışmaların taranmasında YÖK Tez veri tabanından, Google Akademik'ten ve Dergipark'tan yararlanılmıştır. 2018 yılının sonuna kadar yayımlanmış toplam 45 çalışma değerlendirmeye alınmış ve incelenmiştir.

#### 3.1. Sinizmle İlgili Çalışmalar

Bu bölümde sağlık kurumlarında veya sağlık alanında sinizm ile ilgili yapılmış Türkiye kaynaklı özgün çalışmalar incelenecektir. Aşağıdaki tabloda (Tablo 1) sağlık kurumlarında veya sağlık alanında sinizm hakkında araştırma yapan(lar)a, çalışmayı yaptıkları yıllara, çalışmaların örneklemini oluşturan gruba ve çalışmaların ilgili değişkenlerine yer verilmiştir:

**Tablo 1: Türkiye’de 2018 yılının sonuna kadar sağlık alanında sinizm ile ilgili yapılmış çalışmalar**

Yazar(lar)	Yıl	Örnekleme Oluşturanlar	İlgili Değişkenler	Çalışmanın Yapıldığı İl
Gül ve Ağıröz	2011	Hemşireler	Mobbing	Karaman
Efeoğlu ve İplik	2011	İlaç firması (mümessiller)	Örgütsel adalet	Adana
Topçu, Ünaldı, Türkan, Eşkin Bacaksız, Tiryaki Şen, Karadal ve Yıldırım	2013	Hekim, hemşire ve ebe	Demografik değişkenler	İstanbul
Akman	2013	Hasta ile ilgilenen bütün personel	Demografik değişkenler	İstanbul
Erdoğan ve Bedük	2013	Hastane çalışanları	Örgütsel vatandaşlık	Karaman
Ev Kocabaş	2014	Hemşire	Duygusal emek	Isparta
Çaylak	2014	Hemşire	Örgütsel sessizlik ve işten ayrılma niyeti	Ankara
Tayfun ve Çatır	2014	Hemşire	Demografik değişkenler	Ankara
Akyüz ve Yurduseven	2014	Hastane çalışanları	Demografik değişkenler	Trabzon

Aktaş	2014	Hastane çalışanları	Demografik değişkenler	Amasya
Akbolat, Işık ve Kahraman	2014	Hastane çalışanları	Demografik değişkenler	Sakarya
Akben	2014	Hastane çalışanları	Hizmetkar liderlik algılaması, stres	Kahramanmaraş
Taslak ve Dalgın	2015	Hastane çalışanları	Atfetme Eğilimi	Muğla
Uzuntarla, Teke, Cihangiroğlu ve Uğrak	2015	Hastanedeki yönetici sekreterleri	Demografik değişkenler	Ankara
Köroğlu	2015	Hastane çalışanları	Örgütsel adalet	Samsun
Kanar	2015	Hastane idari personeli	Demografik değişkenler	İzmir
Cesur Yeşilçimen	2015	Hemşire	Örgütsel güven	İstanbul
Yıldız Çeltikoğlu	2016	Hemşire	Mesleki bağlılık	Bilinmiyor
Yavuzer Zan	2016	Hemşire	Örgütsel bağlılık-örgütsel destek	İzmir
Topal Yıldırım	2016	Hastane çalışanları	Örgüt kültürü	İstanbul
Ercan	2016	Hastane çalışanları	Liderlik tarzları	Manisa (Salihli)
Kaşka Üreten	2016	Hastane çalışanları	Demografik değişkenler	İstanbul
Kaşka Üreten ve Gemlik	2016	Hastane çalışanları	Demografik değişkenler	İstanbul
Şantaş, Uğurluoğlu, Kandemir ve Çelik	2016	Hastane çalışanları	İş Performansı ve Örgütsel Özdeşleşme	Kırıkkale
Çalbay	2016	Hemşire	Demografik değişkenler	İstanbul
Ağırdan	2016	Hastane çalışanları	Demografik değişkenler	Ankara
Yılmaz, İşeri ve Çolak	2016	Hastane çalışanları	Demografik değişkenler	Ankara
Akyurt	2017	Hemşire	Tükenmişlik	İstanbul
Işık	2017	Hekim, hemşire ve ebe	Örgüt iklimi	-
Güleç	2017	Hastane çalışanları	Paternalist liderlik ve örgüt kültürü	İstanbul
Kılıçaslan ve Kaya	2017	Hemşire	Mobbing	Elazığ
Kıran	2017	Hemşire, hekim ve öğretmenler	İşe gömülü olma, psikolojik sermaye, işten ayrılma niyeti	Hatay
Soysal, Yağar ve Öke	2017	Hasta danışmanları	Örgütsel destek	İstanbul
Gökçe, Emhan, Özer ve Kaya	2017	Hastane çalışanları	Birylararası çatışma ve işten ayrılma niyeti	Diyarbakır
Uyar	2018	Hemşire	Örgütsel özdeşleşme	İstanbul
Tunç	2018	Hastane çalışanları	Örgütsel vatandaşlık, davranışı, iş özerkliği, örgüt güvenlik iklimi, duygusal zeka ve tükenmişlik	İstanbul
Terzi	2018	Hekim	Örgütsel bağlılık	İstanbul
Köse	2018	Hastane çalışanları	Örgütsel Adaletsizlik ve Sessizlik	İstanbul ve Sakarya

Arı	2018	Hemşire	Duygusal emek, bireysel iş performansı	İstanbul
Bulut Korkmaz	2018	Hastane çalışanları	İş tatmini	Diyarbakır
Çiçek	2018	Hastane çalışanları	İş özerkliği, kariyer, performans ve akıllı sadelik	Bilinmiyor
Erdoğan	2018	Hastane çalışanları	Pozitif psikolojik sermaye, örgütsel vatandaşlık davranışı, tükenmişlik	Karaman
Erturhan Işkın	2018	Hastane çalışanları	Örgütsel adalet, örgütsel intikam, örgütsel vatandaşlık	Sivas
Çankaya	2018	Hastane çalışanları	Demografik değişkenler	Erzurum
Örücü ve Durmaz Karataş	2018	Hastanenin idari personeli	Eğitim geliştirme faaliyetleri	Balıkesir

Tablo 1’de Türkiye’de sağlık alanında yapılmış sinizm ile ilgili araştırmalarda örneklem olarak daha çok hastanenin tüm personelinden çekilen bir örneklemin ya da hemşirelerin oluşturduğu bir örneklemin kullanıldığı görülmektedir. Çalışmalarda çoğunlukla sinizm ile demografik değişkenler arasındaki ilişkilere bakıldığı belirlenmiş; sinizm ile ilişkisi araştırılan konular arasında daha çok örgütsel vatandaşlık, liderlik tarzları, örgütsel adalet, tükenmişlik ve performans yer almaktadır. Ayrıca sağlık alanında sinizmle ilgili çalışmaların sırasıyla en çok İstanbul ve Ankara’da yapıldığı belirlenmiştir. Tablo 1’de yine sağlık alanında sinizmle ilgili yapılmış çalışmaların sayısının son yıllarda arttığı görülmektedir.

Gül ve Ağıröz (2011: 27) Karaman’da bir devlet hastanesinde görev yapan hemşireler üzerinde yaptıkları çalışmada mobbingle örgütsel sinizm arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmanın sonucunda mobbingle duygusal örgütsel sinizm arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki olduğunu saptanmıştır.

Efeoğlu ve İplik (2011: 343) Adana’da ilaç firmalarında görev yapan mümessillerle yaptıkları çalışmada algılanan örgütsel adaletin örgütsel sinizm üzerine etkisini incelemişlerdir. Tıbbi mümessillerin örgütsel adaletle ilişkin algılarının azalmasıyla, çalıştıkları kuruma doğru hissettikleri sinikliğin arttığı saptanmıştır.

Topçu, Ünalı Türkkan, Eşkin Bacaksız, Tiryaki Şen, Karadal ve Yıldırım (2013: 125) İstanbul’da yer alan devlet hastanelerinde görev yapan hekim, hemşire ve ebeler üzerinde örgütsel sinizm ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirliğini incelemiştir. Sonuç olarak bu ölçeğin sağlık çalışanlarına uygulanabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu belirlemişlerdir.

Akman (2013: 95) İstanbul’da dört özel hastanenin çalışanlarıyla gerçekleştirdiği araştırmada demografik özelliklerin genel ve örgütsel sinizm düzeyi ile ilişkisini ve genel ve örgütsel sinizmin birbiriyle ilişkisini incelemiştir. Buna göre, sağlık çalışanlarının kişilik(genel) sinizmle örgütsel sinizm düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı saptanmıştır.

Ev Kocabaş (2013: 107) Isparta’daki hastanelerde yaptığı araştırmada hemşirelerin duygusal emek ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkisini incelemiştir. Buna göre, hemşirelerin duygusal emek davranışıyla örgütsel sinizm tutumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Erdoğan ve Bedük (2013: 17) Karaman’da bir devlet hastanesinin çalışanları üzerinde yaptığı araştırmada örgütsel sinizmle örgütsel vatandaşlık davranışının ilişkisini incelemişlerdir. Araştırmanın sonucunda örgütsel vatandaşlık davranışının bazı boyutlarıyla sinizmin bazı boyutları arasında negatif yönlü ve düşük düzeyde bir ilişki olduğu bulunmuştur.



Çaylak (2014: 51), Ankara'daki bir hastanede görevli hemşirelerle yaptığı çalışmada örgütsel sessizlik, işten ayrılma niyeti ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, örgütsel sessizliğin sebepleriyle örgütsel sinizmin hemşirelerdeki işten ayrılma niyetini etkilediği belirlenmiştir.

Tayfun ve Çatır (2014: 347) Ankara'da kamuya ait bir hastanede çalışan hemşirelerin örgütsel sinizm düzeylerini incelemiş ve hemşirelerin orta düzeyde bir sinizme sahip olduklarını belirlemişlerdir.

Akyüz ve Yurduseven (2014: 61) Trabzon'da bir eğitim ve araştırma hastanesinde çalışan sağlık personelinin örgütsel sinizm düzeylerini incelemiş ve sinizm boyutlarının orta derecede olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Aktaş (2014: 62) Amasya'da iki kamu hastanesinde sağlık personelinin sinizm düzeylerini incelemiş, verdikleri cevapların ortalamalarının 2,86 olduğunu belirlemiştir. Bu değer (2,86) bu hastanelerde çalışan sağlık personelinin sinizm düzeyinin orta seviyede olduğunu göstermektedir.

Akbolat, Işık ve Kahraman(2014: 84) Sakarya'da bir hastanede gerçekleştirdikleri araştırmada demografik özelliklerin sinizm düzeyi ile ilişkisini ve genel ve örgütsel sinizmin birbirleriyle ilişkisini incelemişlerdir. Araştırmanın sonucunda çalışanların genel sinizm eğiliminin örgütsel sinizme göre daha alt seviyede olduğu ortaya çıkmıştır.

Akben (2014: 106) Kahramanmaraş'ta yer alan şehir hastanesinde çalışan personel üzerinde yaptığı araştırmada hizmetkâr liderlik algılaması, stres ve sinizm arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sonuç olarak, hizmetkâr liderlikle sinizm ve stres arasında negatif bir ilişki olduğu; stresle örgütsel sinizm arasında anlamlı ve pozitif ilişki bulunmuştur.

Taslak ve Dalgın (2015: 139, 150) Muğla'da bir kamu hastanesinde çalışan personelin atfetme eğilimleri ve örgütsel sinizm davranışlarını incelemiş, bunlar arasında anlamlı ilişkinin varlığını tespit etmeye çalışmışlardır. Buna göre, çalışanların bilişsel sinizm boyutundaki ifadeleri (duygusal ve davranışsal sinizm boyutlarına oranla) daha yüksek derecede onayladığı; başarıda ve başarısızlıkta atfetme eğilimlerinin, geleceğe yönelik süreklilik algısının, dışsal atfetme eğiliminin ve kontrol edilebilirlik algısının anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Uzuntarla, Teke, Cihangiroğlu ve Uğrak (2015) Ankara'da bir eğitim ve araştırma hastanesinde çalışan yönetici sekreterlerinin siniklik derecesini incelemiştir. Araştırma sonucunda örgütsel sinizm ve kişisel sinizm arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.

Köroğlu (2015: 100), Samsun'da iki sağlık kurumunda görev yapan sağlık personeliyle yaptığı araştırmada örgütsel adaletin sinizme etkisini incelemiştir. Araştırmanın sonucunda katılımcıların örgütsel adalet algılarının sinizm tutumlarını etkilediği belirlenmiştir.

Kanar (2015: 68), İzmir'de bir üniversite hastanesinin idari personelinin sinizm seviyesini incelemiştir. Araştırmada demografik değişkenlerin bazılarının örgütsel sinizmi ve alt boyutlarını etkilediği sonucuna varılmıştır.

Cesur Yeşilçimen (2015: 82) İstanbul'da yer alan altı hastanede görev yapan hemşireler üzerinde yaptığı araştırmada onların örgütsel sinizm düzeylerini incelemiştir. Hemşirelerin örgütsel sinizm düzeylerinin ve örgütsel güven düzeylerinin arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Yıldız Çeltikoğlu (2016: 26-73) Türkiye'de bir kurumda görev yapan hemşirelerin sinizm seviyelerinin mesleki bağlılıklarına etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda ölçek puanı bakımından iş tatmininin kadınlarda daha yüksek olduğu, işten ayrılma niyetininse ölçek puanı bakımından kadınlarda daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Yavuzer Zan (2016: 42) İzmir'de bir kamu üniversite hastanesinde çalışan hemşireler üzerinde yaptığı çalışmada onların algıladıkları örgütsel desteğin örgütsel sinizm ve örgütsel

bağlılığa etkisini incelemiştir. Hemşirelerin algıladıkları örgütsel desteğin örgütsel sinizmi ve de örgütsel bağlılığı azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Topal Yıldırım (2016: 141-144) İstanbul'da çeşitli hastanelerde görev yapan sağlık personeli üzerinde örgüt kültürünün ve örgütsel sinizmin etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda örgüt kültürü ve örgütsel sinizm arasında negatif yönlü, anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Ercan (2016: 98-101), Salihli'de yer alan hastanede görev yapan sağlık personelinin, tükenmişliği, sinizm düzeyi ve bunda liderlik tarzlarının etkisini incelemiştir. Tükenmişliğin sinizme etkisinde dönüşümcü ve şartlı ödüllendirici liderliğin kısmi aracılık rolü üstlendiği belirlenmiştir.

Kaşka Üreten (2016: 1) ve Kaşka Üreten ve Gemlik (2016: 443) İstanbul'da yer alan bir devlet hastanesinde ve bir özel hastanede görevli personelin örgütsel sinizm ile demografik özelliklerinin ilişkilerini karşılaştırmışlardır. Kamu hastanesinde çalışanların sinizm düzeyinin özel hastanede çalışanlara oranla daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Şantaş, Ugurluoğlu, Kandemir ve Çelik (2016: 867) Kırıkkale'de bulunan bir eğitim ve araştırma hastanesi çalışanlarının örgütsel sinizm, iş performansı ve örgütsel özdeşleşme düzeylerini ve bunlar arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırmanın sonucunda personelin örgütsel sinizm ve özdeşleşme seviyesinin orta; iş performansı seviyesinin de orta seviyenin üzerinde olduğu belirlenmiştir.

Çalbay (2016: 1) İstanbul'da hemşirelerin siniklik düzeyini tespit için yaptığı araştırmada hemşirelerin siniklik seviyesinin orta düzeyde olduğunu ve örgütsel sinizm ile demografik özellikler arasında bir ilişkinin bulunmadığını saptamıştır.

Ağırdan (2016: 81) İstanbul'da yer alan iki hastanede görevli personelin sinizm düzeyini incelemiştir. Personelin siniklik seviyesinin orta düzeyde olduğunu ve kişilik sinizmiyle örgütsel sinizm arasında zayıf bir ilişki (pozitif yönlü) olduğunu belirlemiştir.

Yılmaz, İşeri ve Çolak (2016: 429) Ankara'da on özel hastanenin çalışanlarının sinizm düzeyini ölçmeyi ve aralarındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamışlardır. Daha genç ve mesleki deneyimi az olanların sinizm seviyelerinin daha yüksek olduğu; personelin siniklik seviyesinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Akyurt (2017: 1), İstanbul'da yer alan özel bir hastanede çalışan hemşirelerin sinizm seviyesini ve tükenmişliğini incelemektedir. Araştırmanın sonucunda hemşirelerin sinizm seviyesi arttığında tükenmişlik puanlarının da arttığı belirlenmiştir.

Işık (2017: 1-120) bir kamu hastanesinde çalışan hekim, hemşire ve ebelerin örgüt iklimi ve sinizm düzeylerini incelemiştir. Araştırmanın sonucunda hekim, hemşire ve ebelerin örgütsel sinizm düzeylerinin orta düzeyde olduğu ve örgüt iklimini ne olumlu ne de olumsuz buldukları belirlenmiştir.

Güleç (2017: 1-133) Fatih Sağlık Hizmet Bölgesindeki hastanelerde görev yapmakta olan sağlık çalışanlarının paternalist liderlik ve örgüt kültürünün çalışanların örgüte karşı sinik tavır geliştirmelerindeki etkilerini incelemiş ve kıyaslamıştır. Araştırmanın sonucunda örgüt kültürüyle örgütsel sinizm arasında anlamlı ve negatif yönde bir ilişki bulunduğu; kamu hastanelerinde çalışanlar ile özel hastanelerde çalışanların sinizm seviyeleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı belirlenmiştir.

Kılıçaslan ve Kaya (2017: 9, 22) Elazığ'daki bir hastanede görev yapan hemşireler üzerinde mobbing ve örgütsel sinizm ilişkisini incelemiş, ikisi arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır.

Gökçe, Emhan, Özer ve Kaya (2017: 81) Diyarbakır'daki kamu hastanelerinde görev yapan sağlık personeline yaptıkları çalışmada sinizmle bireylerarası çatışma ve işten ayrılma arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir.

Kıran (2017: 91), Hatay'da kamuda çalışan hemşire, hekim ve öğretmenler üzerinde örgütsel sinizm ve işe gömülü olmanın, psikolojik sermayenin, işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini incelemiştir. Psikolojik sermayenin örgütsel sinizme ve işe gömülü olmaya ve bunların da işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerinin anlamlı olduğu sonucu elde edilmiştir.

Soysal, Yağar ve Öke (2017: 174) İstanbul'da özel bir hastanede görev yapan hasta danışmanları üzerinde örgütsel destek ve sinizm ilişkisini incelemiştir. Araştırmanın sonucunda örgütsel sinizmin düzeyini örgütsel(yönetici)desteğinin etkilediği ve aralarında ilişki olduğu belirlenmiştir.

Uyar (2018: 1) İstanbul'da on bir kamu hastanesinde görev yapan hemşireler üzerinde örgütsel özdeşleşme ve sinizm ilişkisini incelemiştir. Buna göre, örgütsel sinizm ile örgütsel özdeşleşme arasında negatif yönde, anlamlı ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Tunç (2018: 72), İstanbul Avrupa Yakası'ndaki hastanelerde örgütsel vatandaşlık davranışı, iş özerkliği, örgütsel güvenlik iklimi, duygusal zekâ, tükenmişlik değişkenleriyle sinizm arasındaki etkiyi incelemiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışının duygusal zekâyı doğru orantılı, iş özerkliğinin örgüt güvenlik iklimi ve duygusal zekâyı doğru orantılı, örgüt güvenlik iklimi ve duygusal zekânın sinizmi ters orantılı ve son olarak sinizmin tükenmişliği ters orantılı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Terzi (2018: 51) İstanbul'da kamu ve özel hastanelerde görevli hekimler üzerinde örgütsel sinizmin örgütsel bağlılığa etkisini ölçmek için yaptığı çalışmada incelemiştir. Buna göre, hekimlerin örgütsel sinizm algılarıyla örgütsel bağlılık arasında negatif yönlü bir etki olduğu saptanmıştır.

Köse (2018: 131,187) İstanbul ve Sakarya'da kamu hastanelerinde görev yapan sağlık personeli üzerinde yaptığı çalışmada örgütsel sinizmin örgütsel adaletsizlik ve sessizlik ilişkisindeki rolünü incelemiştir. Buna göre, örgütsel sinizmin örgütsel adaletsizlik ve sessizlik ilişkisinde aracı bir rolü olduğu açıklanmıştır.

Arı (2018: 87, 117) İstanbul'da faaliyet gösteren özel hastanelerde görevli hemşireler üzerinde duygusal emeğin bireysel iş performansına etkisinde örgütsel sinizmin rolünü incelemiştir. Araştırmanın sonucunda, derin duygusal emeğin bireysel iş performansı üzerinde az da olsa olumlu etkiye sahip olduğu; örgütsel sinizmin bireysel iş performansı üzerinde açık bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür.

Bulut Korkmaz (2018: 71) Diyarbakır'da çalışan sağlık personelinin iş tatminleri ve sinizm arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda, örgütsel sinizm arttığında iş tatmininin azalacağı belirlenmiştir.

Çiçek (2018: 50) sağlık personelinin iş özerkliği, kariyer, sinizm, performans ve akıllı sadelik konusundaki görüşlerini incelemiştir. Sağlık çalışanlarında iş özerkliğinin sinizm üzerinde açıklayıcı etkisi bulunduğu, sinizmin performans üzerinde açıklayıcı etkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Erdoğan (2018: 199) Karaman'da görevli sağlık personelinin pozitif psikolojik sermaye düzeylerinin, örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütsel sinizm ve tükenmişlikleri üzerine etkisini ele almıştır. Pozitif psikolojik sermaye ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif, örgütsel sinizm ve tükenmişlik arasında negatif ilişki saptanmıştır.

Erturhan Işkın (2018: 185) Sivas'ta görev yapan sağlık personelinin örgütsel adalet algılarının örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütsel sinizm, örgütsel intikam niyetleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda çalışanların örgütsel adalet algılarının örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde pozitif etkisi olduğu ve örgütsel adalet algı düzeylerinin örgütsel sinizm tutum ve davranışları ile örgütsel intikam niyet ve davranışları üzerinde ise negatif etkisi olduğu belirlenmiştir.

Çankaya (2018: 287) Erzurum'da görev yapan sağlık personelinin sinizm seviyesini araştırmıştır. Araştırmasının sonucunda, sağlık personelinin örgütsel sinizm algılarında; cinsiyet, medeni durum, meslek, yaş ve benzerinde anlamlı farklılıklar olduğunu belirlemiştir.

Örücü ve Durmaz Karataş (2018: 19) Balıkesir’de bir kamu hastanesinde çalışan idari personelin eğitim geliştirme faaliyetleriyle örgütsel sinizm ilişkisini incelemiştir. Araştırmanın sonucunda eğitim geliştirme faaliyetleriyle örgütsel sinizm arasında negatif, anlamlı ve zayıf bir ilişki bulunmuştur.

#### 4. SONUÇ

Sinizm (daha çok örgütsel sinizm) ile ilgili yapılmış Türkiye kaynaklı birçok çalışma bulunmaktadır. Bunların birçoğu banka personeline, öğretmenlere, akademik personele, otel çalışanlarına yapılmıştır. Sağlık personelinin sinizm düzeyini ölçmeye yönelik çalışmaların miktarı ise çok daha azdır. Bu çalışmada ulaşılabildiği kadarıyla sağlık alanında sinizm ile ilgili yapılmış 2011-2018 yılı arasında yayımlanmış Türkiye kaynaklı çalışmalar analiz edilmiştir. Buna göre:

- Sağlık alanında sinizm ile ilgili çalışmaların sırasıyla en çok hastanedeki tüm personele ve hemşirelere yapıldığı belirlenmiştir.
- Çalışmalarda çoğunlukla sinizm ile demografik değişkenler arasındaki ilişkilere bakıldığı;
- Sinizm ile ilişkisi araştırılan konular arasında daha çok örgütsel vatandaşlık, liderlik tarzları, örgütsel adalet, tükenmişlik ve performansın yer aldığı;
- Sağlık alanında sinizmle ilgili çalışmaların sırasıyla en çok İstanbul ve Ankara’da yapıldığı;
- Sağlık alanında sinizmle ilgili yapılmış çalışmaların sayısının son yıllarda gittikçe arttığı anlaşılmıştır.

Sinizmin bireyler ve organizasyonlar açısından olumsuz etkileri ele alındığında bireylerin ve organizasyonlarda görev alan personelin siniklik durumlarının en aza düşürülmesi konusu çok önemlidir. Eğer en aza indirilmesi sağlanırsa bireylerin sağlık düzeylerine olumsuz etkileri ortadan kalkacak veya oldukça azalacak, organizasyonlarda ise daha sağlıklı bir iş ortamının bulunmasını tetikleyecektir. Kısaca, sinizmin hem kurum içinde hem de bireylerin kendisinde kabul edilebilir seviyelerde tutulabilmesinde fayda vardır. Ayrıca konuya ilişkin yabancı kaynaklar incelendiğinde ortaya çıkan sonuçları ele alan ve Türkiye’de yapılmış çalışmalarla bu sonuçları karşılaştıran bir çalışmanın yapılması önerilebilir.

#### KAYNAKÇA

- Abraham, J., Pane, M.M., Chairyani, R. P. (2015). An Investigation on Cynicism and Environmental Self-Efficacy as Predictors of Pro-Environmental Behavior, *Scientific Research Publishing*, 6: 235, 237.
- Ağırardan, Ö. (2016). *Örgütsel Sinizm: Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1-94.
- Ahmedi, F. (2014). *Örgütsel Sinizmin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Atatürk Üniversitesi Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 26.
- Akben, S. (2014). *Sağlık Sektöründe Hizmetkâr Liderlik Algılaması, Stres, Örgütsel Sinizm Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Kahramanmaraş Necip Fazıl Şehir Hastanesi Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1-123.
- Akbolat, M., Amarat, M. (2018). Sağlık Kurumlarında Sinizm, M. ÇİMEN, S. DENİZ içinde, *Sağlık Kurumları Yönetiminde Örgütsel Davranış Konuları*(s.239-259), İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akbolat, M., Işık, O. Ve Kahraman, G. (2014). Sağlık Çalışanlarının Sinik Davranışlar Gösterme Eğilimi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 84-95.

- Akman, G. (2013). *Sağlık Çalışanlarında Genel- Örgütsel Sinizm Düzeylerinin Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1- 115.
- Aktaş, M. İ. (2014). *Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Sinizm Düzeyinin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1-78.
- Akyurt, G. (2017). *Hemşirelerde Sinizm Ve Tükenmişliğin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1-82.
- Akyüz, İ. ve Çatır, N. O. (2014). Sağlık Çalışanlarının Örgütsel Sinizm Düzeylerinin İncelenmesi, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, (16):61-76.
- Aly, N.A.E.M., Ghanem, M. ve El-Shanawany, S. (2016). Organizational Cynicism and Its Consequences on Nurses and Quality of Care in Critical Care and Toxicology Units, *Journal Of Education And Practice*, 7(8):85.
- Ambrose, M. L., & Kulik, C. T. (1999). Old Friends, New Faces: Motivation Research in the 1990's, *Journal of Management*, 25: 231-292.
- Aqueveque, C. (2010). Corporate Behavior, Social Cynicism, and Their Effect on Individuals' Perceptions of the Company, *Journal of Business Ethics*, 91: 315.
- Arı, H. (2018). *Hastanelerde Duygusal Emeğin Bireysel İş Performansına Etkisinde Örgütsel Sinizmin Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1-173.
- Arslan, E. T. (2012). Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik Personelinin Genel ve Örgütsel Sinizm Düzeyi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1): 12-27.
- Ayhan, G. (2019). *Örgütsel Sinizmin Kurumsal İtibara Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 39.
- Bakker, E.D. (2006). Integrity And Cynicism: Possibilities And Constrants Of Moral Communication, *Journal Of Agricultural and Environmental Ethics*, 20: 122-123.
- Blanca, G. ve Ramona, T. (2006). Change, Resistance To Change And Organizational Cynicism, *Studies in Business and Economics*, 11(3): 49.
- Bingöl, Ş. (2018). *Gençlik Hizmetleri Ve Spor İl Müdürlüğü Antrenörlerinin Örgütsel Sinizm Ve Bağlılığının İncelenmesi*. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Malatya, 26.
- Bulut Korkmaz, C. (2018). *Sağlık Çalışanlarının Örgütsel Sinizm Düzeyleri İle İş Tatminleri Arasındaki İlişki: Diyarbakır Selahaddin Eyyübi Devlet Hastanesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Edirne, 1-87.
- Cesur Yeşilçimen, K. (2015). *Hemşirelikte Örgütsel Sinizm Ve Örgütsel Güven İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1-104.
- Çalbay, S. (2016). *Hemşirelerde Örgütsel Sinizm Düzeylerinin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1-78.
- Çankaya, M. (2018). Hastane Çalışanlarının Örgütsel Sinizm Düzeylerinin İncelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4): 287-306.
- Çaylak, E. (2014). *Hemşirelerde Örgütsel Sessizlik İle Örgütsel Sinizm Ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 1-77.
- Çiçek, S. (2018). *İş Özerkliği, Kariyer, Sinizm, Performans Ve Akıllı Sadelik Arasındaki İlişkiler Ve Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1-70.
- Dean, W.J., Brandes, P. and Dharwadkar, R. (1998). Organizational Cynicism. *Academy of Management Review*, 23(2); 341,345-352.
- Eaton, J. A. (2000). *A Social Motivation Approach To Organizational Cynicism*. York University Toronto Master Thesis, 6.
- Efeoğlu, E. Ve İplik, E. (2011). Algılanan Örgütsel Adaletin Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik İlaç Sektöründe Bir Uygulama, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3):343-360.

- Ercan, B. (2016). *Tükenmişlik Ve Sinizm İlişkisinde Liderlik Tarzlarının Rolü Hastane Çalışanlarında Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 1-115.
- Erdoğan, P. ve Bedük, A. (2013). Örgütsel Sinizm İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma. *Sosyoteknik Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 3(6): 17-35.
- Erdoğan, P. (2018). *Pozitif Psikolojik Sermayenin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Örgütsel Sinizm Ve Tükenmişlik Üzerine Etkisi: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1-246.
- Erturhan Işık, H. (2018). *Örgütsel Adaletin Örgütsel Vatandaşlık, Örgütsel Sinizm ve Örgütsel İntikam Üzerine Etkisi: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Uygulama Ve Araştırma Hastanesinde Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 1-223.
- Ev Kocabaş, D. (2014). *Hemşirelerde Duygusal Emek Ve Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişki: Isparta İl Merkezindeki Hastanelerde Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 1-126.
- Gökçe, S. G., Emhan, A., Özer, Z. Ve Kaya, A. (2017). Sinizm, Kişilerarası Çatışma ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkinin Analizi: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 20(1): 81-92.
- Gövez, E. (2013). *Örgütsel Sinizm Ve Dönüştürücü/ Etkileşimci Liderlik Arasındaki İlişki-Bir Uygulama*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 10-14.
- Gül, H. Ve Ağıröz, A. (2011). Mobbing ve Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişkiler: Hemşireler Üzerinde Bir Uygulama, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(2):27-47.
- Güleç, E. (2017). *Paternalist Liderlik Ve Örgüt Kültürünün Örgütsel Sinizme Etkileri: Fatih Sağlık Hizmet Bölgesinde Bulunan Kamu Ve Özel Hastanelerin Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, 1-133.
- Işık, Ö. G. (2014). Organizational Cynicism: A Study Among Advertising Agencies, *Akdeniz İletişim Dergisi*, 22: 130-151.
- Işık, M. (2017). *Örgüt İklimi ve Örgütsel Sinizm İlişkisi: Kamu Hastanesinde Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 1-120.
- James, M. S. L. (2005). *Antecedents and Consequences of Cynicism in Organizations: An Examination of Potential Positive And Negative Effects on School Systems*. Unpublished Doctoral Dissertation, The Florida State University, USA. :1-14.
- Kalay, F., Oğrak, A., Bal, V., Nişancı, Z. N. (2014). Mobbing, Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Sinizm İlişkisi: Örnek Bir Uygulama, *Sakarya İktisat Dergisi*, 4(2): 127-143.
- Kanar, D. (2015). *Hastanede Çalışan İdari Personelin Genel ve Örgütsel Sinizm Düzeyinin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1-85.
- Kaşka Üreten, Z. (2016). *Sağlık Meslek Gruplarının Örgütsel Sinizm Düzeylerini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma: Kamu Hastanesi İle Özel Hastane Karşılaştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1-104.
- Kaşka Üreten, Z. Ve Gemlik, H. N. (2016). Sağlık Meslek Gruplarının Örgütsel Sinizm Düzeylerini Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma: Kamu Hastanesi ile Özel Hastane Karşılaştırması, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(4): 443-463.
- Kılıçaslan, S., Kaya, A. (2017). Mobbingin Örgütsel Sinizm Üzerine Etkisi Hemşireler Üzerinde Bir Uygulama, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25): 9-25.
- Kıran, E. (2017). *Örgütsel Sinizm Ve İşe Gömülü Olmanın Psikolojik Sermaye İle İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkideki Aracılık Rolü: Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay, 1-118.
- Koroğlu, P. (2015). *Sağlık Kurumu Çalışanlarının Örgütsel Adalet Algılarının Örgütsel Sinizm Tutumlarına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Samsun, 1-120.

- Köse, S. (2018). *Örgütsel Adaletsizlik ve Sessizlik İlişkisinde Örgütsel Sinizmin Aracılık Rolü*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, Sakarya, 1-230.
- Laursen, J. C. (2009). *Cynicism Then and Now*, Firenze University Press, 1(2) : 478.
- Nafei, W. (2013). The Effects of Organizational Cynicism on Job Attitudes an Empirical Study on Teaching Hospitals in Egypt, *Journal of Business Administration Research*, 6(2).
- Öztürk, Z. ve Kahraman, N. (2015). Sağlık Çalışanlarının Örgütsel Sinizm Düzeyinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 14: 340-341.
- Rehan, M., Iqbal, M.Z., Fatima A. ve Nawab, S. (2017). Organizational Cynicism and its Relationship with Employee's Performance in Teaching Hospitals of Pakistan, *International Journal of Economics & Management Sciences*, 6(3) :2.
- Schutijser, D.(2017). Cynicism As a Way of Life: From the Classical Cynic to a New Cynicism, *Akropolis*, 1: 33.
- Sezgin, O. B., Tolay, E. Ve Sürgevil, O. (2016). Örgütsel Değişim Sinizmi: Çalışanların Değişime Karşı Tutumlarının İncelenmesine Yönelik Nitel Bir Araştırma, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(45): 414.
- Soysal, A., Yağar, F. Ve Öke, P. (2017). Hasta Danışmanlarının Örgütsel Destek Ve Örgütsel Sinizm Düzeylerinin İncelenmesi, *BMİJ*, 5(1): 174-190.
- Sverdiolas, A. (2006). Cynicism: A Lithuanian Version, Culture, *Philosophy and Arts Research Institute*, 82.
- Şantaş, F., Uğurluoğlu, E., Kandemir, A Ve Çelik, Y. (2016). Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Sinizm, İş Performansı Ve Örgütsel Özdeşleşme Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(3):867-886.
- Taslak, S. Ve Dalgın, T. (2015). Çalışanların Atfetme Eğilimlerinin Örgütsel Sinizm Davranışları Üzerindeki Etkisi: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (34):139-158.
- Tayfun, A. Ve Çatır, O. (2014). Hemşirelerin Örgütsel Sinizm Düzeylerinin İncelenmesi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1): 347-365.
- Terzi, C. (2018). *Örgütsel Sinizmin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisinin İncelenmesi: Hekimlere Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1-69.
- Topal Yıldırım, D. (2016). *Örgüt Kültürü Ve Örgütsel Sinizm İlişkisi: Sağlık Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 1-160.
- Topçu, İ., Ünal, T., Türkkan, N., Eşkin Bacaksız, F., Tiryaki Şen, H., Karadal, A., Yıldırım, A. (2013). Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Sinizm Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*. 6(3): 125-131.
- Tunç, B. (2018). *Sağlık Kurumlarında Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, İş Özerkliği, Örgüt Güvenlik İklimi, Duygusal Zeka, Sinizm Ve Tükenmişlik Arasındaki İlişkiler Ve Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1-96.
- Turan, Ş. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Örgütsel Değişimi Etkileyen Bir Unsur Olarak Örgütsel Sinizm ve Karaman İli Kamu Kurumlarında Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, 128.
- Türköz, T., Polat, M. Ve Coşar, S. (2013). Çalışanların Örgütsel Güven ve Sinizm Algılarının Örgütsel Bağlılıkları Üzerindeki Rolü, *Yönetim ve Ekonomi*. 20(2): 290.
- Uyar, İ. E. (2018). *Hemşirelerde Örgütsel Sinizm Ve Örgütsel Özdeşleşme Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1-90.
- Uzuntarla, Y., Teke, A. , Cihangiroğlu, N., Uğrak, U. (2015). Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Görev Yapan Yönetici Sekreterlerin Sinizm Düzeylerinin İzlenmesi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1): 545-564.

- Yavuzer Zan, S. (2016). *Hemşirelerin Algıladıkları Örgütsel Desteğin Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Bağlılıkları Üzerine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 1-69.
- Yazıcıoğlu, N. (2019). *Kurum İçi Etkin İletişim Ortamı Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 44.
- Yıldız Çeltikoğlu, G. (2016). *Sinizmin Mesleki Bağlılığa Etkisi: Hemşireler Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1-92.
- Yılmaz, F., İşeri, İ. Ve Çolak, M. Y. (2016). Ankara’da Özel Hastanelerde Çalışanların Sinizm Ve Örgütsel Sinizm Düzeyleri, *Akademik Bakış Dergisi*, (54): 429-444.
- Wanous, J. P., Reichers, A.E. & Austin, J.T. (2000). Cynicism About Organizational Change: Measurement, Antecedents, and Correlates. *Group and Organization Management*, 25, 132–153.
- Watt, J. (2008). Organizational Change Cynicism: A Review of The Literature and Intervention Strategies, *ResearchGate*, 26(3): 24.
- Zhang, Q. , Sun, S. , Zheng, X. ve Liu, W. (2019). The Role of Cynicism and Personal Traits in the Organizational Political Climate and Sustainable Creativity, *Sustainability*, 11(257): 2-3.



## SOSYAL MEDYA FENOMENLERİ: INSTAGRAM VE KOZMETİK SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA

### MARKETING THROUGH SOCIAL MEDIA INFLUENCERS: INSTAGRAM & COSMETIC SECTOR

**Ece Balkan**

Sosyal Medya Uzmanı, egegen , ORCID: 0000-0002-7349-3155, ecebalkan1991@gmail.com

**Sinan Nardali**

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, ORCID: 0000-0003-1574-1891,

sinan.nardali@ikc.edu.tr.

**Kabul Tarihi /**

**Accepted: 12.11.2019**

**İletişim /**

**Correspondence:**

**Ece Balkan**

**Benzerlik/Pligiarism: %7**

#### ÖZET

Günümüzde kozmetik firmaları, ürünlerin pazarlanması noktasında yeni bir strateji uygulamaya başlamışlardır. Bu strateji de kozmetik markalarının sosyal medya fenomenleri adına ürünler piyasaya sürmesidir. Bu çalışma kapsamında Instagram fenomenleri ve kozmetik markaları arasındaki ilişki, markaların fenomenler adına piyasaya sunmuş olduğu makyaj ürünlerinin tüketici üzerinde ne kadar etkili olduğu alımlama analizi yöntemi kullanılarak on kadın katılımcı üzerinde incelenmiştir. İki kozmetik markasının, üç farklı sosyal medya fenomeni ile gerçekleştirdiği iş birliği videolarını izleyen her katılımcıyla alımlama analizi bağlamında ayrı ayrı görüşülmüştür. Çalışmadan elde edilen sonuçlar; söz konusu fenomenlerin, katılımcıların ilgili ürünleri satın alma kararında etkili olmazken ürünlerin piyasaya sunulduğunu duyurmada oldukça etkili olduğunu ortaya koymuştur. Diğer bir sonuç ise; sevilen veya güvenilen bir sosyal medya fenomeni, katılımcıların herhangi bir makyaj ürünü internet üzerinden satın almasına neden olmamış olmasıdır. Bunun nedeninin, katılımcıların makyaj ürünlerini deneyerek satın almak istemeleri olduğu düşünülmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Sosyal Medya Fenomenleri, Kozmetik Sektörü, Pazarlama, Instagram

#### ABSTRACT

Today, cosmetic companies have started to practice new strategy to commercialize their products. This strategy involves cosmetic brands to release their products on behalf of social media influencers.. As a part of the study, the relation between Instagram influencers and cosmetic brands, the effects of makeup products released on behalf of Instagram influencers have been analyzed through reception analysis with ten female participants. The elaborated, individual interviews with each participant who have watched the videos about cooperation between two cosmetic brands and three different social media influencers have been realized. The results from the study have revealed that the aforementioned influencers do not have effects on participants' purchase decisions, however, they have considerable influences on the announcement of products releasement. Another result from the study is that lovable, trustable influencer has not caused participants to purchase any makeup product on the internet. The reason for this stem from the fact that participants have preferred to purchase makeup products after they test the product.

**Keywords:** Social Media, Influencers, Instagram, Cosmetic Sector, Marketing

## 1. GİRİŞ

Pazarlama dinamiklerinin gelişmesi ile birlikte, markaların tüketicilerle iletişim kurduğu mecralar da çeşitlenmektedir. Sosyal medya, bu noktada, markaların tüketicilerle yakın bir iletişim içerisinde olduğu ve içerisinde birçok reklam çalışmalarının yürütüldüğü en popüler pazarlama araçlarından bir tanesidir.

Sosyal medyada yüksek takipçi sayılarıyla gündeme gelen fenomenler, hem tüketicilerin hem de markaların dikkatini çekmektedir. Sosyal medya pazarlamasında fenomen kullanımı, son yılların pazarlama iletişimi faaliyetlerinde markaların en çok önem verdiği faaliyetlerden biri haline gelmiştir. Yapılan araştırmalar, genel olarak sosyal medya fenomenlerinin, tüketici üzerinde ürün ve marka hakkında farkındalık yaratma, tüketicinin araştırma ve satın alma süreçlerinde etkili olduğunu göstermiştir.

Kozmetik sektöründe sosyal medya fenomenleriyle çok sık iş birliği içerisinde olan markalar, son zamanlarda yeni bir strateji üzerinde satış ve pazarlama kampanyalarını sürdürmeye başlamıştır. Bu strateji kapsamında kozmetik markaları, sosyal medya fenomenleri adına ürün veya ürünler çıkartmaktadır. Ürüne fenomenin kendi ismini veya fenomen ile ortak kararlaştırılan bir ad vererek tüketiciye ulaşan markalar, kozmetik ürünlerinin pazarlanmasında fenomenlerle iş birliği halinde olmanın ötesinde farklı ve yeni bir ilişkiyi gündeme getirmektedirler. Çalışmanın ilk bölümünde kavramla ilgili teorik bilgiye yer verilmiş, çalışmanın yöntemi açıklanmış ve son olarak bulgular ortaya konulmuştur.

## 2. LİTERATÜR ÖZETİ

Bu kısımda kozmetik sektöründe fenomen pazarlaması ve sosyal medya fenomenleri kısaca anlatılmış ve pazarlama literatüründe yer alan ilgili çalışmalara değinilmiştir.

### 2.1 Kozmetik Sektöründe Fenomen Pazarlaması

Tüm sektörlerde olduğu gibi kozmetik sektöründe de markalar, marka veya ürün reklamlarında ünlü kullanımının yanında sosyal medya fenomenlerini de kullanmaktadır. Kozmetik, güzellik, kişisel bakım ve makyaj ürünleri kullanımı gibi çeşitli konularda yorum yapan, deneyimlerini anlatan, tavsiye veren, eleştiren, ürünü inceleyen fenomenler, tüketicilerin ilgisini çekmektedir. Kozmetik sektöründeki tüketicilerin satın alma davranışlarını etkileyen ve şekillendiren fenomenler, markaların pazarlama gündeminde yer almaya başlayan güncel faaliyetlerden biri haline gelmiştir.

Sosyal medya fenomen pazarlamasının, markaların mevcut ve potansiyel müşterileri üzerinde marka ve ürün farkındalığı yaratma, tüketicilerin marka ve ürünü araştırma ve diğer markalar ile kıyaslama ve satın alma sürecinde etkisi olduğu gözlemlenmektedir.

Fenomen pazarlamasının marka, ajans ve YouTube fenomeni kapsamındaki belirleyici unsurları ele alan çalışmada Coşkun (2018: 91), sosyal medya fenomenleriyle markaları buluşturan ajansların, fenomen pazarlamasında oluşturulacak bir kampanyanın farklı sosyal medya kanallarında da desteklenmesi gerektiğini, marka tarafında ise fenomenin güçlü olduğu sosyal medya platformunda yer almak üzerine bir strateji geliştirmek gerektiğini belirtmiştir.

Sosyal medya mecraları aracılığıyla marka, ürün ve hizmetlerinin tanıtımını yapan dünyada pek çok kozmetik markasına rastlamak mümkündür. Buna örnek olarak dünyaca ünlü kozmetik markası Anastasia Beverly Hills'in 19 milyon 200 bin, NYX Professional Makeup firmasının nyxcosmetics adlı global Instagram hesabında 13 milyon 700 bin, Türkiye sayfasının nyxcosmetics\_turkiye adlı Instagram hesabında 267 bin, L'oreal Paris'in lorealmakeup adlı Instagram hesabının 6 milyon 300 bin, Kiko Milano'nun global Instagram

hesabında 3 milyon 300 bin, kikomilanturkey hesabının 139 bin, Flormar'ın 637 bin, Pastel markasının pastelkozmetik adlı profilinin 184 bin takipçisi bulunmaktadır.

İlgili ulusal ve uluslararası pazarlarda tanınan kozmetik markaları fenomen destekçi kullanımının mevcut ve potansiyel müşterilerinin ürün veya markaya ait ilgi ve talebi artırma, marka hakkında bilgiler vererek tanıtımı yapma, tüketicinin aklında talep ve arzu edilen marka imajı oluşturma, satışları artırma ve marka konumlandırması bağlamında birçok avantaja sahip olduğu bilmektedirler.

Geleneksel medya mecralarında kullanılan ünlü desteği, tüketiciler tarafından sıradanlaşmaya başlamışken, sosyal medya kanalları aracılığıyla yapılan fenomen destekli reklamlar, tüketiciler için eğlenceli ve yeni bir araç olarak değerlendirilmektedir (Amelina ve Zhu, 2016: 234).

NewsWhip'in Instagram fenomenleri özelinde yaptığı "How Instagram Influencers Drive 100x Engagement for Brands" adlı araştırmasına göre, Instagram fenomenlerinin marka içerikleri paylaşımları, markaların kendi sosyal medya hesaplarında yayınladığı paylaşımlara oranla daha yüksek erişim ve etkileşim aldığı ortaya çıkmıştır. Buna örnek olarak NewsWhip, dünyaca ünlü kozmetik markası olan Urban Decay'in fenomen içerikli paylaşımlarında ortalama etkileşimin 101,4; kendi hesaplarında yaptıkları paylaşımlarda ortalama etkileşimin 66,4 olduğunu ortaya çıkarmıştır (Boland, 2017). Bu araştırmanın sonuçlarına göre; sosyal medyada fenomen pazarlamasıyla markalar kendi sosyal medya profilleriyle yapabilecekleri etkileşimden çok daha fazlasını, markalarıyla örtüşen ve entegre çalışan fenomenler ile çalışarak yaratabilmektedirler (İAB Türkiye 2018: 5).

Dijital pazarlama ekseninde fenomen pazarlaması uygulamalarını ele aldığı çalışmasında Creator'den Influencer Marketing ajansının kurucusu Ozan Tabak ile yapılan görüşmeyi aktaran Mert (2018: 1319), fenomen pazarlamada birinci sırayı güzellik ve kozmetik sektörünün aldığını belirtmiştir. Aynı çalışmada Social Famous Ajans Başkanı Bahadır Mısır ise, Türkiye'de fenomen pazarlamasının en çok kullanıldığı sektörün kozmetik olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda, fenomen pazarlamasında kozmetik ürünlerinin daha çok deneyimlenerek tanıtıldığı ortaya çıkmaktadır.

Linqua'nın (2018: 8) yaptığı araştırmalara göre; Instagram, fenomen pazarlama çalışmalarında en çok kullanılan ve önem gösterilen sosyal medya kanalı konumundadır.

Sosyal medyadaki kozmetik markalarının hesapları değerlendirildiğinde, markaya ait ürün tanımlarının fotoğraf, video, hikaye ve GIF gibi içerik tipleri aracılığıyla yoğun bir şekilde yapıldığı gözlemlenmektedir. Markaların, sayfalarında paylaştığı fotoğraf ve videoların altına gelen yorum ve sorulara cevap verme konusunda önem ve özen gösterdiği dikkat çekmektedir (Aydın ve Uzturk, 2018: 184).

Kozmetik şirketleri, sosyal medya hesaplarını titizlikle yönetmekte, mevcut takipçilerini koruma ve yeni takipçiler kazanarak potansiyel müşteriler de elde etme çalışmalarında fenomen pazarlamasına önem verdikleri açık bir şekilde görülmektedir.

## 2.2 Kozmetik Sektörü ve Sosyal Medya Fenomenleri

Kozmetik sektörü ve sosyal medya fenomenlerine ilişkin son yıllarda yapılan araştırmalara bakıldığında Ananda ve Wandebori (2016: 266), YouTube'da paylaşılan güzellik videolarının tüketicilerin satın alma niyetine olan ilişkilerini araştırmıştır. Bu çalışmada kaynak güvenilirliği modeli esas alınmış; fenomenlerin güvenilirliği, videoya gelen yorum sayısı ve fenomenin uzmanlığı gibi unsur ile tüketicilerin satın alma niyetiyle arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş; fenomenin çekiciliğiyle satın alma davranışı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını ortaya konulmuştur.

Armağan ve Doğaner (2018: 233) çalışmasında, YouTube üzerinden bir makyaj ve güzellik fenomenini takip eden kullanıcıların genellikle 25 yaş ve altında olduğunu

gözlemlemiştir. YouTube fenomeninin uzmanlık derecesi, samimiyeti, tüketicilerle yakınlık hissi ve videonun karakteristik gibi özelliklerin, katılımcı tüketicilerin satın alma davranışı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu bulmuştur.

Aslan ve Ünlü (2016: 62)'nin araştırmasına katılan fenomenlerin yarısından fazlasının güzellik ve kişisel bakım hakkında içerikler paylaştığı ortaya çıkmıştır.

Aydın ve Uzturk (2018: 191)'in araştırmasına katılan kadın tüketicilerin neredeyse yarısı, fenomenlerin marka veya ürün ile ilgili paylaştıkları bir videoyu izlemeden önce ürün ve marka hakkında bilgi sahibi olmadıklarını belirtirken; katılımcıların yarısından fazlası fenomenin ürün tanıtım videosunu izledikten sonra ürün ve marka ile ilgili yeterli bilgiye ulaştıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanında Instagram fenomeni tarafından yapılan bir reklamın tüketicinin satın alma davranışı üzerine etkisi araştırıldığında katılımcıların yarısından fazlasının fenomenler tarafından tanıtımı yapılan bir kozmetik ürününü almaya sıcak baktıklarını ifade etmişlerdir.

Mutlu (2017: 172) ise günümüz tüketicilerinin, markalar tarafından hazırlanan pazarlama ve reklam içeriklerinden ziyade, tüketicilerin kendi sosyal medya hesaplarında takip ettiği kişilerin tavsiyelerine güvendikleri sonucuna ulaşmıştır.

Kozmetik sektöründe fenomenlere verilen önem doğrultusunda İngiltere'nin en büyük makyaj mağazalarından biri olan Morphe Brushes, YouTube'daki güzellik kanalları ile yoğun olarak çalıştığı için bir mağazasını YouTube fenomenlerine özel bir stüdyo haline getirmiştir. Bu stüdyo salonunda, fenomenlerin fotoğraf ve video çekerken ihtiyaç duyabilecekleri tüm ekipmanlar ve Morphe Brushes'a ait tüm ürünler bulunmaktadır. Markanın hayranı olan fenomenler, Morphe Brushes ürünlerini kullanarak makyaj yapabilmekte, video ve fotoğraflarını çekip sayfalarında diledikleri gibi paylaşabilmektedirler (Açıkelli, 2018).

Tüm dünyada paylaştığı kozmetik ürünleri ile fenomen haline gelen fenomenlere bakıldığında; kadınlardan Nikkie de Jager'in "NikkiTutorials" adlı YouTube kanalında 11 milyon abonesi; 12,1 milyon Instagram takipçisi bulunmaktadır. Wayne Goss'un 3 milyon 500 bin YouTube abonesi; "gossmakeupartist" adlı Instagram hesabında 680 bin takipçisi bulunmaktadır. Erkek fenomenlerden Manny Gutierrez'in "mannymua733" adlı Instagram hesabında 4 milyon 500 bin takipçisi; "Manny Mua" adlı YouTube hesabında 4 milyon 800 binden fazla abonesi vardır.

Türkiye'de paylaştığı kozmetik, güzellik ve makyaj ürünleriyle en çok takip edilen kozmetik fenomenlerine baktığımızda birinci sırayı YouTube kanalında 2 milyonu aşkın abonesi ve Instagram'da 3 milyon 400 bin takipçisi ile Danla Biliç almaktadır. Türkiye'de kozmetik sektöründe en çok takip edilen diğer fenomenlere baktığımızda Merve Özkaynak'ın 755 bin Instagram takipçisi ve 1 milyon 500 binden fazla YouTube abonesi; Duygu Özarslan'ın ise 1 milyon 200 binden fazla YouTube abonesi ve 1 milyon 100 bin Instagram takipçisi bulunmaktadır.

### 3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu çalışmada alımlama analizi yöntemi kullanılmıştır. Alımlama analizine yönelik çalışmaların başlangıcı, medya alıcılarının kültürel çalışmalar geleneği ışığında yapılan çalışmalarına dayanmaktadır (Şeker, 2009: 105). Alımlama terimi, medya iletilerinin mesajı ile izleyici arasında gerçekleşen bir etkileşim olarak tanımlanmaktadır (Serttaş, 2014: 305). Başka bir deyişle alımlama yönteminin temelinde, bir medya iletilerinin tek bir anlamı olmadığı; izleyiciler tarafından farklı anlamlar ile algılanabileceğini kabul edilmektedir. Bu bağlamda anlamlar, bir medya metni izleyicisinin, ilgili medya metniyle etkileşime girmesi noktasında ortaya çıkar ve verilen mesajların metinleri, farklı şekillerde yorumlanır hale gelir (Yoo ve Buzinde, 2012: 223). Stuart Hall'un 1980 yılında Kodlama-Kodaçımı çalışması ile temeli oluşan alımlama analizi yöntemi, alıcıların medya iletileri karşısındaki konumunu ortaya çıkarmayı amaçlayan bir yöntem olarak adlandırılmaktadır. Alımlama analizi

yöntemi, medya metinlerinin izleyiciler tarafından nasıl okunduğunu incelemekte ve izleyiciyi merkez olarak kabul etmektedir (Serttaş, 2014: 306).

Stuart Hall'a göre alımlama yöntemi, izleyiciler tarafından üç farklı şekilde algılanır. Bunlar; hakim okuma, müzakereli okuma veya karşıt okuma davranış biçimleri olarak sınıflandırılmaktadır (Şeker, 2009: 105).

Hakim okuma; mesajda egemen olan fikrin desteklendiği, ilgili mesaj metninin göndericinin önerdiği veya istediği şekilde yorumlanması anlamına gelir. Başka bir deyişle, medya içeriklerinin izleyiciler tarafından sorgulanmadan kabul edildiği ve onaylandığı algılama biçimidir.

Müzakereli okuma; göndericinin kodladığı mesaj ile izleyiciler tarafından algılanan mesaj arasında bir uzlaşmanın olduğu alımlama biçimidir. Bu okuma davranışında izleyici, kodlanan mesajın baskın anlamını bilmekte ancak, gönderilen mesajın bazı bölümlerini kabul ederken bazı bölümlerine muhalif tutum sergilemektedir. Müzakereli okuma; medya içeriklerinde verilen mesajların izleyiciler üzerinde kısmen etkili olduğu ve verilen mesajların izleyici kitlesinin yorumuna açık olması olarak tanımlanabilir (Toruk ve Sine, 2015: 463). Yani müzakereli okuma, kabul edilen ve reddedilen mesajların karışımından oluşmaktadır. Müzakereli okuma biçiminde insanlar, izledikleri herhangi bir şeyi daha sorgulayıcı bir göz ile değerlendirmekte, alımlamaları da sorgulayıcı bakış açısıyla oluşmaktadır.

Üçüncü okuma olarak bilinen karşıt okuma da ise izleyici, kodlanan mesajda sunulan tüm ileti ve mesajları reddetmektedir (Hall, 1999: 59-61). İzleyici, medya mesajlarında verilen tüm düz ve yan anlamları çözümler ve bu mesajlar doğrultusunda tam zıt yönde yeni bir kodaçıklama gerçekleştirir (Yücel, 2014: 9).

Özetle, egemen okumada izleyiciler mesajda verilen hakim düşünce ve ideolojiyi destekler ve kodlanan mesajları kodlandığı biçimiyle kabul eder. Müzakereli okumada izleyiciler belli kodları kabul edip diğerlerini reddederek iki yönlü bir tutum sergiler. Karşıt okumada ise izleyiciler egemen olan kodları belirleyerek bu mesajlara karşı bir tutum sergiler ve mesajları reddeder (Yücel, 2014: 9).

Alımlama analizi yöntemine yönelik yapılan ilk çalışmalardan biri olan David Morley'in 1980 senesinde gerçekleştirdiği Nationwide adlı araştırması, alımlama analizi çalışmaları arasında en bilinen araştırma olarak kabul edilmektedir.

Alımlama analizi araştırmalarının amacına ulaşabilmesi, verilen medya metinlerinin çözümlenmelerinin yapılması, izleyicilerin tepkilerinin ölçülmesi ve medya mesajı ve izleyici tepkisi arasındaki etkileşim ve iletişimi ortaya çıkarması ile gerçekleşmektedir (Hoiyer, 2005: 106).

### 3.1 Araştırmanın Kısıtları

İzleyiciye yönelik yapılan araştırmalarda kullanılan en yeni tekniklerden biri olarak kabul edilen alımlama analizi yöntemi; bu çalışmada Instagram fenomenleri üzerinde uygulanmıştır. Çalışmanın sınırlı sayıda kadın izleyici ve İzmir'de yaşayan katılımcılar üzerinde yapılmış olması elde edilen bulguların genelleştirilmesine imkan vermemekte ve en önemli kısıtı oluşturmaktadır. Gelecekte farklı sayıda ve farklı bölgedeki tüketiciler üzerinde yapılacak çalışmalar yardımıyla daha genellenebilir sonuçlar elde edilebilecektir.

Bu çalışmada uyarıcı olarak Instagram sayfası videoları kullanılmıştır. Gelecek çalışmalarda uyarıcı olarak farklı sosyal medya uygulamaları veya diğer paylaşım modelleri kullanılabilir. Buna ek olarak çalışmada fenomenin cinsiyeti göz önüne alınmamıştır. Gelecekte konuyla ilgili yapılacak çalışmalarda fenomenlerin cinsiyetinin tüketiciler üzerindeki etkisi araştırılabilir. Bu kısıtlar, araştırma sonuçlarının fenomen pazarlaması ile ilgili mutlak bir genelleme yapmak için yeterli olmayacağını göstermektedir.

### 3.2 Araştırmanın Amacı

İzleyiciler üzerine odaklanan bu çalışmanın amacı, kozmetik firmalarının sosyal medya fenomenleri adına piyasaya sunduğu ürünler ile sosyal medya fenomenlerinin oluşturduğu medya içeriklerinin, izleyiciler tarafından nasıl algılandığı ve anlamlandırıldığını ortaya çıkarmaktır. Bu sürecin araştırılmasında izleyiciye aktif konumda odaklanan “alımlama analizi yöntemi” üzerinde durulması gerektiği düşünülmektedir.

Aydın ve Uzturk (2018: 180-192)’un çalışması, kozmetik sektöründe faaliyet gösteren sosyal medya fenomenleri üzerinde alımlama analizi kullanılarak yapılan ilk uygulamalardan biridir. Aydın ve Uzturk (2018)’in yaptığı çalışmanın sonucunda, firmaların sosyal medya reklamlarına verdikleri önemi arttırmalarını ve seçecekleri fenomenlerin güvenilirliğinin araştırmaları gerektiği ortaya çıkmıştır.

### 3.3 Araştırmanın Örnekleme

Bu çalışma kapsamında dünyaca ünlü kozmetik firmalarından biri olan M.A.C Cosmetics ve Bobbi Brown markalarının, Türkiye’de en çok bilinen ve takip edilen sosyal medya fenomenleri adına, piyasaya sunmuş olduğu makyaj setleri ve söz konusu Duygu Özaslan, Merve Özkaynak ve Alev Karslı isimli sosyal medya fenomenler örneklem olarak ele alınmıştır.

M.A.C Cosmetics, Türkiye’de ve dünyada Instagram’da en fazla takip edilen kozmetik markası olduğu için bu çalışma kapsamına alınmıştır. M.A.C Cosmetics’in Türkiye’de 769 bin takipçisi bulunan Merve Özkaynak adına Türkiye piyasasına sunmuş olduğu “M.A.C x Merve Özkaynak” adlı makyaj seti; 214 bin takipçisi bulunan Alev Karslı adına piyasaya sunmuş olduğu “Alev Loves Glam” isimli makyaj malzemeleri ve 2017 yılında Bobbi Brown markasının şu an 1 milyonu aşkın takipçisi bulunan Duygu Özaslan adına “Duygu Özaslan X Bobbi Brown” adlı makyaj setlerinin, söz konusu fenomenlerin kendi Instagram sayfalarında takipçileri ile paylaştığı duyuru videoları, farklı yaş ve meslek gruplarına mensup İzmir ilinde ikamet eden, 22-36 yaş aralığındaki toplam 10 kadın katılımcıya izletilmiş aşağıda yer alan on dört soruya cevap vermeleri istenmiştir.

- 1- Instagram’da herhangi bir sosyal medya fenomeni takip ediyor musunuz?
- 2- Instagram’da herhangi bir kozmetik markasını takip ediyor musunuz?
- 3- Kozmetik firmaların çıkardığı yeni ürünlerden nasıl haberdar oluyorsunuz?
- 4- İzlediğiniz fenomenlerden hangisini tanıyorsunuz ve takip ediyorsunuz?
- 5- Söz konusu fenomenleri sempatik ya da antipatik buluyor musunuz / buldunuz mu?
- 6- Kozmetik markalarının fenomenler adına çıkardığı makyaj setleri hakkında bir bilginiz var mı?
- 7- Fenomenler adına piyasaya sunulmuş olan kozmetik ürünlerini kullandınız mı?
- 8- Fenomenlerin paylaşmış olduğu bu videoları izlemeden önce, reklamı yapılan ürünler ve markalar hakkında bilgi ve/veya fikir sahibi miydiniz?
- 9- Bu üç setten fenomenlerin ismi çıkarılsaydı yine de bu ürünleri satın almayı düşünür müydünüz?
- 10- Fenomenlerin paylaşmış olduğu videoları izledikten sonra, ürünler hakkında yeterli bilgiye sahip oldunuz mu?
- 11- Instagram fenomenleri tarafından reklamı yapılan fenomene özel piyasaya sunulmuş ürünleri satın alma konusunda ne düşünüyorsunuz?

- 12- Söz konusu Instagram fenomenlerini ürün tanıtımı bağlamında inandırıcı ve güvenilir buluyor musunuz / buldunuz mu?
- 13- Sosyal medya fenomeni tarafından Instagram’da tanıtımı yapılan kozmetik ürünleri satın alma kararınız üzerinde etkili oluyor mu?
- 14- Herhangi bir kozmetik ürünü, çok sevdiğiniz veya güvendiğiniz bir fenomen tanıttığı için, denemeden internetten satın aldınız mı?

### 3.4 Araştırmanın Analizi ve Bulgular

Kolayda örnekleme yöntemi ile araştırma kapsamına alınan 10 kadın katılımcıya, izlettirilen videolar üzerinden ilgili mesajları nasıl kodaçıklama yaptıklarına dair alımlama analizi yapılmıştır. Katılımcılara yönelik elde edilen veriler aşağıdaki gibidir:

Bu çalışma kapsamında araştırmaya katılan katılımcıların demografik bilgileri kapsamında yaş ve meslekleri aşağıdaki Tablo 1’de gösterilmiştir:

**Tablo 1:** Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Yaş	Meslek
Birinci Katılımcı	26	Metin Yazarı
İkinci Katılımcı	36	Muhasebeci
Üçüncü Katılımcı	27	Çalışmıyor
Dördüncü Katılımcı	22	Öğrenci
Beşinci Katılımcı	30	Sosyal Medya Uzmanı
Altıncı Katılımcı	36	Akademisyen
Yedinci Katılımcı	31	Sanat Yönetmeni
Sekizinci Katılımcı	28	Kurumsal İletişim Uzmanı
Dokuzuncu Katılımcı	36	Müşteri İlişkileri Yöneticisi
Onuncu Katılımcı	24	Yazılım Mühendisi

Birinci katılımcı S.S (26), Instagram fenomeni tarafından reklamı yapılan fenomene özel piyasaya sunulmuş ürünleri satın alma konusunda fikrini hakim okuma davranışına göre şu şekilde ifade etmiştir:

*“Fenomenlerin sadık hedef kitleleri üzerinde merak uyandırabileceği ve dolayısıyla satın alma davranışlarını da tetikleyebileceğine inanıyorum. Satın alma boyutu her ne kadar ölçümlenemese de ağızdan ağıza yayılan bu reklamlar sayesinde ürünlerin satın alınma oranında bir artış yaşandığını düşünüyorum.”*

Söz konusu Instagram fenomenlerinin ürün tanıtımı bağlamında inandırıcı ve güvenilir bulunup bulunmadığına yönelik yöneltilen soruya S.S (26), alımlama analizi bağlamında karşıt okuma biçimi ile yanıt vermiş ve şu ifadeler ile bakış açısının bu yönde olduğunu doğrular nitelikte görüş bildirmiştir:

*“Güvenilir ve inandırıcı bulmuyorum. Reklam ve iş birliği kapsamında tanıtımı gerçekleştirilen ürünler ne de olsa. Markanın kendisine bir aidiyetim ve güven duygum olması yeterli. Ama çok sempatik bulduğum bir fenomenin daha doğal kurgulanmış bir çalışması belki inandırıcılık seviyesini artırabilir diye düşünüyorum.”*

Katılımcı S.S (26)'nin bu yorumu, tüketicilerin fenomenlerden ziyade markaya güven ve inanma duygusu beslediğini göstermiştir. Buna ek olarak fenomen-marka iş birliklerinde takip ettiği ve sempatik bulduğu fenomen tarafından yapılmış bir iş birliğini tercih ettiğini, müzakereli okuma davranışı ile açıklamıştır. Katılımcı S.S (26)'nin bu yorumu markalar tarafından kodlanan mesajın bilincinde olduğunu ancak bazı bölümlerine uyum sağlayıp bazılarında kendi fikirlerini ifade ettiği için müzakereli okuma modeliyle açıklanmıştır.

İkinci katılımcı E.K (36)'nın “Sosyal medya fenomeni tarafından Instagram’da tanıtımı yapılan kozmetik ürünleri, satın alma kararınız üzerinde etkili oluyor mu?” sorusuna verdiği yanıt aşağıdaki gibidir:

*“Güven uyandıran veya güvendiğim bir fenomen olduğunda evet satın alma kararım üzerinde etkili oluyor ama yapmacık davrandığını hissettiğim ve birçok markanın tanıtımında bulunup bunu kar amacı güderek ve tabiri caizse bağıra bağıra reklam yaptığını fark ettiğim anda o fenomenlerin ürün ve marka paylaşımlarını önemsemiyorum.”*

İkinci katılımcı E.K (36)'nin ifadelerinde de anlaşılacağı gibi, markalar iş birliği içerisine gireceği fenomeni seçerken fenomenin güvenilirliğine dikkat etmelidir çünkü tüketiciler, fenomenlerin ücretsiz bir tanıtım yapmadıklarını bilmektedir. Ayrıca markalar, iş birliği içerisinde olmayı düşündüğü fenomenlerin, daha önceki markalar ile çalışmalarına detaylıca bakmalı, sonuçları iyi araştırıp kapsamlı değerlendirmelidir.

Üçüncü katılımcı A.K (27), Instagram fenomenleri tarafından reklamı yapılan fenomene özel piyasaya sunulmuş ürünleri satın almaya “saçma ve gereksiz buluyorum” ifadesi ile karşıt okuma davranışı, “Hiçbir ürünü kendi üzerimde denemeden hareket etmem, fenomenlerin kullanıp reklamını yapıyor olması bana pek inandırıcı gelmiyor. Güvenilir değil diyemem ama kendi fikirlerim önemlidir.” cümleleri desteklemiş, “Söz konusu Instagram fenomenlerini inandırıcı ve güvenilir buluyor musunuz?” sorusuna alımlama analizi yöntemi bağlamında karşıt okuma biçimiyle cevap vermiştir. Genel olarak sosyal medya fenomenleri tarafından Instagram’da tanıtımı yapılan kozmetik ürünlerinin satın alma kararları üzerinde etkisi olmadığını belirten A.K (27), bu tez kapsamında araştırılan soruların çoğuna karşıt okuma davranışıyla yanıt verdiği gözlemlenmiştir.

Fenomenler adına piyasaya sunulmuş kozmetik ürünleri hakkında herhangi bir bilgi sahibi olmadığı için bu çalışma kapsamında araştırmaya dahil edilen ürünleri bilmediğini ve diğer fenomenlere özel çıkartılan ürünleri de kullanmadığını belirten beşinci katılımcı S.K (30), “Bu üç setten fenomenlerin ismi çıkarılsaydı yine de bu ürünleri satın almayı düşünür müydünüz? sorusuna karşıt okuma davranışı ile şu şekilde yanıt vermiştir:

*“Eğer fenomenlerin ismiyle bu ürünler çıkmasaydı, ürünü araştırma ve daha sonra inceleyip deneme için daha hevesli olabilirdim. Fenomenlerin makyaj setlerinde isimlerinin kullanılması, beni ürüne karşı oldukça negatif etkilemekte ve ürünü alacağım varsa bile alma hevesimi kırmaktadır. Ürünün isimleri neden fenomenlerin ismi oluyor ki? Markaların kendi ürünlerine veya makyaj setlerine isim vermesi varken, fenomenlerin ismi kullanılarak bir şeyler sunulması bana anlamsız geliyor. Ürün tanıtımı olarak anlayabiliyorum fakat ürünlere isim verme noktasında bunun kesinlikle cezbedici bir özelliği yok”.*



“Fenomenlerin yayınlamış olduğu videoları izledikten sonra, ürünler hakkında yeterli bilgiye sahip oldunuz mu?” sorusuna altıncı katılımcı E.B, estetik ve teknik boyuttaki yorumlarını karşıt okuma davranışı ile aşağıdaki şekilde yanıt vermiştir:

*“Üç videoda da her şey o kadar hızlı geçiyor ki, sanki hepsinde marka ve ürünlerden ziyade söz konusu olan kadın fenomenlere odaklanıldığını hissettim. Ürün veya marka tanıtımı değil de onun yerine sanki fenomenlerin kendilerinin ve güzelliklerinin reklamı yapıldığını hissettim. Özellikle Alev Karşı'nın videosu, oldukça amatör ve öylesine çekilmiş gibi hissettirdi. Hiçbir profesyonellik barındırmıyordu. Merve Özkaynak ve Duygu Özaslan'da da ilgili kişilerin makyajları değil de yüz güzellikleri ön planda tutulmuştu. Makyaj ürünlerinin kalitesi veya işlevselliğinden ziyade kadınların güzel oluşları ön planda tutulmuş. Bu yüzden ürün ve marka tanıtımı konusunda doğru adresler mi pek emin değilim.”*

Altıncı katılımcı E.B (36), sosyal medya fenomeni tarafından Instagram'da tanıtımı yapılan kozmetik ürünlerinin satın alma kararını etkilemediğini, “Kozmetik ürünlerini denemeden alamadığım için bu tanıtımlar en fazla mağazaya gittiğimde eğer aklımda kaldıysa ürünü denememe neden olabiliyor, onun dışında mesela fenomenler ürünü tanıttıkları anda internetten hemen satın almama neden olmuyor” ifadeleri ile desteklemiştir. Bu çerçevede altıncı katılımcı E.B'nin ifadesi kozmetik markalarının internet satışlarını artırma amaçlı fenomenler ile iş birliği çalışmaları, bir sonraki reklam araştırmalarının niteliğine ışık tutabilir.

Markaların sosyal medya fenomenleri ile yaptığı iş birliklerinin amaçları arasında, internet kanalı üzerindeki satış oranlarını attırmak ve internet sitelerine gelen trafik sayısını arttırmak gibi nedenler vardır. Bu tez çalışmasına dahil olan katılımcıların verdiği yanıtlara bakıldığında, hiç birisinin söz konusu fenomenlerin reklamını yaptığı ürünü denemediği gözlemlendiği için katılımcılara hiç denemediği bir kozmetik ürününü satın almaya yönelik tutumlarında fenomenlerin etkisini ölçmeye yönelik bir soru daha çalışmaya dahil edilmiştir. Bu bağlamda katılımcılar ile yapılan görüşmeler esnasında mevcut görüşme formuna ek olarak, “Herhangi bir kozmetik ürününü, çok sevdiğiniz veya güvendiğiniz bir fenomen tanıttığı için, denemeden internetten satın aldınız mı?” sorusu eklenmiştir. Katılımcıların bu soruya verdiği yanıtlar aşağıdaki Tablo 2’de detaylı olarak gösterilmiştir.

**Tablo 2:** Katılımcıların “Herhangi bir kozmetik ürününü, çok sevdiğiniz veya güvendiğiniz bir fenomen tanıttığı için, denemeden internetten satın aldınız mı?” sorusuna verdiği yanıtlar

Katılımcılar	Cevaplar
Birinci Katılımcı	Hayır, almadım.
İkinci Katılımcı	Kişisel bakım ürünü olarak şampuan aldım.
Üçüncü Katılımcı	Hayır, almadım.
Dördüncü Katılımcı	Hayır almadım, almayı da düşünmüyorum.
Beşinci Katılımcı	Hayır, almadım. Çünkü öncelikle kullanıcı yorumlarını araştırırım.
Altıncı Katılımcı	Evet, makyaj ürününü fenomen tanıtımından sonra internetten aldım.
Yedinci Katılımcı	Kozmetik değil ama tekstil ürününü denemeden satın aldım.
Sekizinci Katılımcı	Hayır, almadım.
Dokuzuncu Katılımcı	Hayır, hiç kozmetik ürünü almadım.
Onuncu Katılımcı	Hayır, almadım.

Kozmetik markalarının internet satışlarını arttırmak için fenomenlerle iş birliğine girmesi konusunda, katılımcıların makyaj malzemesi kategorisinde ürün satın almadığını fakat kişisel bakım ürünü satın aldığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla katılımcıların değerlendirmeleri ışığında tüketicilerin makyaj malzemesi ürünlerini denemeden internet üzerinden satın almayı tercih etmediği ortaya çıkmaktadır.

#### 4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Katılımcıların 14 soruya verdiği yorumlar alımlama analizi bağlamında incelendiğinde, katılımcıların, fenomen videolarında kodlanan mesajları, genelde müzakereci ve karşıt okuma yaparak çözümledikleri söylenebilir.

Bazı katılımcıların araştırma sorularını fenomenlerden bağımsız olarak değerlendirdikleri, videolarda yalnız ürün bazında yorum yaptıkları görülmektedir. Yani katılımcılar, markaların ürünlerini kendilerine uyarsa ve ilgi alanlarına girdiği, ürünlerle ilgilenebileceklerini ve ürünleri satın alabileceklerini, fenomenlerin yapmış olduğu tanıtımdan bağımsız bir şekilde belirtmişlerdir.

Araştırmaya dahil olan katılımcılar için fenomenin bir marka veya ürünün reklamı yapıyor olması, markaya sorgusuz güvenecekleri anlamını taşımamaktadır. Bu noktada markalar, iş birliği içerisine gireceği fenomeni seçerken fenomenin güvenilirliğine dikkat etmelidir çünkü tüketiciler fenomenlerin artık ücretsiz bir şekilde bir marka veya ürünü tanıtacağına inanmamaktadır. Ayrıca markalar, iş birliği yapmayı düşündüğü fenomenlerin, daha önceki marka çalışmalarını detaylıca incelemeli; tüketiciler ve takipçileri ile ilişkilerini de değerlendirme kapsamına almalıdır.

Bu çalışmada kozmetik markaları, fenomen seçiminde çok popüler bir fenomeni tercih etmektense, ürünlerinin teknik işlevselliği hakkında daha fazla bilginin verildiği videolara yoğunlaşması gerektiği ortaya çıkabilir.

Katılımcıların değerlendirmeleri ışığında kozmetik markalarının marka veya ürünü gölgede bırakacak fenomenleri seçmemeleri konusunda dikkat etmeleri gerekmektedir. Markalar için bu durum, reklam ve tanıtım videolarında odağın fenomenlerden ziyade ürüne yoğunlaşması gerektiğinin vurgusu yapılabilir.

Söz konusu fenomenlerin videolarını izledikten sonra ilgili markaların ürünlerini araştırabileceklerini bildiren katılımcılar da bulunmaktadır. Dolayısıyla fenomenlerin, markanın çıkardığı yeni ürünlere merak uyandırma ve bilinirlik sağlama açısından etkili olduğu araştırmaya dahil olan katılımcılar için söylenebilir. Çünkü katılımcıların hepsi, ilgilerini çeken ve kendine yakıştırdığı bir ürün olduğu takdirde, ürün ve markayı çeşitli kanallardan araştırabileceklerini ifade etmişlerdir.

Çalışma kapsamında söz konusu üç fenomenin güvenilirliği, genel olarak katılımcılar tarafından olumsuz ve samimiysiz bulunmuştur.

Son yıllarda, sosyal medya fenomenleri kendi kozmetik markalarını piyasaya sunmaktadır. Fenomenlerin kendi kozmetik markalarının ürünlerini deneyen kullanıcılar üzerinde yedinci katılımcı F.A'nın değerlendirmesi, fenomen markaları hakkında gelecekte yapılacak reklam ve pazarlama çalışmalarına ışık tutabilecek niteliktedir.

Araştırmaya dahil olan katılımcı tüketiciler, fenomenlerden bağımsız olarak ürünlerin teknik ve uygulama detaylarını içeren videolar izlediğinde, ürünü denemeye ve satın almaya daha eğilimli olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, kozmetik markaları fenomenler ile internet üzerinden satış odaklı bir iş birliğine girdiğinde, tüketicilere ürünler hakkında uygulamalı olarak teknik bilgileri de içeren içerikler üretmesi gerektiği ortaya çıkabilir. Yani, markaların fenomenlerle iş birliğinde ürünlerin uygulamalı olarak gösterildiği ve ürünlerin daha detaylı anlatıldığı teknik içerikler üretmesi gerektiği, bu çalışmanın diğer bulgularından sayılabilir.

Katılımcıların verdiği yanıtlar ışığında, kozmetik markalarının ürünlerine fenomenlerin isminin vermesi tüketiciler tarafından olumlu karşılanmadığını göstermektedir. Markalar bu noktada ürünlerine fenomen ismini vermek yerine kendi orijinal isimlerini verebilir, ürünlerini tanıtım noktasında fenomenler ile iş birliği içerisinde girebilirler.

Bir katılımcının vegan ürünler tercih etmesi ve L'Oreal (2017)'in tüketicilerin doğal, bitkisel ve organik güzellik ürünlerine yöneldiğine ilişkin elde ettiği bulgular, kozmetik sektöründeki işletmeler için yeni bir fırsat olabilir. Bu değerlendirme, ileriki çalışmalar için yeni bir araştırma konusunu ortaya çıkarmaktadır. Sosyal medyada yapılan reklam çalışmalarında vegan ve vegan olmayan ürünlere karşı tüketici satın alma eğilimlerine dair bir araştırma yapılabilir. Ayrıca kozmetik markaları, ürünlerinin veganlığını daha fazla duyurabilir ve ürün yelpazesine daha fazla vegan ürün ekleyebilirler.

Katılımcıların hepsi, güvendiği ve sevdiği bir fenomen tarafından tanıtılan bir makyaj ürününü denemeden internet üzerinden hiç satın almadığını ifade etmiş; iki kişi ise kozmetik ürünleri içerisinde kişisel bakım kategorisinde sadece şampuan ve yüz yıkama jeli satın almıştır. Bu doğrultuda araştırma kapsamındaki katılımcılar için sosyal medya fenomenlerinin yaptığı reklamlar, onların hiç denemediği bir makyaj ürünü internetten satın almasına teşvik etmemektedir.

Bu noktada ileride Instagram fenomenlerinin reklam ve tüketici üzerindeki etkilerine dair daha kapsamlı bir çalışma hazırlanabilmesi açısından araştırmanın katılımcı sayısının artırılması, çalışmanın yapıldığı bölgenin genişletilmesi, araştırmanın yapıldığı sektörün yeni trendlere göre değiştirilmesi gibi durumların gerekli olduğu düşünülmektedir.

## KAYNAKÇA

Açikelli, R. (2018). *Fenomen Dostu Kozmetik Mağazası*, <http://www.reyhanacikelli.com/phenomen-dostu-kozmetik-magazasi/>, Erişim Tarihi: 20.03.2019.

Amelina, D. ve Zhu, Y.Q. (2016). "Investigating Effectiveness of Source Credibility Elements on Social Commerce Endorsement: The Case of Instagram in Indonesia", *Pacific Asia Conference on Information Systems*, Chiayi.

Ananda, A. F., & Wandebori, H. (2016). "The impact of drugstore makeup product reviews by beauty vlogger on youtube towards purchase intention by undergraduate students in Indonesia", *In International Conference on Ethics of Business, Economics, and Social Science*, 255-263, Faculty of Economics YSU.

Armağan, E. & Doğaner, M. C. (2018). "Fenomen Pazarlaması: YouTube Güzellik Vloggerları Üzerine Bir Araştırma", *1<sup>st</sup> International Congress of Political, Economic and Financial Analysis*, April 26-28, Nazilli, Aydın, 223-234.

Aslan, A. & Ünlü, Gül. Ü. (2016). "Instagram Fenomenleri ve Reklam İlişkisi: Instagram Fenomenleri Gözünden Bir Değerlendirme", *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 41-65.

Aydın, S. & Uzturk, E. (2018). "Sosyal Medya Araçlarından Instagram ve Fenomenlerinin Reklam ile İlişkisi", *Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (3), 180-192.

Boland, G. (2017). "How Instagram influencers drive 100x the engagement for brands", <https://www.newswhip.com/2017/07/paid-posts-instagram-influencers/>, Erişim Tarihi: 15.03.2019.

, D. (2018). *Dijital Reklamcılıkta Elektronik Ağızdan Ağıza İletişim ve Fenomen Kullanımı Arasındaki İlişki: Bobbi Brown Markasına Yönelik Niteliksel Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi SBE.

Coşkun, C. (2018). *Marka, Ajans ve Youtuber Üçgeninde Nüfuz Pazarlamasının Belirleyici Unsurları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

Hall, S. (1999). *Encoding / decoding, Media Studies*, Paul Morris & Sue Thornhom (ed), Edinburgh University Press, 51-61.

Hoijer, B. (2005). *İzleyicilerin Televizyon Programlarını Alımlayışı: Kuramsal ve Metodolojik Değerlendirmeler*, Şahinde Yavuz (çev ve der), Medya ve İzleyici Bitmeyen Tartışma, Vadi Yayınları, Ankara.

İAB Türkiye, (2018). *Influencer Pazarlaması*, <https://www.iabturkiye.org/UploadFiles/Reports/inluencer762018162344.pdf>, Erişim Tarihi: 10.03.2019.

Linqua. (2018). *The State of Influencer Marketing 2018: A Look into How Brands and Agencies View the Future of Influencer Marketing*, <http://go.pardot.com/l/153091/2017-11-27/jwhp6y>, Erişim Tarihi: 13.10.2018

L'oreal (2017) "2017 Registration Document Annual Financial Report - Integrated Report [Online]. Available from: [https://www.loreal-finance.com/docs/0000000179/LOreal\\_2017\\_Registration\\_Document.pdf](https://www.loreal-finance.com/docs/0000000179/LOreal_2017_Registration_Document.pdf) [Accessed 13 December 2018].

Mert, Ö.L. (2018). "Dijital pazarlama ekseninde Influencer marketing uygulamaları", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), s. 1299-1328.

Mutlu, B. (2017). *Sosyal Medya Pazarlamasının Yeni Yüzleri Youtube İçerik Üreticileri Ve Kanal Toplulukları: Youtuber – Marka İşbirliği Videoları Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Serttaş, A. (2014). "V For Vendetta Filminin Alımlama Analizi ile Sinemada Televizyon", *Global Media Journal: TR Edition*, s. 303-321.

Şeker, T. (2009). "5N1K Haber Programının Alımlama Analizi", *Selçuk İletişim*, Cilt 5, Sayı 4, 105-117.

Toruk, İ. & Sine, R. (2015). "Sosyal Medyanın Toplumsal Etkileri Bağlamında 'Black Mirror' Dizisinin Alımlanması", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (37), 457-481.

Yoo, E.E., Buzinde, C.N. (2012). "Gazing upon the kingdom an audience reception analysis of a televised travelogue", *Annals of Tourism Research*, 39, (1), 221–242.

Yücel, A. (2014). "Muhteşem Yüzyıl Dizisinin Alımlama Analizi: Kadın ve Erkek İmajı Üzerine Farklı Okumalar", *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, 18 Nisan 2014, 1-33.

## AZERBAIJAN-ARMENIAN CONFLICT WITHIN THE CONTEXT OF RUSSIA'S NEAR ABROAD POLICY

RUSYA 'NIN YAKIN ÇEVRE POLİTİKASI BAĞLAMINDA AZERBEYCAN-ERMENİSTAN ÇATIŞMASI

Eshgin Tanrıverdi

Sorumlu Yazar, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000-0002-5468-9689, tanriverdi.eshgin@gmail.com

### ABSTRACT

This study aims to analyze Russia's near abroad policy with a focus on an interstate conflict between the Azerbaijan and Armenia over the Nagorno-Karabakh. South Caucasus region has increasingly attracted attention of the scholars in the Post-Cold War era. Particularly, interstate and interethnic conflicts have carried the region to a higher place within the agenda of International Relations discipline. External hegemonic powers have always continued their involvement in the region. For this reason, the study concentrates on Russia as the main external actor in the region and analyzes the policy of Russia particularly towards the Nagorno-Karabakh conflict. Throughout the history of South Caucasus, Russia has had its mark on all political and economic regional dynamics. Thus, the Nagorno-Karabakh conflict has occupied a central place in Russia's near abroad policy and thus has interfered in the Azerbaijan-Armenia conflict. Russia's everlasting interest in the region showed itself by not being neutral and problem-solving actors during the conflict. However, after the cease-fire agreement between Azerbaijan and Armenia, Russia started to act as a mediator. In this regard, the paper will analyze Russia's policy with respect to political-military dynamics in the context of the Nagorno-Karabakh conflict..

**Anahtar Kelimeler:** Russia, Near-Abroad Policy, Nagorno-Karabakh, Azerbaijan-

Kabul Tarihi /  
Accepted: 08.11.2019

İletişim /  
Correspondence: Eshgin  
Tanrıverdi

Benzerlik/Pligiarizm:%3

### ÖZET

Bu makalenin amacı, Rusya'nın yakın çevre politikasının Azerbaycan ve Ermenistan arasında devam etmekte olan Dağlık-Karabağ çatışmasına odaklanarak değerlendirilmesidir. Güney Kafkasya bölgesi Soğuk Savaş sonrası dönemde uzmanların dikkatini daha fazla çekmektedir. Özellikle bölgede var olan devletlerarası ve etnik çatışmalar, bölgenin Uluslararası İlişkiler disiplininin gündeminde ön planda yer almasını sağlamaktadır. Dış hegemonik güçler geçmişten günümüze bölge üzerindeki etkilerini devam ettirmektedirler. Bu sebeple, makale bölgedeki temel dış aktör olarak Rusya üzerinde odaklanmış Rusya'nın özellikle Dağlık-Karabağ çatışmasına yönelik politikasını analiz etmektedir. Güney Kafkasya tarihi boyunca, Rusya bölgede oluşan tüm politik ve bölgesel dinamiklerin içerisinde yer aldı. Dağlık-Karabağ çatışması Rusya'nın yakın çevre politikası içinde merkezi bir yere sahiptir ve bu nedenle Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan arasında olan bu çatışmaya müdahale etmiştir. Rusya'nın bölgeye yönelik süregelen ilgisi, kendini çatışma süresince tarafsız kalmayarak ve çözüm üreten aktör olmayarak ortaya koymuştur. Ancak, Azerbaycan ve Ermenistan arasında imzalanan barış anlaşmasından sonra Rusya arabulucu gibi davranmaya başladı. Bu bağlamda, makale Rusya'nın politikasını, Dağlık-Karabağ çatışmasındaki siyasi-askeri dinamikleri göz önünde bulundurarak analiz edecektir

**Keywords:** Rusya, Yakın Çevre Politikası, Dağlık Karabağ, Azerbaycan-Ermenistan,

## 1. INTRODUCTION

The South Caucasus region has constantly attracted great powers with its strategic location and significant natural sources. The region gained prominence particularly through inter-state and inter-ethnic conflicts with the ending of the Cold War.

After the broke away of the Soviet Union, the South Caucasus republics gained their independence and established different political route: Azerbaijan established and successfully pursued balanced policy in the regard to external actors; Armenia has continued its old political path, meaning increased and tightened its strategic partnership with Russia to guarantee its security and economy; Georgia took pro-Western route which was sort of anti-Russian policy. Nevertheless, dissolution of the Soviet Union from one hand brought independence to the regional states, on the other hand put them in fire with the escalation of the interethnic and interstate conflicts. Although, the origin of the Nagorno-Karabakh conflict coincided to 1988 dynamically, but both countries got involved in full-scale bloody war right after 1990, which broke all types of relations between Azerbaijan and Armenia. Russia stayed as a main player in the region and forced countries to agree on signing ceasefire agreement on 1994. However, after the August 2008 crisis in Georgia was turning point for Georgia to have full speed towards EU and NATO which was big political concern for Russia. Overall the regional picture formed as such: Georgia postponed its territorial integrity for the moment and focused on EU integration and NATO membership that released Georgia from Russia's pressure, however, Azerbaijan and Armenia still stuck on conflict settlement issue which serves Russia's regional interests and makes the South Caucasus's security dynamics quite complex. (Freire, 2012: 466-481). Therefore, Russia seeks to prevent other external players' (such as the EU and NATO) involvement in the region. Being the centralized power over the South Caucasus countries during the Soviet Union, Russia attempts to demonstrate its big brother role again in the region. Thus, Russia became an active partner during the Nagorno-Karabakh conflict. Therefore, the EU and NATO have been more willing to get actively involved in the region through their partnership with Georgia. Unlike Georgia, Azerbaijan and Armenia keeps so-called 'good' relations with Russia. In this sense, both the EU and NATO are not willing to get into political confrontation with Russia (Foreign Policy Concept of the Russian Federation, 2000).

Main research questions of this study are:

- 1) Does Russia pursue its near-abroad policy towards the Azerbaijan-Armenian, so-called Nagorno-Karabakh conflict in pure impartiality?
- 2) What are the key expectations of Russia through involving in the Nagorno-Karabakh conflict?
- 3) How do conflicting parties; Azerbaijan and Armenia see Russia's role in the conflict?

This study argues Russia's particular role in the Nagorno-Karabakh conflict happened Azerbaijan and Armenia. Besides Russia's 'paternalistic' and 'mediator' position in the conflict resolution process, Russia has been the main military munitions provider for both countries. In addition, Russia has pursued its own political interests in the entire region rather than considering regional stability as a serious concern. Thus, there is a strong claim over Russia's 'doubtful impartiality' during and after the Nagorno-Karabakh conflict.

Russia is a historic neighbor for the South Caucasus countries and seems that it will continue to be an outspoken actor in regional political dynamics. However, Russia's political view towards the region was different during the Soviet Union and after its collapse. During the Soviet Union, the political implementation of the Kremlin was quite utilitarian; however, this approach had faded away with its collapse. Yet, Russia alone acted differently, by keeping its self-interest and constant intention to regain regional primacy.

## 2. AN OVERVIEW OF THE REGIONAL DYNAMICS

The political broke away of the Soviet Union was turning point for all the member states as well as the South Caucasus countries. In comparison to other, other member states the cost of independence for the South Caucasian republics was unexpected. The EU, NATO and Russia have been concerned about the particular structure of the regional political and security

relations, and how these elements are interrelated. Three regional features are essential to highlight: first, heterogeneity is a casual logic of social and regional foundation of the South Caucasus, which delays its development per se; second, nevertheless the regional richness of the South Caucasus increase the attractiveness of the foreign actors towards the region, that did not made a negative effect on their independent in their own boxes beside economic and political cooperation; third, the current situation and regional picture of the South Caucasus are based on mutual cooperation and interrelated competition which has never been fit on the common agenda, beside the sustaining the regional stability and peace settlement became main concern. Russia's old and following strategic partner, Armenia increased its political, military and economic attachment to Russia. On the contrary, the rich natural resources became an advantage for Azerbaijan to establish its independent political agenda apart from Russia's pressure (Averre, 2009: 1689-1713). However, Moscow did not satisfy with the limited power implication in the South Caucasus, but accelerated its deep political, military and cultural involvement with all means. Because of yearly increased third actors involvement in the region with various reasons shook the Russia with continuous worries. Therefore, Russia could not wait and implement indirect policy towards the region, rather decisively has exerted very precise and concentrated military oriented regional policy. In this political journey Armenia kept its cooperation with Russia based on substantial security-military and economic dependency. However, the occurrence and escalation of the Nagorno-Karabakh conflict between Azerbaijan and Armenia increased the isolation of the Armenia from the regional economic and diplomatic relations with Azerbaijan and Turkey (Laurent, 1999: 109).

### 3. SOVIET UNION'S POLICY TOWARDS AZERBAIJAN AND ARMENIA

In April 28, 1920, the establishment of the Azerbaijan Socialist Republic (Azerbaijan SSR) was announced. In the country, the control shifted to the Temporary Revolutionary Committee and Council of People's Commissars of the Azerbaijan SSR. Invaders acted very carefully by appointing only Azerbaijanis to both governing bodies. The Bolsheviks aimed to trigger separation and hostility among the people and exposed different layers of the population to undermine Azerbaijani's independent statehood traditions. Anyone who could resist the strengthening of the Bolshevik regime would immediately be victimized as 'people's enemy', 'terrorist', or 'provocative'. Bolshevik regime also attacked the morality of the people to break the tradition of independent statehood and spirit of national identity from the minds of the people. During the republic, the state language was suppressed. The training of national personnel was sharply restricted. However, one of the most important components of violent 'state-building' was the creation of poor committees. Poor committees had to become a pillar of the Bolsheviks (Guliyev, 2008).

The World War II with its end brought consistent repression against the people of north-south Azerbaijan continuingly. In 1948-1953, a new phase of a mass evacuation of Azerbaijani nations from their native lands was in western parts of Azerbaijan (the territory known as Armenian SSR) begun. During Stalin's rule (1928-1953), the number of civilians killed because of terrorism, repression, and artificial starvation, was equal to the number of Soviet Union's losses during World War II (Yilmaz, 2014).

Within the Soviet Union, Armenian people had better treatment in comparison to other nationalities. The systematic policy of *khorenizatsya* (*nativization*) has been applied to other national minorities in order to pacify any kind of developments, which was particularly attempted by Lenin. This policy indirectly gave an incentive to a group of nationalities to establish their local administrative republics together with their continuous loyalty towards the central government of Soviet Union. However, within this tightened and controlled political system, Armenian nationalism was strengthened and preserved in entire Soviet period. This particular treatment was not negatively affected by any action Moscow implemented (Papazian, 2005).

#### **4. AZERBAIJAN AND ARMENIA WITHIN THE RUSSIAN NEAR ABROAD POLICY IN THE POST-COLD WAR ERA**

Right after the fell down of the Soviet Union, the political approach towards the South Caucasus region has been changed. Russia individually has pictured the region based on its near abroad domain. The political approach had various and multi-angled dimensions: contradicting and coordinating the links between the South and North Caucasus (Dagestan and Chechnya particularly) within the context of religious and ethnic dynamics; demonstrating enormous political support to Abkhaz and South Ossetia minorities; in order to ban the all means of cooperation and relationship between Azerbaijan and Turkey, Armenia had received very systematic and consistent support. Moreover, during the Soviet period the South Caucasus was a location for Russia to keep its military bases, and undoubtedly region's economic resources had another importance in Moscow's agenda. Russia used those military bases to have an access to economic links, particularly in the energy section. Russia's active and persistent involvement in the region during the any political and economic exchange was eye-witnessed by the regional states (Vosogi, and Et.al, 2013: 469-471). In 1991, the South Caucasus's countries declared their independence before the Soviet Union fell down in December 1991, and all of a sudden they got into interstate and interethnic conflicts (Robinson, 2017: 3-5). Particularly, the Nagorno-Karabakh conflict became one of the bloodiest conflicts in the post-Soviet space during the 1991 and 1994 period. That was political fortunate Russia acted persistently to gather conflicting parties to sign ceasefire agreement in May 5, 1994 based on Bishkek Protocol. Since that time the ceasefire protocol remains significantly important and only one that applies certain obligations over the conflicting parties. The ceasefire protocol terminated the armed conflict over the Nagorno-Karabakh, but unpredictability of the conflicting parties unexpected actions still remained as fragile concern. The political relations boiled gently even before the broke away of the Soviet Union, but accelerated with real ethnic confrontation together with the collapse of the union and became more violent. From 1991 to 1994 both conflicting parties made most violent regional conflict happened. However, with the establishment of the ceasefire agreement since 1994 until January 20, 2014 conflicting parties relied on status quo and obligations of the ceasefire, beside rare border clashes. However, January 20 in 2014 everything has changed tremendously, meaning conflicting parties escalated border clashes along the front-line areas. Obviously, both sides started to blame each other as a first starter, and of course officials approached the situation with hostile rhetoric through the media (The Guardian, Aug 2014).

Going back to the starting period of the Nagorno-Karabakh conflict, where Russia's important role is undoubted reality. The conflict increasingly became regional problem rather than interstate concern. Yet, Russia did not activate its fully devoted policy towards the South Caucasus, but the slight attempt of Ukraine to Europe and NATO created a political deterioration between West and Russia, which altered Moscow's waited policy to the South Caucasus region and pursued very active policy. Presumably, Ukraine was not the only one in the post-Soviet region with an intention to be in the Western track, but Georgia also. Therefore, this became an alert for Russia to take a serious political implication. Moscow's, specifically Putin's fundamental policy was to prevent the involvement of the Western and other external powers in the peace settlement process over the Nagorno-Karabakh conflict between Azerbaijan and Armenia. Nevertheless, Russia is one of the co-chairs of the OSCE Minsk Group, but still Kremlin acted very articulately to marginalize its position by putting slight distance from the Minsk Group's initiatives. The political belief that Russia has adopted in regard to possible conflict resolution of the Nagorno-Karabakh between Azerbaijan and Armenia may be happened through compelling one of the conflicting parties for that. Russia's acceptable geopolitical and economic plans were implemented via its adopted Eurasian doctrine to bring the resolution over the Nagorno-Karabakh conflict either in the favor of Azerbaijan or Armenia. Correlatively, active peace negotiations over the Nagorno-Karabakh conflict have direct connection with Russia's irrevocable goal to bring its military-political enlargement in the South Caucasus (The Guardian, Oct 2014).



Considering that, Russia is not only actor has a political-military and economic intention to get involved in the region for sustainable cooperation with regional countries, but USA plus NATO and EU as an ambassadors of the democracy and institutionalism. This intention worries Russia in many ways, and it became a political and diplomatic competition between Russia and West. Certainly, Russia considers that it has right to be in the region because of its historical ties, therefore, political jealousy towards West became increasingly intense. Moreover, Russia sees itself as a successor of the communism by being the central government of the Soviet Union, therefore, obtaining a right of averting the involvement of the other powers in the South Caucasus (Shafiee and Jahangardi, 2011: 50). Nevertheless, the Soviet Union fell down but Russia remained as militarily powerful, economically stable, mi, and politically successive country of the Soviet Union, therefore, that was quite obvious to observe Russia's role and active involvement in the Nagorno-Karabakh conflict with many reasons, but mainly to preserve its position in the region. However, this involvement brought a radical change to Russia's relation with regional states and in further stages it became very complicated and threatened the regional stability and peace (Maysheva, 1998: 266). Thus, Russia is seen as the most proactive actor in the South Caucasus that has been observed in various ways, but mainly pursuing its own geopolitical interests via encouraging ethnic-cultural differences. Development of the ethnic conflicts in the region is serving for the Russia's political interests, and Russian officials act accordingly using this regional insecurity in order to preserve their authority. These actions became observable in the turbulences of Armenian region (Ismalizade, 2008: 68, 71).

It was not hard for Russia to have full involvement in the region, because Armenia was a strong and trusted ally of Russia in the region, on the contrary Azerbaijan and Georgia continued their kind of anti-Russian policies as seen Russian aspiration, perpetuating regional ethnic conflicts to maintain its hegemony (Cornell, 1999: 53-54).

The South Caucasus region is a vital field for Russia to implement its leading near abroad policies independently. To do that, the following political-military and security influences over the region were fundamental objectives for Russia's policy. This policy has been implemented with double faces over the Nagorno-Karabakh conflict. Russia's military station triggered the regional instability and continuation of the regional conflicts. Russia's presence in the region with all means also prevent the enlargement of the border clashes between two nations. More importantly, Putin's strategy did not represent the official image of Russia in the region that predominantly searches an opportunity to preserve the conflicts in the South Caucasus region. Although an intensive political hegemony over the region became consistent during the peace negotiation efforts over the Nagorno-Karabakh conflict through mediation group, however, regardless of all these concerns the conflict became a serious and frozen issue within the context of ceasefire agreement between Azerbaijan and Armenia (Moradi, 2006: 183-185).

## **5. RUSSIA'S INTERESTS OVER THE NAGORNO-KARABAKH AND ITS ENGAGEMENT FOR PEACE SETTLEMENT**

Nevertheless, the Nagorno-Karabakh conflict occurred between two regional countries; Azerbaijan and Armenia, however, Russia managed to preserve its military bases and security forces in the region. Russia's successive act served for the Armenia's interest, because Russia increased and became main support of Russia during the Karabakh war. However, the manipulative scenario was demonstrated by Kremlin to convince the conflicting parties that its presence in the region is serving for the urgent resolution of the Nagorno-Karabakh conflict. Actually, this presence reinforced and accelerated the scale of war, rather than put an end in an advance. Russia's very strategic and hidden maneuvers made it realize what actually aimed before, meaning keeping its strategic partnership was an incentive for Russia to continue its support even during the Karabakh war, at the same time it feared Azerbaijan indirectly to consider with whom it is going to fight. However, Russia shot two targets with one bullet; kept controlling Azerbaijan over the Nagorno-Karabakh issue, and threatened Armenia pulling of

its hands over its border security with Turkey and Azerbaijan. By this monopoly Russia actually showed up that it is only irreplaceable regional player and security could not be achieved without its agreement. Russia delicately implemented its balance of power between conflicting parties not letting any of them to dominate other, which was systematically serving Russia's objective. Moreover, Russia from one hand vanquishing the Nagorno-Karabakh movement for its own political objective, on the other hand implemented its adopted social-economic plans for the regional 'stability' to prevent the involvement of other external actors to bring their peace settlement instruments in the region (Rexane, 2000: 128 and The Foreign Policy Concept of the Russian Federation, 2000).

The fundamental intention of Russia was to maintain its influence and remain only powerful hegemon in the Caucasus. The dissolution of the Soviet Union left Russia aside with no regional influence which was big loss for Russia. Particularly, Azerbaijan's economic independence, and Georgia's persistent western policy was big alert for Russia. In this moment Armenia was the only country to help Russia to exert its irrevocable policy in the region. Another strategy was to keep the Nagorno-Karabakh conflict unsettled in order to limit the access of the Turkey's influence in neighborhood Caucasus and in mostly Turkic populated Central Asia. Because for Russia, Turkey has been historical counterpart and geostrategic danger by being only NATO member in the region, in addition, Turkey has 99% Muslim population had very substantial cultural and ethnic ties back then in history not only with Turkic nations in Caucasus but with other Turkic minorities within the Russian Federation. Therefore, Russia sees Armenia as a buffer zone between Azerbaijan and Turkey, and Armenia is only country in the region could cut the ties between these two countries. Most importantly, if Armenia could finalize its mission successfully, it will not only ban Turkey's influence in the South Caucasus, but also in the Central Asia. Russia planned this based on its very concrete geostrategic and geopolitical vision. However, besides all pressures Azerbaijan's natural resources made it economically independent, at the same time it had benefit to Georgia being a transportation route of natural gas and oil from Caspian Sea. This economy independence created another concern for Russia, meaning if Azerbaijan continually increases its energy partnership besides the Baku-Tbilisi-Ceyhan, and Nabucoo pipelines, it will help European market cut off their economic dependency from Russia but turn their face to the Caucasus. In this regard, Russia would never wanted to see economically strong and independent Azerbaijan next to it, therefore, kept going its military and economic partnership with Armenia in the Caucasus (Ebrahimi, Et.al. 2014: 246).

Despite of the Nagorno-Karabakh conflict has an ethnic threshold at the beginning; however, when the regional states regained their independence the form of the conflict became 'interstate'. During the Karabakh war, Russian military forces have integrated with the Armenian military forces and the war ended with the domination of the Armenian forces. As a result 30.000 people were killed during the war and left one million people out of their homes labeling them as Internal Displaced Persons (IDPs), and 20% of the territories of Azerbaijan were occupied by Armenian forces. The full-scale war between the conflicting parties ended up with political initiative of Russia, and Bishkek Protocol gathered conflicting parties to sign the ceasefire agreement on May 5, 1994, and since then frequent borders clashes occurred along the line of contact and running of Russian troops for Armenia's air and border defenses has been observed. Besides, controlling the Armenia's security, Russia made Armenia to have an economical and infrastructural dependency from Russia. Nevertheless, the ceasefire agreement pushed the conflicting parties to rely on the obligations of protocol and never violate the status quo, however, this silence was not beneficial for Russia, therefore, from time to time awakening of the conflicting parties to get involved in temporary but intensive border clashes have been served to Russia's regional interests. The volatility in the border line and military confrontations actually became as an excuse for Russia to get involved in the region in with an intention of coercing both sides. This attempt had a very deep strategic intention behind, meaning if Russia occurs in the region with its military forces, then regional countries would not dare to build up a further cooperation with West without fear of punishment from Moscow. The latest violence in the border line occurred before the Sochi meeting held on August 10, 2014, where Putin searched mutual agreement between Azerbaijan and Armenia

to declare further deployment of its ‘peacekeeping’ forces in the region in order to tighten the security control. Nor surprisingly on July 31, 2014 Armenian forces started to attack in three locations. Nevertheless, the former president of Armenia, Serzh A.Sargasyan agreed to take part in the summit meeting, whereas, president of Azerbaijan, Ilham H.Aliyev did not agree on. That was quite strange the attacks of Armenian forces did not coordinate with Russia, but initiated very provocatively (Shaffer, 2014).

Intrinsically, Russia did not adopt one sided strategy towards the Nagorno-Karabakh conflict, but two-sided policy has been applied by Moscow with various methods and tactics in order to demonstrate the trustworthy and friendly partnership with Azerbaijan. Russia illustrated a precise strategy to regain highest public and political trust from Azerbaijan in order to be seen as one and only mediator in the peace settlement process over the Nagorno-Karabakh. Arguably, another scenario was released in this regard to display the Russia’s main intention to keep its close partnership with Azerbaijan just because of the Azerbaijan’s natural gas and oil richness and strategic transportation routes. Putin would have desired, Azerbaijan has carried its oil and gas pipelines through Russia’s territory to the European market rather than Georgia and Turkey. If this scenario might have happened, presumably, in political exchange, Azerbaijan would have received an expected support from Moscow in regard to the Nagorno-Karabakh conflict settlement; however, this was an assumption. Moreover, Russia has tried hard to convince Azerbaijan to join the Eurasia Union, strongly stating the importance of Azerbaijan is higher than Armenia. Azerbaijan being economically independent was an inevitable partner within Eurasia Economic Union, which was a huge incentive for Russia to maintain its tight partnership with Azerbaijan. With other word, the persistency of Russia in tightening its strategic partnership with Azerbaijan within the Eurasia Union or apart, to signal its willingness for the Nagorno-Karabakh conflict settlement, by pointing out the regional security in the South Caucasus is prerequisite for Moscow. Therefore, the current political picture that Russia draws based on Eurasian Union, demonstrating the high political readiness to bring peaceful resolution on the Nagorno-Karabakh conflict, which requires zero mistake political maneuvers (Markov, 2014).

### **5.1. Russia’s Engagement with the Nagorno-Karabakh War**

Actually, finding out the strategic and articulate policy to get involved in the South Caucasus’s military and political dynamics was not hard for Russian policymakers. During the last decades, Russia was consistently failed on being honest in relationship with Azerbaijan and Armenia. Russia did not change its fundamental position towards the Nagorno-Karabakh conflict, no matter how strong military and economic partnership Russia continues with Armenia, and also its intention to build up long-term mutually beneficial partnership with Azerbaijan. More importantly, Russia remains as a main arms supplier to both countries, but mostly to Armenia. During the 2007-2011, Azerbaijan’s 55% and Armenia’s 96% arms imports had been provided by Russia (Holtom, 2012:7-8).

Actually, Russia’s direct military support to Armenia was another side of coin in the case of the Nagorno-Karabakh conflict. In this regard, Azerbaijan has publicized its strong claims, but neither Armenia nor Russia accepted those claims. Government officials in Azerbaijan stated publically that, in any time Azerbaijan restart its military operation towards Armenia, it will confront with Russian military forces rather than Armenian. The statement was referenced to the Russia’s military bases in the occupied territories of Azerbaijan. The deputy prime minister of Azerbaijan, Ali Hasanov delivered its statement to the Turkish reporters group in the press conference in Baku:

*“President Ilham Aliyev has always promised a military solution to the Nagorno-Karabakh conflict and he still has the issue on the agenda. The option of a military solution is always on the table, but the most important thing is how this kind of operation will be carried out. We need to become much stronger so that if we become involved in combat in Nagorno-Karabakh we can stand up to Russian troops because that*

*is who we will have to face. Did Armenia occupy our territories? Do you think Armenia's power is sufficient for that? ”*

Ali Hasanov stated that his hometown is also among the occupied territories, which realized through Armenian forces by the tremendous support of Russian military troops, he added. A.Hasanov said “I saw Russian soldiers get out of tanks and celebrate their victory with champagne” (Minorities at Risk Project, 2014).

Overall, Russia has continued its regional hegemony being the only dominant power over the South Caucasus, did not want to miss any political dynamics to preserve its influence over the regional states. Unsettled regional interethnic and interstate conflicts in the South Caucasus was an inevitable tool to conduct Russia's manipulative strategy over the regional states. Because everything was serving to the objectives of Russia's regional strategy, including the cut off diplomatic relationships of Armenia with Turkey and Azerbaijan, forced Armenia to get Russia behind its actions. To strengthen the mutual military cooperation Moscow and Yerevan signed a security agreement, by this Russia became only ally of Armenia in the region (Minasyan, 2013: 4).

### **5.1.Political Debate over Russia's Policy towards the Nagorno-Karabakh Conflict**

The Nagorno-Karabakh conflict is known with its multi-sided dynamics; in addition, the involvement of several external actors increased its complexity. Russian Federation was old and most dominant external actor got involved in the conflict since the political confrontation emerged occasionally even before the fell down of the Soviet Union. In comparison to other external actors, Russia pursued its historical strategy towards the region to maintain its domination over the countries. Russia actually did not enter in to the region, but actually Armenia politically welcomed Russia by highlighting its importance for the country. Even before the Nagorno-Karabakh conflict, Armenia considered Russia as a strong strategic partner to guarantee its security. This strategic partnership has been increased even after the dissolution of the Soviet Union, particularly Armenia's disastrous economy portrayed Russia as serious supporter in many sectors. Continuingly, Russia settled its two military bases in Armenia, and provides military munitions and forces to securitize the Armenia's border with Turkey (Giragosian, 2017), (Boyajan, 2019).

The end of the Nagorno-Karabakh conflict was very costly for Armenia, that isolated the country from any regional energy and economic projects, including abolishing the diplomatic relations with Turkey and Azerbaijan made Armenia completely be dependent from Russia militarily and economically. By this dependency Russia own specific sectors in Armenia, particularly infrastructure in transportation and energy as well as telecommunications. Russian troops moved to the Armenia's Turkey border to take the control, right after Turkey's tanks were carried to the border to remain presumably until the both countries diplomatic relations to be established again. Armenia certainly needs Russia's military support until Turkey and Armenia normalize their relations. Therefore, Russia managed to convince Armenia to sustain its 102<sup>nd</sup> military base in the country until 2044. Armenia approved this political offer, and the impact of the Nagorno-Karabakh conflict on this approval was an undeniable fact (Ben Piven, 2015). Both Armenia and Russia see each other an inevitable partner to realize their national interests in the region by pursuing mutual benefits. Interestingly, in the new and revised security treaty between Russia and Armenia, the new term was include as ‘all Armenian territories’, stated in the Armenian sources. The term means all the territories where the Armenians are populated including the Nagorno-Karabakh. This revision and added term signals that if the Nagorno-Karabakh war restarted, Russia will

likely shoulder an active role on the side of Armenia. Overall, the security treaty puts an obligation on Russia to stand next to Armenia in case of new war. This scenario should not be seen as a surprise, considering that Armenia had historical ties and pro-Russian orientation even before the fell down of the Soviet Union and the relations had been evolved even after the broke away of the union (Hopman and Zartman, 2013: 129-134).

On the contrary, Azerbaijan was constrained by Russia, because Azerbaijan prioritizes the Nagorno-Karabakh issue as its territorial integrity, therefore, Azerbaijan had two options: continue its independence without Nagorno-Karabakh and be free from Russia's pressure; or, accept the Russia's involvement into its internal and foreign policy orientation with the hope of earliest solution of the Nagorno-Karabakh conflict in the favor of Azerbaijan. Obviously, Azerbaijan government would not accept any of these options. Azerbaijan did not surprise seeing the increasing political intention of Kremlin over the post-Soviet space. Azerbaijani government knew that the foundation of the Russia's foreign policy has been filled out with imperialistic intentions that in every wave of Russian history the political elites follow up the same route. It was also understandable that, the Nagorno-Karabakh conflict was an excuse for Russia to conduct its hegemonic foreign policy over the South Caucasus. This could be a one of the reason, Azerbaijani society determines Kremlin as 'pernicious' figure of the peace process, whereas, this social claim has never been approved in the governmental level of Azerbaijan no action has been done relatively to release the claimed fact. Considering the fact that Sergei Lavrov, the Foreign Minister of Russian Federation is an Armenian origin, which may create an assumption to confirm the reason of close partnership between Russia and Armenia. Excluding all the supplementary and influential reasons on the functioning of the Russia's government, but the truth is that Russia has fundamental political strategy to sustain its power over the South Caucasus. More importantly, the established near abroad policy towards the region is not simple political interest, but very national interests of Russia without regard to the ethnic composition of its government (Hopman and Zartman, 2013: 10).

## 5.2. Criticism of Russia's Policy

Russia has adopted two main interests in regard to Azerbaijan and Armenian conflict over the Nagorno-Karabakh, which is irreconcilable approach with its lack of impartial approach. Russia managed to maintain the hostilities within the region which led regional instability in the South Caucasus. In addition, keeping the Nagorno-Karabakh conflict as unresolved served for the national and geopolitical interests of Russia, particularly Russia's 'near abroad' policy. (Demoyan, 2003: 91-92). Presumably, without the Nagorno-Karabakh conflict Russia would not have much political hegemony over the Azerbaijan and Armenia. Some may claim that, Armenia is regional tool for Russia to sustain its political interests and in any regional circumstances Russia will continue its partnership with Armenia. Despite of having close strategic partnership between Russia and Armenia became mutually beneficial, but most likely this partnership would not be the long-term desire of the Armenia's state affairs in the globalized world. Nevertheless, Russia had signed several treaties and agreements with other post-Soviet countries, but Russia did not consider those agreements as part of its near abroad policy. As it is known that, Russia located its military base in the territory of Armenia, but is there any possibility that Armenia expel the Russia's military base from its territory? Mostly like not, because, Armenia needs Russian forces to remain in its territory, considering the broken diplomatic relations with Turkey and also being in a war condition with Azerbaijan. Russia put the Armenia in a trap to see it one and only ally in the region to guarantee Armenia's security from potential external risks. Thus, Russia also would not want to remove its base from the territory of Armenia, otherwise this movement would weaken the influence of Russia in the South Caucasus. Moreover, the risk would be even higher if the Nagorno-Karabakh conflict has solved, and then Russia would be able to continue its political domination over Armenia and of course in the region. For this reason, Russia continues the Armenia's de facto independence from Kremlin. In order to guarantee that, Russia most likely needs the Nagorno-Karabakh conflict remains as unsettled. Therefore, Russia needed to guarantee the

sustainability of Armenia's security from the any unexpected military threats from Azerbaijan. Another scenario is that, Russia would agree the resolution of the Nagorno-Karabakh conflict only the peace deals fits Russia's national interests in the region. Russia would not accept the peace deal, if the outcomes of the deal undermine the Russia's influence in the whole region. With other word, Russia's deal has to be a peace deal (De Waal, 2008: 4-9).

### **5.3. Russia's "paternalistic" approach?: Several initiatives to become a mediator for the Nagorno-Karabakh conflict**

There are certain negative approaches towards the Russia's role on the Nagorno-Karabakh conflict resolution process that because of the Russia's imperialistic and geopolitical policy towards the region. Very often, Kremlin has been portrayed as an ideological enemy of West, therefore, from other external actors' perspective the Nagorno-Karabakh conflict is viewed as the resurgence of Russia's hegemony in the post-Soviet space (Shirinyan, 2013).

Russia started to take an active role on leading the peace process in 2008. Since that time, Russia acted differently, but sort of supporting the peace settlement between Azerbaijan and Armenia, by organizing series of interstate meetings between both countries' presidents to have an opportunity searching for regional peace. These were: November 2, 2008 meeting in Barvikha near Moscow; July 4, 2009 in Saint-Petersburg; July 18, 2009 in Moscow; October 9, 2009 in Chisinau (Moldova); January, 2010 in Sochi; June 17, 2010 in Saint-Petersburg; October 27, 2010 in Astrakhan; March 5, 2011 in Sochi; June, 2011 in Kazan; January 23, 2012 in Sochi (Kazimirov, 2014: 278-281). When the Vladimir Putin returned to power, Russia's series mediation efforts were terminated. However, the sudden intensified mediation efforts of Russia could be explained as softening process of the Russia's hegemonic policy over the region. Another explanation could be seen from the Azerbaijan and Armenia's view as an exceptional time period coincided to the incumbent presidency of Medvedev. President Medvedev conducted mediation meeting with his personal initiative, but obviously with the implicit consent of Putin. Actually, President Medvedev was determined as more rational and open-minded leader rather than Putin. When Putin came back to power, Medvedev lost its leadership to continue the mediation between presidents Ilham Aliyev and Serzh Sargsysy (The New York Times, 2008).

The traditional realist thinking was occurred more likely as another explanation. The desire to bring the peaceful solution in the Nagorno-Karabakh conflict through Russian Federation's mediation has been seen as genuine and illusional attempt. This happened because of Russia's anti-soft power image in world history. Even after the August 2008 skirmishes between Russia and Georgia, the negative image of Russia became worse. Since then, Russia once again portrayed itself as a hegemonic power with no hesitation to use wide range of hard forces in order to achieve its objectives. In the view of West, Russia was seen as an aggressive state, particularly with the result of Abkhazia and South Ossetia conflicts. Interestingly, Russia's aggressive image was not publicly view during the Nagorno-Karabakh conflict, where Russia was a camouflaged actor. Presumably, the liberal attitude of Medvedev aimed to remove the negative image of Russia in the world, but demonstrate Russia's role from the friendly and peace supporter framework. From his movement we may certainly understand that, actually it was his personal initiative, but facilitated by the Putin's concession. However, with the Putin's incumbent presidency the conflict resolution attempt of Russia was disregarded. Most probably, it happened because of Putin's strategic view towards the region was peace settlement oriented and his reluctant initiative since the beginning made him remain as regional hegemon. From this perspective, the Medvedev's mediation efforts were seen as a 'naïve' personal initiative. In general, the South Caucasus is portrayed as the backyard of Russia. Presumably, the escalation of the Nagorno-Karabakh conflict becoming one of the bloodiest wars in the post-Soviet space is viewed as either Russia could not take the control of volatility of conflict, or willingly let both parties stay in bloody cage which served Russia's

geopolitical calculations. Thus, Russia's active mediation attempts proved fiasco at the end with the particular example of Kazan meeting in 2011, the reality was revealed that peace process is in the deep stalemate. Some may argue that, beside Russia's intention on being regional dominant power, but its diplomatic activity has been guided with the motivation to describe itself as a cooperative and well founded driven partner for the Western powers, portraying that regional stability and peaceful security is in Russia's agenda also and this issue is shared concern with them (Markedonov, 2017). Incumbent President of Russia, Vladimir Putin demonstrates cooler posture and limited eagerness towards the Nagorno-Karabakh peace settlement process, is probably because of Moscow's repeated situation, meaning whenever Russia recognized its strong influence in the region, then the conflicting parties' unpredictable movement challenge Russia's inability to secure the deal among them (Abrahamyan, 2014).

## 6. CONCLUSION

In conclusion, it is very hard to claim that Russia acts out of its self-interest. This study has put forward political approach during the Soviet Union and argued that Russia could not keep up that approach after the collapse of the Soviet Union towards the South Caucasus, in particular. The Soviet Union had one approach within the union that was all equal and everything is for the benefit of the great union. Particularly, this image was clearly stated after WWI and WWII with the help of countries. Russian government assumed that victory was gained not only by Russia itself but by other members' unlimited support. Unanimity was an intrinsic part of a union and had a conventional story in this regard.

Accordingly, unanimity was part of Russian political culture during the Soviet Union, meaning Kremlin was using all the ways. Kremlin's main purpose was to oppress the nationalist ideology in the entire union, but only Russian culture and together with language must be popularized. Suppression of the national movements or any revolutionary act to change anything internally might have been faced with military defeat. By this, Russia's political orientation was serving the utilitarian statement: 'The ends justify means'. For Russia, the result was much more important than the means it uses to maintain the union under the Kremlin's control. Kremlin was ready to continue repression of the scientists, writers, thinkers, political activists, etc. Siberia was a sort of concentration camp for those people, and their families were also exiled. In short, Soviet Union's political approach demonstrated its two faces within the union: one was political thankfulness of Kremlin to all the members that without the World War II victory wouldn't have been celebrated in Moscow, and the second one was another side of coin, meaning hidden policy of Kremlin in order to suppress national ideologies in the entire union and to spread out Russian values.

However, everything has changed after the collapse of the Soviet Union. Russia could not handle to lose huge power and to see an independent country that was not controlled by Russia any longer. That was an unacceptable reality for Russia. The first attempt started with aggression rather than interest (20 January 1990 Azerbaijan civilians 'massacre-Black January). Lately, Kremlin diplomacy occurred with new steps on what to do and how to do to calm down the society and to continue its pending policy. Having historical ties with Armenia was the only instrument to start a new conflict in the region with Azerbaijan. Some may call this self-interest on the way to regain its lost hegemonic position, but this is a direct aggressive invasion and stands opposite of morality. Russia pursues its interest in the region by being a victim of the Khojaly massacre which was not ethical absolutely. Lately, Russia's volatile attempt to become mediator nevertheless has proved futile. According to Russia's self-interest, its later policy was to establish stability in the region, but at the same time to stay as irreplaceable big brother that without Russia, security and regional peace may have been under danger. Moreover, that act brought an alienation of the Russia's support. Russia's act and new attempt towards the conflict are very much egoistic. No matter how hard Russia tries to build up trustworthy relations with Armenia and Azerbaijan by having military, economic and cultural cooperation, still all these demonstrate Russia's irrevocable hegemonic interest. Azerbaijan and Armenia don't attempt to sit on a round table alone without Russia to start a new negotiation. Even Russia is one of the co-chairs in the Minsk Group which is dealing with

resolution of the Nagorno-Karabakh conflict. From this scenario, we may see that Russia's main attitude is not letting Azerbaijan and Armenia act alone, which is a very egoistic political movement. In a globalized world, Russia must accept the real meaning of mediation in terms of resolving disputes. Russia cannot accept to see another strong economic and military power next to it, which means cooperation of regional countries with the West. Therefore, it challenges regional states with an ongoing conflict.

## REFERENCES

- Freire Maria Raquel (2012), Russian foreign policy in the making: the linkage between internal dynamics and the external context, *International Politics*, pp. 466-481.
- Bishkek Protocol (5 May 1994), Retrieved March 19, 2019 from *Peacemaker.un*, <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/Bishkek%20Protocol.pdf>,
- Brenda Shaffer. (9 Sept, 2014), Russia's next Land Grab, *nytimes.com*, Retrieved April 22, 2019 from *Nytimes.com*, <http://www.nytimes.com/2014/09/10/opinion/russias-next-land-grab.html>,
- Ben Piven (18 Sept ,2015), Russia expands military footprint abroad with new Syria Base, Retrieved March 05, 2019 from *AmericaAljazeera.com*, <http://america.aljazeera.com/articles/2015/9/18/russia-foreign-military-bases.html>
- Cornell, Svante E. (1999), *The Nagorno-Karabakh Conflict*, Department of East European Studies, Report No. 46, Uppsala University, pp. 53-54.
- Derek Averre. (2009), Competing Rationalities: Russia, the EU, and 'Shared Neighbourhood', *Europe-Asia Studies*, Vol.61, No.10, pp.1689-1713.
- Dina Maysheva. (1998), *The conflict in Nagorno-Karabakh: its impact on security in the Caspian region*, STRRI year book 1998: Oxford University, p. 266.
- Dehasti Rexane. (2000), *International Organizations as Mediator in Intra-state Conflicts, the OSCE*, Frankfurt am Main, p. 128.
- Demoyan Hayk (2003), *Karabakh Drama: Hidden Acts*, Caucasian Centre for Iranian Studies, Yerevan, pp.91-92.
- Denis R.Papazian (2005), Armenians in Russia and USSR, Encyclopaedia of Genocide and Crimes Against Humanity, Retrieved June 16, 2019 from *Encyclopedia.com*, <https://www.encyclopedia.com/international/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/armenians-russia-and-ussr>
- David Boyajian (February 5, 2019), Why Russia Needs Armenia and Vice Versa, *The Armenian Weekly*, Retrieved March 28, 2019 from *Armenianweekly.com*, <https://armenianweekly.com/2019/02/05/why-russia-needs-armenia-and-vice-versa/>
- Ed. P.Terrence Hopman and I. William Zartman. (2013), Nagorno-Karabakh: Understanding Conflict 2013, John Hopkins University, SAIS, pp. 129-134.
- Ed. P.Terrence Hopman and I. William Zartman. (2013), Nagorno-Karabakh: Understanding Conflict 2013, John Hopkins University, SAIS, p.10.
- Eduard Abrahamyan. (Nov 2014), Russia's Main Strategy for the Nagorno-Karabakh Issue, *Foreign Policy Journal*, Retrieved 23 June 2019 from *Foreignpolicyjournal.com*, <https://www.foreignpolicyjournal.com/2014/11/28/russias-main-strategy-for-the-nagorno-karabakh-issue/>
- Harun Yilmaz (2014), *Azərbaycana Sovet təcrübəsi lazım idi mi? BBC Azərbaycanca [Translated]*, *Did Azerbaijan need Soviet Experience? BBC Azerbaijani*, Retrieved September 18, 2019 from *BBC.com*, [https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan/2014/11/141103\\_russian\\_revolution\\_azerbaijan](https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan/2014/11/141103_russian_revolution_azerbaijan)
- Ismalizade, Fariz (2008), Moscow Declaration on Nagorno-Karabakh: A View from Baku, *Turkish policy Quarterly*, Vol.7, No. 3, pp. 68,71.
- Jamil Guliyev (2008), Cəmil Quliyev, Azərbaycan Tarixi: Aprel 1920- İyun 1941, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası A.Bakıxanov Adına Tarix İnstitutu, Cild. 6, Bakı, Elm nəşriyyatı, [Translated], The History of Azerbaijan: April 1920-June 1941, Azerbaijan National Academy of Sciences of History Institute named after A. Bakikhanov, Vol. 6, Bakı, Elm publishing.
- Kazimirov, Vladimir (2014), Peace for Karabakh: Russia's Mediation in the Settlement of Nagorno-Karabakh Conflict, *VES MIR Publisher*, Moscow, pp.278-281.
- Laurent Ruseckas. (1999), *Caspian Studies Program Experts Conference Report: Succession and Long-Term Stability in the Caspian Region*, Harvard University, p.109.
- Moradi, M. (2006). Prospects for cooperation between Iran and Europe in providing security



- and stability in the South Caucasus: Limitations and possibilities, *Ministry of Foreign Policy*, Tehran, pp. 183-185.
- [Minorities at Risk Project](#) (2004), Chronology for Russians in Azerbaijan, Retrieved April 09, 2019 from *Reworld.org*, <https://www.refworld.org/docid/469f3867c.html>
- Neil Robinson (2017), *Explaining Soviet Collapse*, University of Limerick, pp.3-5.
- Paul Holtom, Mark Bromley, Pieter D. Wezeman and Siemon T. Wezeman. (2012), Trends in International Transfer 2011, *SIRRI Fact Sheet*, Solna, Sweden, pp.7-8.
- [Richard Giragosian \(2017\), Armenian-Russian Relations: Diminishing Returns, Heinrich Boll Stiftung Tbilisi South Caucasus Region](#), Retrieved March 19, 2019 from *Ge.boell.org*, <https://ge.boell.org/en/2017/10/16/armenian-russian-relations-diminishing-returns>
- Shirinyan Anahit (2013), Assessing Russia's Role in Efforts to Resolve the Nagorno-Karabakh Conflict: From Perception to Reality, Caucasus Edition: Journal of Conflict Transformation, Retrieved 19 July, 2019 from *Caucasusedition.net*, <https://caucasusedition.net/assessing-russias-role-in-efforts-to-resolve-the-nagorno-karabakh-conflict-from-perception-to-reality/>
- Shafiee, E. and Jahangardi, P. (2011), Review the NATO Council-Russia, *Journal of Political and International Studies*, No. 6, p. 50.
- Sergey Minasyan. (July 2013), *Russian-Armenian Relations: Affections or Pragmatism?*, *PONARS Eurasia Policy Memo No.269*, Caucasus Institute, Yerevan, p. 4.
- Shahrooz Ebrahimi, Amirhossein Rostami, and Kadijeh Sanaeiyan. (2014), **The Future of the Role of Russia and Turkey in Karabakh Conflict from the Perspective of Decision Theory**, *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, Vol.4, No.1, Isfahan, Iran, p. 246.
- Sergey Markov (5 May 2014), Марков: Никто не заставит Баку быть против России (Видео), Markov: Nobody will force Baku be against Russia (Video), Retrieved April 24, 2019 from *Haqqin.az*, <http://haqqin.az/news/21725>
- Saeid Vosoghi, Seyed Gholamreza Davazdah Emami, and Amir Hosein Rostami (2013), Analysis of Russian-Armenian Relations and its Influence on the Political-Security Future of the Caucasus after September 11 Attacks, *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, Vol.3, No.8, Isfahan, Iran, pp.469-471.
- Sergei Markedonov (2017), Russia and the West's South Caucasus Dilemma, *Carnegie Moscow Center*, Retrieved June 22, 2019 from *Carnegie.ru*, <https://carnegie.ru/commentary/74720>
- Thomas De Waal (Oct 2008), The Karabakh Trap: Dangers and Dilemmas of the Nagorno-Karabakh Conflict, *Conciliation Resources*, London, p.4-9.
- [The Foreign Policy Concept of the Russian Federation \(2000\), Approved by the President of the Russian Federation V.Putin June 28, 2000, Federation of American Scientists](#), Retrieved July 27, 2019 from *Fas.org*, <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>
- [The New York Times \(2008\), Medvedev opens effort to mediate between Armenia and Azerbaijan](#), Retrieved October 18, 2019 from *Nytimes.com*, <https://www.nytimes.com/2008/10/21/world/europe/21iht-armenia.4.17140669.html>
- The Guardian (Oct 2014), Russia to bolster military presence in former Soviet states, New East Network Azerbaijan, Retrieved May 13, 2019 from *TheGuardian.com*, <http://www.theguardian.com/world/2014/oct/16/russia-bolsters-military-presence-former-soviet-states>
- The Guardian (Aug 2014), Bloody clashes between Azerbaijan and Armenia over disputed territory, New East Network Azerbaijan, Retrieved June 17, 2019 from *TheGuardian.com*, <https://www.theguardian.com/world/2014/aug/04/nagorno-karabakh-clashes-azerbaijan-armenia>

## OPERATIONS MANAGEMENT FOR DOUBLE-ENDED QUEUES

### ÇİFT-TARAFLI KUYRUK (BEKLEME) SİSTEMLERİNDE OPERASYON YÖNETİMİ

**İşıl Talay**

Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Ü., Antalya Bilim Üniversitesi, , ORCID: 0000-0002-8956-9505,  
isilay.talay@antalya.edu.tr

#### ABSTRACT

*In this paper we have presented the double-ended queueing model with its generic form, abstract modeling extensions, different types of controls to be assumed by the management of the system, as well as optimization via various methodologies. Since its inception in 1950s, double-ended queueing model has had widespread use and recently it is observed that literature is focusing on social welfare perspectives on queues under strategically acting customers and enhanced information exchange due to advanced technology. It is also reviewed that for the complex and analytically tractable versions of double-ended queues it is possible to obtain approximate or near-optimal results via methodologies such as simulation and fluid and diffusion approximations.*

*Keywords: double-ended queue, service capacity management, modeling and applications*

#### ÖZET

*Bu makalede, çift taraflı kuyruk (bekleme) modelinin genel formunu, soyut modelleme yaklaşımları, sistemin yönetim tarafından üstlenilen farklı kontrol türleri ve çeşitli metotlarla optimizasyonu ile beraber sunulmuştur. 1950'lerde oluşturulmasından bu yana, çift taraflı kuyruk (bekleme) modeli yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmış ve son zamanlarda literatürün stratejik olarak hareket eden müşterilerin ve ileri teknoloji nedeniyle gelişmiş bilgi alışverişinin olduğu kuyruklar üzerindeki sosyal refah perspektiflerine odaklandığı görülmüştür. Ayrıca, çift taraflı kuyrukların (bekleme sırası) karmaşık ve analitik olarak incelenemez versiyonları için, simülasyon ve akışkan ve difüzyon yaklaşımları gibi metodolojilerle yaklaşık olarak optimum ya da en uyguna yakın sonuçların elde edilmesinin mümkün olduğu da belirtilmiştir.*

*Anahtar Kelimeler: çift-taraflı kuyruk sistemleri, hizmet kapasitesi yönetimi, modelleme ve uygulama*

## 1. INTRODUCTION

Queueing models constitute great importance for all of us since we come across waiting lines or queues most of the time. While in general the experience of waiting provides the core definition of a queue, not all waiting lines or queues have the same characteristics, and these differences require separate analyses to be conducted for different queueing systems. For instance, the queue for a passenger waiting for a taxi and the queue for a customer waiting for a teller at a bank branch will not possess the same system elements and management principles. In this paper we will focus on the double-ended (or double-sided) queues that were first inspired by the setting of taxi-passenger matching at an airport. In the taxi-passenger example, the passengers getting off a plane and will be needing a taxi would go to the stop, and as soon as possible they will be matched with the first taxi waiting in line to get a passenger. If there are no taxis present, then the customers will wait in a queue and the first arriving taxi would be matched with the first passenger waiting in the line. There will never be both taxis and passengers waiting simultaneously. This typical example has been studied since the 1950s (Dobbie, 1961: 756; Kashyap, 1965: 559; Gaur and Kashyap, 1973: 74;) and many extensions had been done to the model since there are numerous other applications, and as times have changed so did the technology, enabling to have queues to be controlled for different objectives and service purposes.

The necessity for studying double-ended queues come from their capability to capture operations properties of different systems and settings. The double-ended queue application settings range from organ transplants where patients waiting for organs would be matched with donors or organs already obtained, to communication protocols. The management of operations for these versatile settings prioritize distinct objectives, and also as technology advances these systems will be run with different flexibilities and opportunities. Therefore, it is essential to continue the research on double-ended queues which also represents itself with continuously improving literature (Bhardwaj et al., 2014: 259; Wang et al., 2017: 264-265).

Another reason for the continuing research on double-ended queueing systems is the benefits of advances in technology enabling different types of analysis to be executed on the same model. Most queueing systems' analytical derivations become very difficult and intractable as more assumptions are flexed; however, due to the advances in computer technology approximate solutions or simulation-based experiments could be conducted where the traditional analytical derivations become impossible (Kim et al., 2010: 216).

A double-ended queue represents a situation where there is a demand process arriving to the queue as well as a supply process arriving to the queue to match the demand process. In the traditional model (Kashyap, 1965: 559) both demand and supply process has arrivals in single units and demand will need only a single unit to be served. At the time of arrival for both sides, if there is a queue of attendants waiting for the arrival of the unit under consideration, then, the demand and supply is matched instantaneously and leave the system together. It is also assumed that as long as a demand unit and a supply unit come across each other, the match will happen without failure. The arrival processes were initially assumed to be exponential as well. A depiction of this system could also be found in Figure 1 below.

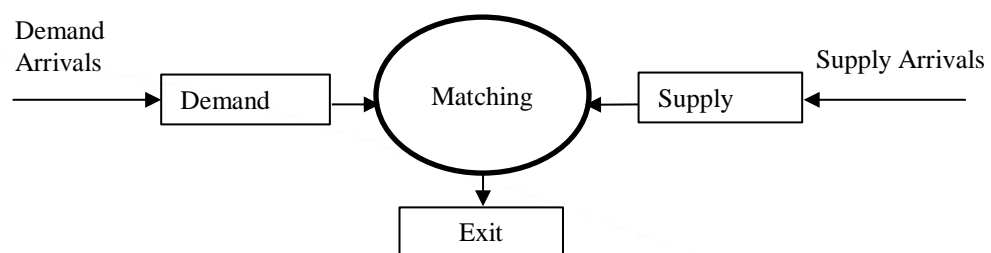


Figure 1. Depiction of a generalized double-ended queue system

This paper focuses on the developments of operations management for this system and reviews and evaluates various extensions to the generic double-ended queuing model. In the next section, we will cover the modeling aspect of double-ended queue analysis where double-ended queue systems with different characteristics, different control mechanisms, and analyzed through various methodologies are presented. In the third section we will describe the application settings for the double-ended queue model in more detail, followed by some representative studies on optimization of double-ended queue systems with diverse objectives prioritized. We will end with the conclusion part.

## 2. MODELING OF DOUBLE-ENDED QUEUES

In the generic double-ended queue model both demand and supply arrival processes are assumed to be Markovian, i. e. with random exponential interarrival times. Thus, the time period between consecutive arrivals is assumed to be exponentially distributed. Moreover, the queue space is assumed to be unlimited, hence both demand and supply queues had unlimited waiting room space. No priorities were assumed, so the service discipline was assumed first-come-first-serve. The steady-state probabilities for the traditional model could be found in (Dobbie, 1961: 756-757). However, there have been many extensions to this model.

We will present some representative modeling extensions to the double-ended queuing systems based on three perspectives: the system under consideration, controls applied to the system by management, and solution methodologies.

Extensions to the basic double-ended queue model by relaxing the system design assumptions target having less structured demand and supply arrivals, giving the customers the opportunity to balk or renege from the system, having more than one customer class with different priority levels, and accepting the possibility of catastrophic instances which restart the whole system from state zero after the repair time passes.

In most queueing systems, admission principles and issues would be one of the major topics that would determine how the system will perform and how the users will benefit from it. In addition to that, a reality we all face every day is how challenging waiting could be. Not only having an unpleasant feeling, but also due to emergency needs waiting may not be possible at all for some customers as well. Hence, there have been studies with the assumption that customers are impatient (Diamant and Baron, 2019: 220-221; Degirmenci, 2010: 43-46), and they immediately or after some time leave the system if they are not served when they arrive.

Another extension to the Markovian double-sided queue model would be on the structure of arrival processes for supply and demand as well as patience times of the arrival units on each queue. For example, arrivals being renewal processes with exponential patience times (Liu et al., 2014: 5), arrivals being generally distributed independent and identical interarrival times in random batches (Jain, 2000: 194) have been studied. Moreover, the possibility of having more than one customer class is also recognized previously in the literature (Liu, 2019: 52).

Besides arrival processes, there are other characteristics of the system design the literature has considered. These characteristics are about the nature of the matching process, for instance, the matching may take a random amount of time before the matched units leave the system together or there could also be possibility of matching being unsuccessful, coupled with batch arrivals and a potential demand of more than one unit for service (Kim et al., 2010: 210), these types of systems could be very intractable to study via traditional queueing equations. Up to now the extensions discussed assumed the system will be running in an undisturbed environment. However, this is definitely not always the case; thus, there have been studies assuming catastrophes with exponentially distributed repair times, where the system restarts from zero every time it occurs (Di Crescenzo et al., 2012: 939) or

catastrophes occurring based on a non-homogenous Poisson process with time-varying repairs (Di Crescenzo et al., 2018: 3).

The controls applied to the double-ended queueing system by the management have also been recently considered to be versatile due to the advances in technology. While it could be natural to think the management of the system could easily control admission, priority, and other issues about operations, without traceability these controls could not be applied even if they are intended to. Therefore, as information technologies advanced it became possible to assert more controls over the system. For example, dynamic control of the queue on one side may change the performance measures of the system drastically. If one of the queues become congested due to limited waiting space, the management may choose to delay these arrivals until the system becomes less congested. Hence, there could be a gateway policy with management's decision residing on the maximum allowed congestion level to admit arrivals into the system. For this type of system, the results of interest could be equilibrium and socially optimal strategies with different information levels (Wang and Liu, 2019: 2).

In terms of methodology, the traditional approaches were focusing on steady-state analysis where exact derivation of stationary performance measures such as average queue length, probability of system being empty, and similar were proved (Kashyap, 1967: 169; Jain, 2000: 197; Diamant and Baron, 2019: 222-223). However, the extensions discussed above pointed to many systems being intractable if all or some assumptions were relaxed. Therefore, alternative methods other than steady-state analysis were explored in the literature. One of such methods is the asymptotic analysis where the system presents special characteristics when the dimensions or the scale of the system is assumed to approach infinity. With such perspective, the stochastic processes that govern the system have limiting values that would provide good approximations as the system becomes loaded with very high congestion. These solution mechanisms are named fluid and diffusion approximations under the heavy-traffic regime and research via these methods is being actively conducted (Di Crescenzo et al., 2012: 939; Liu et al., 2014: 5; Liu, 2019: 52). For the systems with limited waiting space on one arrival process regarding the supply, social welfare optimization through equilibrium joining strategy analysis has also been studied (Wang et al., 2017: 264-265).

From a modeling perspective, many extensions to the traditional double-ended queueing system has been done, and these abstract models are very powerful tools to represent many different real life systems. The strength of the abstract expression through queueing theory of waiting systems lies in the ability of these models to express dynamics of versatile systems. In the next section, we will review some of the most popular and representative applications of double-ended queueing mathematical models. The settings will cover many distinct service units, users, and other waiting line system elements.

### **3. APPLICATIONS OF DOUBLE-ENDED QUEUEING MODELS**

The taxi-passenger matching problem at an airport has been the original problem setting that has given rise to double-ended queueing models. At the airports, many passengers would be waiting for a taxi to come. Especially at peak hours it is common to see a long queue of passengers waiting unless this system is well operated. Referring to Figure 1, the double-ended queue for the taxi-passenger system would have passengers as the demand process and the taxis as the supply process. Assuming the system starts at zero state, there will be either a queue of passengers waiting for a taxi or a queue of taxis, as soon as there will be a match with an arrival to the opposite side, the arriving passenger (taxi) will be matched with the waiting taxi (passenger) and will leave the system. The trade-offs for this type of system would be between the passengers' loss of time and the opportunity cost of the taxis that end up waiting at the queue. Moreover, the taxis waiting represent a transportation capacity for the city, and the managers could opt to put a buffer or limited waiting area for a certain number of taxis to be allowed to wait at the same time. For this kind of decision, the

social welfare criteria should be considered via accounting for the strategic behavior of passengers that could affect the arrival rate for the demand side (Shi and Lian, 2016: 1025).

A current application of double-ended queueing models is the organ transplant matching. Modern medical science does not have a storage device to keep the organs well enough to wait for a long time. The other option is to find a donor, and sometimes it is also not possible to find a match by the patient himself/herself. However, it is possible to form a queue of patient and donor couples in a region. If there is another patient and donor couple at another region which corresponds to the queue at the opposite side, such that the donors of the couples match with the patients of the couple from the opposite side, then the two couples are matched and they leave the queues (Degirmenci, 2010: 41). In case of an invention that would allow the organs to be stored, the patients will not need to bring a donor to the queue and s/he may directly be placed in the queue herself/himself. In this case the other queue will be formed by the organs stored (Elalouf et al., 2018: 182). In the organ transplant case, a phenomenon to be included in the model would be the probability of the patients dying and hence leaving the queue before receiving service. For the patient-donor couples, the patients at either side could die, for the patient queue vs. stored organ case the stored organ may perish or expire as well. Therefore, the double-ended queue models should have the arrivals renege after a random time passes without service.

The double-ended queueing models have also been used to manage and design shared data structure and communication protocols. These implementations refer to the double-ended queueing model as dequeues and design algorithms to run the system with less congestion (Herlihy et al., 2003: 2). In general, it is also possible two different processes may need to communicate messages between each other and sometimes the messages on hold would be from one process sometimes the other, with messages arriving based on the tasks executed by the processes. The double-ended queue models would be helpful in these cases as well.

Other applications of double-ended queue include baggage claim inventory management at the airport, where the baggage and passenger arrivals are modeled as having uniform rate, with the possibility that a passenger may have a batch of baggage, rather than only one unit (Browne et al., 1970: 65). Diffusion approximations as described in the previous section have also been derived for a double-ended queue model with the setting being a hospital with unlimited bulk arrivals of patients but limited waiting space where a certain number of servers are performing limited number of services (Pandey and Gangeshwer, 2018: 306).

Besides the common and typical application settings, many different systems could also be modeled as a double-ended queue, for example, an automatic storage and retrieval system could be described with a double-ended queue model. For such a representation, the two arrivals coming to the system will be the packages that needs to be stored and the packages that are requested to be retrieved. Storage of the packages will be limited at each instant. Indeed, this type of system has become substantially important especially for online retailers due to their centralized warehouse operations, and any e-retailer company that manages their storage operations with minimum cost could obtain a competitive advantage with the use of double-ended queue models (Dolhun, 1997: 3).

Standard manufacturing and assembly systems could also be modeled with double-ended queues. For instance, for a product or a component comprising of two parts and produced via assembly of these two parts, its production would present a double-ended queueing model, where production of the two assembled parts would form the two arrival processes and their assembly would correspond to the matching of units. In this example, the management has control over the arrival rates since they are formed by the production rates, and the matching time could be nonzero since it would represent the assembly procedure (Som et al., 1994: 472).

As can be seen from above, double-ended queue models have many different application areas, while these examples are not exhaustive, we included them here to provide a representative review of its potential uses. In the next section we will consider the optimization approaches towards double-ended queues, which constitutes the core of the operations management of these systems.

#### **4. DOUBLE-ENDED QUEUE OPTIMIZATION APPLIED THROUGH VARIOUS OBJECTIVES**

With the modeling, methodology, and application settings being versatile, different objectives are pursued for optimization of double-ended queues. For the optimization studies on double-ended queues that pursue balancing of the arrivals to the two opposite queues, the controls to be used by the management could either be reducing the arrivals that are causing excess waiting at the respective queue or increasing the arrivals at the other queue. For these types of optimization problems on double-ended queues, the objective function would usually be minimizing costs that are imposed on the system due to waiting. For instance, there could be costs incurred per arrival unit per time unit spent waiting in the queue, and the constraints could be limited queue space and the level of controls imposed on the system (Mendoza, 2009: 93).

Another perspective on balancing supply and demand in a double-ended queueing setting would be to control production rate of a manufacturing system where arrivals on the demand side would form the backorders and the arrivals to the opposite side would form the inventory. For non-stationary demand, impatient customers who may cancel orders if backordered and perishable products that would exit the system due to becoming obsolete after a random exponential amount of time, and the inflexibility of the system resulting in additional costs if production rate is fluctuated spontaneously, fluid and diffusion approximations provide bounds on the performance measures and asymptotically optimal solutions (Lee et al., 2019: 5).

The balancing of supply and demand considerations could involve more than the costs incurred via waiting. For many real-life systems, throughput, which, for these settings correspond to the number of matchings executed, would constitute a reward mechanism for the system. Hence, considering throughput in the optimization would result in turning the objective into maximizing the profit consisting of rewards minus the waiting costs (Koca et al., 2014: 47). There could be differing assumptions about limited waiting space, arrival processes, impatience of the arrival units, and similar.

Going back to the passenger-taxi example with the advances of information technologies it is now possible to inform the passengers of the queue length, and therefore giving them an option to balk if the queue length exceeds a threshold. Such strategic behavior coupled with the technology makes it possible to derive equilibrium behavior that would optimize social welfare, which would point to the design of the system in a way to reach the equilibrium. Currently this perspective is explored with the traditional passenger-taxi problem having different assumptions for arrival processes, limited waiting space, impatience of the customers and so on.

In this section we have covered representative optimization approaches towards double-ended queues since optimization constitutes the core of operations management, it is seen that despite being a well-known problem, as times change, various new conditions and perspectives are added into the setting and studies are continuously conducted.

#### **5. CONCLUSION**

In this paper double-ended queues were the research topic, and our approach was to first introduce the basic model, then discuss the relaxed assumptions on the model as literature has progressed, this was followed by the introduction of the many application settings the models was used to represent, and finally we have reviewed some of the main optimization approaches to the systems demonstrated by double-ended queues. Operations

management of double-ended queues would require modeling of the system setting through an abstract queueing model as we have discussed here, such that the model would fit to the real life situation at hand. After the model is constructed, optimization through different methodologies should be conducted to design and derive operating principles for the system. This paper provides a demonstration of model in general, its use, and as well as the recent advances from this perspective.

The current research trend on double-ended queues is leaning towards topics such as deriving equilibria for social welfare with strategic customers, developing models for futuristic technology use to advance the double-ended queue systems, and developing approximate or near-optimal solutions for analytically intractable problems via methods such as simulation or fluid and diffusion approximations.

## REFERENCES

- Bhardwaj, R., Singh, T. P., & Kumar, V. (2014). A generalized double ended stochastic queue system with excess customer demand in real world situations. *Arya Bhatta Journal of Mathematics and Informatics*, 6(2), 247-260.
- Browne, J. J., Kelly, J. J., & Le Bourgeois, P. (1970). Maximum inventories in baggage claim: a double ended queueing system. *Transportation Science*, 4(1), 64-78.
- Degirmenci, I. T. (2010). Asymptotic analysis and performance-based design of large scale service and inventory systems (Doctoral dissertation, Department of Business Administration, Duke University).
- Di Crescenzo, A., Giorno, V., Kumar, B. K., & Nobile, A. G. (2012). A double-ended queue with catastrophes and repairs, and a jump-diffusion approximation. *Methodology and Computing in Applied Probability*, 14(4), 937-954.
- Di Crescenzo, A., Giorno, V., Krishna Kumar, B., & Nobile, A. (2018). A time-non-homogeneous double-ended queue with failures and repairs and its continuous approximation. *Mathematics*, 6(5), 81, 1-23.
- Diamant, A., & Baron, O. (2019). Double-sided matching queues: Priority and impatient customers. *Operations Research Letters*, 47(3), 219-224.
- Dobbie, J. M. (1961). Letter to the Editor—A Doubled-Ended Queueing Problem of Kendall. *Operations Research*, 9(5), 755-757.
- Dolhun, K. L. (1997). *A double-ended single server queueing system*. Unpublished master thesis. Faculty of Graduate Studies, University of Manitoba, Canada.
- Elalouf, A., Perlman, Y., & Yechiali, U. (2018). A double-ended queueing model for dynamic allocation of live organs based on a best-fit criterion. *Applied Mathematical Modelling*, 60, 179-191.
- Gaur, K. N., & Kashyap, B. R. K. (1973). The double-ended queue with limited waiting space. *Indian Journal of Pure and Applied Mathematics*, 4, 73-81.
- Herlihy, M., Luchangco, V., & Moir, M. (2003, May). Obstruction-free synchronization: Double-ended queues as an example. In *23rd International Conference on Distributed Computing Systems, 2003. Proceedings*. (pp. 522-529). IEEE.
- Jain, M. (2000). GX/GY/1 double ended queue: diffusion approximation. *Journal of Statistics and Management Systems*, 3(2), 193-203.
- Kashyap, B. R. K. (1965). A double-ended queueing system with limited waiting space. In *Proc. Nat. Inst. Sci. India* (Vol. 31, No. 6, pp. 559-570).
- Kashyap, B. R. K. (1967). Further results for the double ended queue. *Metrika*, 11(1), 168-186.
- Kim, W. K., Yoon, K. P., Mendoza, G., & Sedaghat, M. (2010). Simulation model for extended double-ended queueing. *Computers & Industrial Engineering*, 59(2), 209-219.
- Koca, E., Sedaghat, M., & Yoon, K. P. (2014). Optimal Supply & Demand Balance In Service Environments. *Journal of Service Science (Online)*, 7(1), 43-52.



- Lee, C., Liu, X., Liu, Y., & Zhang, L. (2019). Optimal Control of a Time-Varying Double-Ended Production Queueing Model. *Available at SSRN 3367263*.
- Liu, X. (2019). Diffusion approximations for double-ended queues with reneging in heavy traffic. *Queueing Systems, 91*(1-2), 49-87.
- Liu, X., Gong, Q., & Kulkarni, V. G. (2014). Diffusion models for double-ended queues with renewal arrival processes. *Stochastic Systems, 5*(1), 1-61.
- Mendoza, G., Sedaghat, M., & Yoon, K. P. (2009). Queueing models to balance systems with excess supply. *International Business & Economics Research Journal (IBER), 8*(1), 91-104.
- Pandey, M. K., & Gangeshwer, D. K. (2018). Applications of the Diffusion Approximation to Hospital Sector Using  $G_{\infty}/GM/1$  Double Ended Queue Model. *Journal of Computer and Mathematical Sciences, 9*(4), 302-308.
- Shi, Y., & Lian, Z. (2016). Optimization and strategic behavior in a passenger-taxi service system. *European Journal of Operational Research, 249*(3), 1024-1032.
- Som, P., Wilhelm, W. E., & Disney, R. L. (1994). Kitting process in a stochastic assembly system. *Queueing Systems, 17*(3-4), 471-490.
- Wang, Y., & Liu, Z. (2019). Equilibrium and Optimization in a Double-Ended Queueing System with Dynamic Control. *Journal of Advanced Transportation, 2019*, 1-13.
- Wang, F., Wang, J., & Zhang, Z. G. (2017). Strategic behavior and social optimization in a double-ended queue with gated policy. *Computers & Industrial Engineering, 114*, 264-273.

## ULUSLARARASI TİCARETTE TAHSİL ESASINA DAYALI ÖDEME ŞEKİLLERİ (COLLECTION BASIS) ve UYGULAMA ADIMLARI

### CROSS-BORDER PAYMENT SCHEMES ON COLLECTION BASIS AND THEIR IMPLEMENTATION

#### Orkun Bayram

Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Ü., Antalya Bilim Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-9958-7822,  
orkun.bayram@antalya.edu.tr.

#### ÖZET

Kabul Tarihi /  
Accepted: 28.11.2019

İletişim /  
Correspondence:  
Orkun Bayram

Benzerlik Oranı/  
Plagiriasim : % 4

*Bu makale çalışmada uluslararası ticarete kullanılan, tahsis esasına dayalı ödeme yöntemleri değerlendirilmektedir. Bu yöntemler peşin, vesaik mukabili, mal mukabili, kabul kredili vesaik mukabili, kabul kredili avallı vesaik mukabili yöntemleri şeklindedir. Bu yöntemler Türkiye ve Türk dış ticaretindeki kullanımları açısından değerlendirilmiştir. Uluslararası ödeme işlemlerinin büyük çoğunluğuna bankalar aracılık etmektedir ve Türkiye’de de dünyada olduğu gibi tahsil esasına dayalı ödeme şekilleri ağırlıklı olarak tercih edilmektedir. Ancak bu ödeme yöntemlerinin fiziki evrak gerekliliği ve çeşitli uluslararası kurumlar açısından onay süreçlerine maruz olması bir dezavantaj olabilmektedir. Dış ticaret ödemelerinde blok zincir ve benzeri teknoloji odaklı yöntemlere geçilmesi tavsiye edilmektedir.*

Anahtar Kelimeler: uluslararası ticaret, ödeme şekilleri, tahsil esası  
JEL Kodları: F13, F23, F30

#### ABSTACT

*In this paper we assess cross-border payment schemes that are based on collection principle. These are down payment, cash against documents, cash against goods, cash against documents with acceptance, and cash against documents with acceptance and bank guarantees. These schemes have been evaluated based on their use for Turkish international trade. Banks intermediate most of the cross-border payment operations, and these payment schemes are very popular in Turkey as well as globally. However, these payment schemes also require hard copy documents to be carried and approval by international central authority institutions, and this could become a disadvantage in today’s fast-moving trade. It is recommended to transition into the payment schemes involving state-of-the-art technology such as block chain.*

Keywords: international trade, payment schemes, collection basis  
JEL Codes: F13, F23, F30

## 1. GİRİŞ

Sınır ötesi ticaret (cross-border trade) özellikle küreselleşmenin hız kazanması, gümrük duvarlarının indirilmesi ve teknolojiye sağlanan olağanüstü gelişmeler sayesinde hem hacim olarak hem de ulaştığı coğrafi alan olarak yadsınamaz bir seviyeye ulaşmıştır.

Blockchain tabanlı ödeme sistemlerinin gelişmesi, kripto paraların ticarete aracılık edebilecek alt yapıya kavuşmalarını sağlayacak çalışmalara hız verilmesi sınır ötesi ticaret hacminin daha da artacağına varsayılmasına kaynak teşkil etmektedir (Güven ve Şahinöz, 2018: 260). Geleneksel ticaretin yanında elektronik ticaretin yaygınlaşması, sınır ötesi ticaretin daha da gelişmesine destek vermektedir. Türkiye Ekonomi Bakanlığı'nın 2018 yılında hazırlanmış olduğu "E-İhracat Stratejisi ve Eylem Planı (2018-2020)" başlıklı çalışmada, elektronik ticaretin küresel ticaret içindeki payının yaklaşık dört trilyon Amerikan Doları olacağı tahmin edilmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2018: 4).

Ancak, her ne kadar sınır tanımaz gelişmeler ve değişimler olsa da sınır ötesi ticarete özellikle ödeme yöntemleri konusunda hala geleneksel ödeme şekillerinin kullanımına devam edilmektedir. Bunun en büyük nedeni ise "güven karinesinin" özellikle "ödeme" konusunda tam olarak tesis edilememiş olmasıdır.

Makale çalışmasında, uluslararası ticarete kullanılan tahsis esasına dayalı (collection basis) peşin ödeme, vesaik mukabili ödeme, mal mukabili ödeme, kabul kredili vesaik mukabili ödeme ve kabul kredili avall vesaik mukabili ödeme yöntemleri Türkiye perspektifinden incelenecek olup, bahsi geçen ödeme yöntemlerinin işlem akışları, alıcı ve satıcı açısından avantajlı ve dezavantajlı yönleri (pros and cons) ortaya konulacaktır.

## 2. TAHSİL ESASINA DAYALI ÖDEME YÖNTEMLERİ

Sınır ötesi ticaretin en önemli unsurlarından biri ticari satış sözleşmeleridir. Ticaretin asli tarafları alıcı ve satıcı firmalar ticari satış sözleşmesi ile aralarında yapacakları ticaretin ödeme şeklini, teslim şeklini ve diğer hususları serbestçe belirlerler.

Tahsil esasına dayalı ödeme yöntemlerinin, banka ödeme garantili (akreditif ve BPO) ödeme yöntemlerinden en büyük farkı, işlemlere aracılık eden finans kurumlarının satıcı firmaya ödeme garantisi vermemesidir (kabul kredili avall vesaik mukabili ödeme yöntemi hariç). Tahsil esasına dayalı ödeme yöntemlerinde ödeme yükümlülüğü tamamen alıcı firmaların üzerindedir (Long, D. (çev. Tanyaş ve Düzgün), 2019: 282).

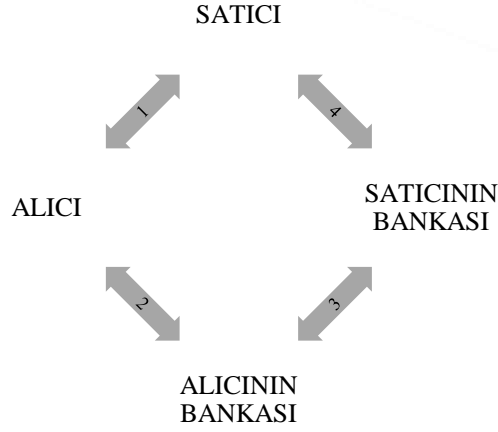
Türkiye'de tahsil esasına dayalı ödeme şekilleri; peşin ödeme, vesaik mukabili ödeme, mal mukabili ödeme, kabul kredili vesaik mukabili ödeme ve kabul kredili avall vesaik mukabili ödeme olarak beş ana grupta olarak incelenebilmektedir.

## 3. PEŞİN ÖDEME

Peşin ödeme şekli, hem ihracat işlemlerinde hem de ithalat işlemlerinde kullanılabilir. Uluslararası ticaretin kabul görmüş dili İngilizce olduğu için; peşin ödeme şekli, reel işlemlerde (uygulamada) karşımıza "in advance payment, advance payment, cash payment ya da down payment (D/P)" formlarında çıkmaktadır.

Peşin ödeme şekli genellikle, alıcı ve satıcı firmalar arasında henüz güven karinesinin tam olarak teşekkül edilmediği durumlarda, aynı holding çatısı altında faaliyet gösteren grup firmaları arasında ya da niche (niş) bir ürünün varlığının olması durumunda kullanılan bir ödeme yöntemidir.

Peşin ödeme yönteminde, dört ana taraf (counterparty) rol oynamaktadır. Alıcı firma, satıcı firma, alıcı firmanın bankası ve satıcı firmanın bankası işlemde yer almaktadır.



ŞEKİL 1. Peşin Ödeme İşlem Adımları

Alıcı firma ile satıcı firma arasında ticari satış sözleşmesi düzenlenir. Ticari satış sözleşmesinde ödeme şeklinin belirtilmesi gerekmektedir. Daha sonra doğabilecek ticari uyuşmazlıklarda mahkemeler öncelikle yasal dayanak olarak ticari sözleşmelere başvurmaktadır. Zira uluslararası ticarete kullanılan ödeme şekillerine yönelik olarak uygulanan bir uluslararası ticaret hukuku bulunmamaktadır. İşlem tarafları Milletlerarası Ticaret Odası'nın (MTO – ICC: International Chamber of Commerce) yayınlamış olduğu "Uniform Rules for Collections (URC 522)" bir örnek kurallar kitapçığına uygun hareket etmeyi tercih etmektedirler. Ancak, yukarıda da bahsedildiği gibi ticari ihtilaf halinde, yargı erki ilk önce ticari satış sözleşmesine sonra örf/adet hukukuna başvurmaktadır (Habib and Shah, 2017: 118).

Tahsil esasına dayalı ödeme işlemlerinde, bankalar genellikle sadece ödeme işlemlerine aracılık etmektedirler. Şayet işlem tarafları (alıcı ve satıcı) tercih ederse, malın alıcı firma tarafından kendi ülke gümrüğünden çekilebilmesi için gerekli olan evrak setinin (ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte, genellikle konşimento, ticari fatura, menşe şahadetnamesi, paketleme listesi, çeki listesi, gözetim raporu vb.) alıcı firmaya teslimine aracılık edebilirler. Alıcı firma, peşin ödeme (peşin ithalat) işlemini başlatabilmek adına, kendi bankasına talimat gönderir (Türkiye'de uluslararası ödeme işlemlerine aracılık eden her bankanın kendine has bir işlem formu vardır). Talimat formunu alan banka, formda yazan bilgilere uygun olarak (satıcı firmanın unvanı, işlem tutarı, işlem referansı, satıcı firmanın bankasının swift kodu, işlem masraf bilgisi vb.) swift mesajını düzenler ve satıcının bankasına şifreli bir şekilde swift mekanizması üzerinden gönderir (Carbó-Valverde and Kahn, 2016: 26).

Alıcı firmanın bankası, kendisine gelen swift mesajının şifresini, kullandığı yazılım aracılığı ile çözer ve satıcı firmaya, alıcı firmanın unvanı ve işlem tutarını da belirterek bildirimde bulunur.

İşlem (transaction) bedelinin hesaplarına ulaştığını gören satıcı firma, ticari satış sözleşmesine uygun olarak mal ve/veya hizmet ihracını gerçekleştirir. Satıcı firma, alıcı firmanın kendi ülke gümrüklerinden malı kolayca çekebilmesi için gerekli olan evrak setini mal ile birlikte ya da kargo aracılığı ile direkt olarak alıcı firmaya gönderebilir.

#### 4. PEŞİN ÖDEME YÖNTEMİNİN FİRMALARA SAĞLADIĞI AVANTAJ VE DEZAVANTAJLAR (PROS and CONS)

##### 4.1. Avantajları

Satıcı firma açısından düşünüldüğünde; alıcı firmanın sağladığı bir pre-finansman kredisi niteliği taşımaktadır. Çünkü mal sevkiyatı yapılmadan önce malın bedeli satıcı firma tarafından alınmaktadır (Mahata, 2015: 370). Satıcı firma peşin ödeme sayesinde “sıfır faizli” dış kaynak finansmanı yapma şansı yakalamaktadır.

Alıcı firma açısından düşünüldüğünde; şayet alıcı ve satıcı firmalar arasında güven karinesi gerçek anlamı ile teşkil etmiş ise, alıcı firma peşin ödeme nedeni ile satıcı firmadan indirim (discount) talep edebilir ya da satıcı firma peşin ödeme karşılığında indirim teklif edebilir. Alıcı firma elde etmiş olduğu indirim tutarını iç ticarete kendi müşterilerine ekstra vade ya da indirim olarak yansıtabilir (Sanas, vd., 2019: 229).

Satıcı firma açısından düşünüldüğünde; mal ya da hizmetin bedelini peşin alan satıcı firma, üretim aşamasında ya da malın tedariki aşamasında katlanmak zorunda olduğu maliyetleri daha verimli bir şekilde yönetebilir.

Alıcı firma açısından düşünüldüğünde; alıcı firma diğer ödeme şekillerine nazaran daha az bir bürokrasi ile karşılaşmakta ve malın fiili ithalat işlemlerini daha hızlı bir şekilde yapabilmektedir.

## 4.2. Dezavantajları

Satıcı firma açısından bakıldığında; şayet satıcı firma ile alıcı firma arasındaki ticaret sürdürülebilir bir hacim kazanırsa, satıcı firmanın peşin ödemede ısrarcı olması, alıcı firmayı alternatif tedarikçilere yönlendirebilir.

Alıcı firma açısından bakıldığında; peşin ödeme işlemi alıcı firma açısından en yüksek risk içeren ödeme şeklidir. Şayet alıcı ile satıcı arasında bir ticari satış sözleşmesi yok ise, alıcı firma herhangi bir olumsuzlukta öne sürebileceği bir defiden mahrum kalmış olur. Ödemesi yapılan mal/hizmet ya hiç teslim edilmeyebilir ya da istenilen özelliklerden uzak bir şekilde teslim edilebilir. Örneklendirmek gerekirse; alıcı firma olarak su geçirmez ve akıllı saat özelliği taşıyan bir mal sipariş ettiğinizde, ürün hiç gelmeyebilir ya da su geçirmezlik özelliği olmayan bir ürün ile karşılaşabilirsiniz.

## 4.3. Türkiye Uygulaması

Türkiye'nin dış ticaret rakamları incelendiğinde 2018 yılı itibari ile 168 milyar dolar ihracat ve 223 milyar dolar düzeyinde ithalat hacmine sahip olduğu görülmektedir. İthalat ve ihracat işlemlerinde %89 oranında tahsil esasına dayalı ödeme şekilleri ve %11 oranında akreditif ödeme şekli tercih edilmektedir (TÜİK, 2019).

TÜİK'in verilerinin de gösterdiği üzere, Türkiye “ithalat yapan ülke” kimliğine sahiptir. (her ne kadar son yıllarda ihracat hacmi pozitif bir ivmeye sahip olsa dahi) Türk firmaları uluslararası ticarete yeterli kurumsallaşma ve güce sahip olmadıkları için genellikle mal/hizmet tedariklerini peşin ödeme şeklinde yapmaktadırlar. İhracat işlemlerinde ise yine aynı nedenlerden dolayı genellikle açık hesap (mal mukabili) ödeme şeklini kabul etmek zorunda kalmaktadır. 2016 yılı itibari ile ithalat hacminin 77,5 milyar dolarlık kısmı peşin ödeme şeklinde gerçekleştirilmiştir (TÜİK, 2016).

Türkiye'de “peşin ödeme / peşin ithalat” hacminin yüksek olmasının diğer önemli bir nedeni de, dış ticaret işlemlerine aracılık yapan bankaların müşterilerine yaptıkları pazarlama ziyaretlerinde, kredi ürünleri sayesinde peşin ödeme yaparak satıcı firmalardan indirim alabilecekleri konusu üzerinde yoğun bir şekilde durmalarıdır.

## 5. VESAİK MUKABİLİ ÖDEME

Vesaik mukabili ödeme yöntemi, peşin ödeme yönteminde alıcı firma lehine oluşan dezavantajları önemli ölçüde ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Vesaik mukabili ödeme yönteminde kullanılan işlem adımları peşin ödeme yöntemi ile çok benzerdir. Bu ödeme

yöntemi finans sektöründe “belge karşılığı ödeme şekli” olarak nitelendirilmektedir (Gökgöz, 2015: 110).

Vesaik mukabili ödeme yönteminin en önemli farklarından biri, “işleme aracılık eden bankalara” sorumluluk yüklemesidir. Vesaik mukabili ödeme yönteminde, alıcının bankası, satıcının bankasının evrak seti beraberinde gönderdiği talimat mektubuna mutlak suretle uygun hareket etmek zorundadır. Çünkü alıcı firmanın malın mülkiyetini temsil eden ve gümrükten mal ve/veya hizmeti kolayca çekebilmesi için gerekli olan evrak setini kendi bankasından alabilmesi için mal ve/veya hizmet bedelini ödemesi gerekmektedir (Ağsakal ve Erkan, 2016: 583).

Vesaik mukabili ödeme yöntemi ile peşin ödeme yönteminin kesiştiği noktalardan biri ise, alıcı firmanın mal ve/veya hizmet tesliminin gerçekleşmesinden önce mal ve/veya hizmet bedelini satıcı firmaya ödemesidir (Öztürk ve Sandalcılar, 2018: 205). Vesaik mukabili ödeme yönteminde ile peşin ödeme yönteminin diğer bir ortak noktası, bankalara ödeme yükümlülüğü yüklememesi sadece vekâlet sorumluluğu vermesidir (Zeynalzade vd., 2016: 130).

Vesaik mukabili ödeme ve peşin ödeme işlemlerinde, transfer esnasında, vergisel açıdan bir kaynak kullanımı destekleme fonu kesintisi yapılmaz. Mal bedelinin iki gün valörlü ya da geç gönderilmesi durumunda (mücbir sebep halleri ve hatalı transferler hariç), yasal mevzuat gereği Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF) kesintisinin yapılması zorunlu hale gelir (Akbayrak, 2017: 210).

## 6. MAL MUKABİLİ ÖDEME

Uluslararası ticaret işlemlerine taraf olanların arasında en yüksek seviyede güven karinesinin kurulması şartıyla kullanılmaya elverişli hale gelen, satıcı açısından (malın bedelinin ödenmemesi) en yüksek riski barındıran ödeme şeklidir (Kodalak vd., 2015: 70).

Mal mukabili ödeme şekli, finans sektörü terminolojisinde “açık hesap / open account” olarak evrimleştirilmiştir. Zira satıcı firma malın bedelini malı alıcı firmanın ülkesine sevk ettikten sonra taraflar arasında belirlenen vadede alabilmektedir. Mal mukabili ödeme şekli, küresel çapta faaliyet gösteren grup şirketleri arasında, rekabetin en üst seviyede olduğu tedarikçi (satıcı) piyasalarında ve alıcı firma ile satıcı firmanın ticari ilişkilerinin sağlam temeller üzerine oturtulduğu koşullarda tercih edilmektedir.

Türkiye’de özellikle ihracat işlemlerinde yoğun bir şekilde kullanılan mal mukabili ödeme şeklinin son beş yılda toplam ihracat payı içindeki oranı %65 seviyelerine ulaşmıştır (Metin ve Küçükbay, 2019: 936).

Mal mukabili ödeme şekli ile mal/hizmet satışı gerçekleştiren firmaların özellikle Eximbank tarafından müşterilerine sunulan “ihracat alacak (kredi) sigortası” ürününü kullanması gerekmektedir. Özellikle alıcı ve satıcı firma arasında ticari satış sözleşmesi yapılmaması durumunda ihracat alacak (kredi) sigortası, satıcı firmayı mal/hizmetin alıcı firma tarafından ödenmemesi riskine karşı korumaktadır (kredi limit ve teminat koşulları altında) (Aksoy, 2017: 70).

Mal mukabili ödeme şeklinde alıcı firma en avantajlı konumdadır. Mal ve/veya hizmet bedelini ödemediği önce mal ya da hizmet teslimi yapılır. Alıcı firmaya açılan bir kredi niteliğindedir.

Mal mukabili ödeme şekli, alıcı firmaya belli bir vadede ödeme imkânı tanıdığı için Türkiye Vergi Yasaları gereğince KKDF uygulamasına tabidir. Türk Vergi Sistemi (TVS), mal mukabili ödeme şeklini yurt dışına açılan vadeli bir kredi olarak kabul etmektedir (Saraç, 2010: 160).

## 7. KABUL KREDİLİ VESAİK MUKABİLİ ÖDEME & KABUL KREDİLİ MAL MUKABİLİ ÖDEME

“Kabul Kredili” kavramının uluslararası ticaret literatüründeki karşılığı “vesaik ekinde gelen değerli kambiyo senedinin alıcı firma tarafından kabul edilmesidir”. Kabul kredili ödeme şekli hem vesaik mukabili hem de mal mukabili işlemler için kullanılabilir.

Şayet işlem kabul kredili vesaik mukabili ise; uygulamada, evrak setini teslim alan alıcı firmanın bankası, satıcı firmanın talimat mektubuna (remittance letter) uygun olarak işlem adımlarını yürütmek zorundadır. Satıcının bankası talimat mektubunda genel olarak dört önemli konu hakkında talimat vermektedir:

Poliçenin (değerli kambiyo senedinin) alıcı firma tarafından kabul edilmesi şartıyla vesaik setinin alıcı firmaya teslim edilmesi,

Kabul edilen poliçenin, ödeme vadesine kadar alıcı firmanın bankasının kasasında muhafaza edilmesi,

Ya da kabul edilen poliçenin, satıcının bankasına geri gönderilmesi,

İşlem ile ilgili olarak, satıcı firmanın bankasının komisyon ve ücret tahsilat şekli (peşin olarak ya da mal bedelinin içinde kesilerek)

Şayet işlem kabul kredili mal mukabili ödeme şeklini içeriyorsa; işlem adımları kabul kredili vesaik mukabili ödeme şekli ile aynı şekilde gerçekleşmektedir. Bu ödeme yönteminde, satıcı firma üzerinde taşıdığı riskin derecesini poliçenin kabulü ile bir nebze olsun düşürebilmektedir.

Her iki ödeme şekline poliçenin eklenmesinin altında yatan esas strateji, kabul edilen poliçenin satıcı firmaya geri dönmesi ile satıcı firmanın bu poliçeyi “kırdırabilme / discount” hakkını elde edebilmesidir. Bu hak sayesinde, satıcı firma ödeme vadesini beklemeden hızlı bir şekilde nakit akışına kavuşabilmektedir. Tabii bu işlemi yaparken, satıcı firma poliçe kırdırma faizi ve işlem komisyonu ödemek zorunda kalacaktır.

Kabul kredili işlemlerde de bir ödeme vadesi söz konusu olduğundan KKDF kesintisi yapılacaktır.

## **8. KABUL KREDİLİ AVALLİ VESAİK MUKABİLİ ÖDEME & KABUL KREDİLİ AVALLİ MAL MUKABİLİ ÖDEME**

Aval kelimesi genellikle “garanti” anlamında kullanılmaktadır. Her iki tip ödeme şekli için işlem adımları Kabul Kredili işlemler ile aynıdır. Bu ödeme şeklinin en önemli özelliklerinden biri, satıcı firmanın bankasının alıcı firmanın bankasına göndermiş olduğu talimat mektubunda, alıcı bankasının kabul edilen poliçeye avalinin yani ödeme garantisinin eklenmesinin talep edilmesidir. Alıcının bankasının, alıcı tarafından kabul edilen poliçeye avalini eklemesi ile alıcının bankasına “poliçe bedelinin poliçe vadesinde ödeme yükümlülüğü” doğmaktadır (Sakarya, 2009: 120).

Avallî işlemlerin diğer bir özelliği de, satıcı firmanın bankasının alıcı firmasına göndermiş olduğu talimat mektubunda kabul edilmiş ve banka aval verilmiş poliçeyi geri istese dahi, alıcının bankası aval verdiği poliçeyi ödeme tarihine kadar kendi kasasında tutmak isteyecektir. Zira avallî poliçenin satıcı firma tarafından erken finansman imkânlarına sahip olabilmek için kırdırılması durumunda poliçenin yeni sahibine ulaşmak (özellikle, poliçenin banka dışı kurum ya da kişilerce kırılması durumunda) alıcı banka için zor olmaktadır.

Avallî işlemlerde, poliçeye aval eklemeyi kabul eden banka, bu işlemi gerçekleştirmeden önce müşterisine kredi limiti tahsis etmektedir. Bankalar genellikle müşterilerine kredi tahsis ederken öncelikle bir rating raporu düzenlerler. Bu raporda firmanın hem mali tabloları hem de sübjektif nitelikleri incelenmektedir (Pekkaya ve Zilifli, 2016: 205). Kredi limit tahsis koşulları, teminat yapısı ve ücretlendirme genellikle rating raporu sonucuna göre oluşmaktadır.

Aval kredileri, verildikleri an “gayri nakdi” kredi, müşterinin poliçe bedelini ödeyememesi ya da ödememesi halinde ise “nakdi kredi” niteliği taşımaktadırlar.

Avallı kredilerde de bir ödeme vadesi söz konusu olduğu için, TVS gereğince KKDF kesintisine gidilmektedir.

## 9. SONUÇ

Sınır ötesi ticaretin, taraflara getirmiş olduğu riskleri minimize etmek için özellikle MTO ve bankaların yoğun girişimleri söz konusudur. Bankalar aracılık ettikleri ödeme işlemlerinde sorun yaşamadan komisyon ve ücret gelirlerini maksimize etme, MTO ise ticaretin sorunsuz ve kolay bir şekilde yapılabilmesi amacındadır.

Uluslararası ticarete kullanılan ödeme şekillerinin tümü risk derecesine ve güven karinesinin seviyesine göre belirlenmektedir. İster tahsil esasına dayalı isterse de banka ödeme garantili ödeme şekilleri tercih edilsin, ticaretin tarafları arasında bir “ticari satış sözleşmesi” imzalanmadıysa ödeme şekillerine uygulanacak olan hukuki hükümler MTO’nun yayınlamış olduğu bir örnek kuralların ötesine geçememektedir.

Türkiye’de gerçekleşen dış ticaret işlemlerinin büyük bir oranına bankalar aracılık etmektedir. Küresel ticarete de olduğu gibi Türkiye’de de firmalar tarafından ağırlıklı olarak tahsil esasına dayalı ödeme şekilleri tercih edilmektedir. Gerek ithalat gerekse de ihracat ayağında tahsil esasına dayalı ödeme şekillerinin tercih edilmesinde;

Tahsil esasına dayalı ödeme şekillerinin (avallı işlemler hariç) akreditifli işlemlere nazaran daha az bürokrasi içermesi,

Tahsil esasına dayalı ödeme şekillerinde bankaların akreditifli işlemlere göre daha az ücret ve komisyon talep etmesi,

Tahsil esasına dayalı işlemlerde alıcı ve satıcının daha hızlı bir şekilde hareket edebilmesi, etkili olmaktadır.

Ancak özellikle ithalat ayağında peşin ve vesaik mukabili, ihracat ayağında ise mal mukabili ödeme şekillerinin yoğun bir şekilde kullanılmasının nedenleri arasında;

Türkiye’nin taşımış olduğu ülke riski (ekonomik, politik ve jeopolitik),

Firma riski (firmalarımızın yeterli sermaye ve özvarlık birikimine sahip olmaması, uluslararası ticarete yeterli tecrübeye sahip olmaması vb.),

TL/USD ve TL/EUR volalitesinin yüksek olması sayılabilmektedir.

Tahsil esasına dayalı ödeme yöntemleri hızlı ve ucuz ödeme yöntemleri de olsalar, hala fiziki evrak riskini ve ödeme sistemi olarak da sadece SWIFT’in varlığına muhtaç kalmaktadırlar. Günümüzde, özellikle blok zincir tabanlı ödeme sistemlerinin gelişmesi ve elektronik veri değişimini sağlayan yazılımların varlığının ortaya çıkması gelecekte yapılacak araştırmalar için önemli konu kaynağı teşkil etmektedir.

## KAYNAKÇA

Ağsakal, A. ve Erkan, M. K. (2016). Türkiye’de Dış Ticarete Ödeme Şekilleri ve Faiz Oranları, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *ICAFR 16 Özel Sayısı*, 581-588.

Akbayrak, İ. (2017). Vergiye Uyumlu Mükelleflere Getirilen Vergisel Avantajlar, *Mali Çözüm Dergisi*, *144*(Kasım – Aralık), 207-217.

Aksoy, N. (2017), İhracat Kredi Sigortası Kavramı, Hukukî Niteliği ve Benzer Kurumlarla Karşılaştırılması, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *4*(1), 66-91.

Carbó-Valverde, S. and Kahn, C. M. (2016). Payment Systems in The US and Europe: Efficiency, Soundness and Challenges. *Financial Stability Journal (Bank of Spain)*, *30*, 11-33.

Ekonomi Bakanlığı. (2018). E-İhracat Stratejisi ve Eylem Planı (2018-2020) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/02/20180206-6.pdf> (Erişim Tarihi: 15.02.2019)



Gökgöz, A. (2015). Dis Ticarete Teslim ve Ödeme Sekillerinin TMS 18 Hasilat Standardi Çerçevesinde İncelenmesi/The Analysis of Delivery and Payment Types in Foreign Trade within the Frame of TAS 18 Revenue Standard. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 1(3), 105-122.

Güven, V. ve Şahinöz, R. (2018). *Blokzincir Kripto Paralar Bitcoin*, Kronik Kitap, İstanbul.

Habib, S. M. A. and Shah, P. (2017). Trade Service Practices in Bangladesh—An Analysis. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 8(2), 117-122.

Kodalak, O., Topal B. ve Dizkırıcı A. S. (2015). Dis Ticarete Akreditifli Ödemeler: UCP 600'e Göre Bankalarda Güncel Örnek Uygulamalar/Letter of Credits in Foreign Trade: Current Applications at Banks According to UCP 600. *Journal Of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 1(3), 68-90.

Long, D. (2019). *Uluslararası Lojistik, Küresel Tedarik Zinciri Yönetimi* (çev. Tanyaş, M.ve Düzgün M., Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

Mahata, G. C. (2015). Partial Trade Credit Policy of Retailer in economic Order Quantity Models for Deteriorating Items with Expiration Dates and Price Sensitive Demand. *Journal of Mathematical Modelling and Algorithms in Operations Research*, 14(4), 363-392.

Metin, İ. ve Küçükbay, F. (2019). İhracatta Finansman Kaynaklarının Değerlendirilmesine Yönelik Çok Kriterli Bir Yaklaşım: Promethee Yöntemi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 931-948.

Öztürk, A. ve Sandalcılar, A. R. (2018). Dış Ticaret İşlemlerinde Tercih Edilen Ödeme Yöntemleri: Doğu Karadeniz Bölgesi Üzerine Bir Uygulama. *Journal of Kastamonu University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 20(4), 201-218.

Pekkaya, M. ve Zilifli, V. (2016). Bankaların Ticari Kredi Değerlendirme Aşamasında Dikkate Aldıkları Kriterlerin Önem Derecelerinin Belirlenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR 2016 Özel Sayısı*, 201-210.

Sakarya, S. (2009). İhracat Yapan İşletmelerin Finansman Kaynaklarının Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Arastırması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 42(Nisan), 117-134.

Sanas, Y. Vd., (2019). An Integrated Inventory Model for Deteriorating Items under Cash Discount and Permissible Delay in Payments. *World Scientific News*, 136, 226-240.

Saraç, M. (2010). Türkiye'nin KKDF Gerçeği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 47(Temmuz), 153-172.

Zeynalzade, vd. (2016). İhracatta Akreditifli Ödeme Yönteminin Değerlendirilmesi: Bir Katılım Bankası Örneği. *İşletme Bilimi Dergisi*, 4(1), 123-140.

[www.tuik.gov.tr](http://www.tuik.gov.tr) (Erişim tarihi: 15.02.2019)

## KARİYER STRESİ İLE ÖZYETERLİLİK İNANCI İLİŞKİSİNİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERİN FARKLILAŞTIRICI ROLÜ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: İZMİR MESLEK YÜKSEKOKULU İKTİSADİ VE İDARİ PROGRAMLAR ÖRNEĞİ

INVESTIGATION OF RELATIONSHIP BETWEEN CAREER STRESS AND SELF-EFFICACY IN THE CONTEXT OF DEMOGRAPHIC VARIABLES DIFFERENTIAL ROLE: THE EXAMPLE OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE PROGRAMS IN İZMİR VOCATIONAL HIGH SCHOOL

**Dilek Esen**

Sorumlu Yazar, Dr ., Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir MYO, ORCID: 0000-0002-3254-8885,  
esendilek@gmail.com

**Kabul Tarihi /**  
**Accepted: 01.12.2019**

**İletişim /**  
**Correspondence:**  
**Dilek Esen**

**Benzerlik Oranı/**  
**Plagiasim : % 16**

### ÖZET

*Bu araştırmanın amacı, meslek yüksekokulu öğrencilerinin kariyer stresi ile özyeterlilik inancı ilişkisinin demografik değişkenlerin farklılaştırıcı rolü kapsamında incelenmesidir. Araştırmanın çalışma grubu, 287 meslek yüksekokulu öğrencisinden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak, Kariyer Stresi Ölçeği, Özyeterlilik Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Verilerin analiz edilmesine hiyerarşik regresyon analizi, korelasyon analizi, bağımsız örneklem için t testi, Anova testi, frekans, faktör ve güvenilirlik analizleri kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, Kariyer Stresi ve alt boyutları ile Özyeterlilik İnancı arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin Kariyer Streslerinin ortalama düzeyde, Özyeterlilik İnançlarının ise yüksek düzeyde olduğu ortaya konulmuştur. Öğrencilerin Kariyer Stresini en yoğun olarak sırasıyla, İş Bulma Baskısı, Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği, Dışsal Çatışma boyutlarında yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Kariyer Stresi boyutlarının, Özyeterlilik İnancı üzerindeki etkisini Cinsiyet, Sınıf ve Çalışma Durumu değişkenlerinin anlamlı şekilde farklılaştırmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.*

**Anahtar Kelimeler:** Kariyer Stresi, Özyeterlilik, Meslek Yüksekokulu.

### ABSTRACT

*The aim of this study is to investigate the relationship between career stress and self-efficacy beliefs of vocational high school students within the scope of differentiating role of demographic variables. The study of working group consisted of 287 vocational high school students. As the data collection tools, Career Stress Scale, Self-Efficacy Scale and Personal Information Form were used. Analyze the data, hierarchical regression analysis, correlation analysis, t test for independent samples, Anova test, frequency, factor and reliability analyzes were used. According to the results of the research, there was a significant and negative relationship between Career Stress and its sub-dimensions and Self-Efficacy Belief. Career Stresses of the students were found to be average and self-efficacy beliefs were high. It was concluded that the students experienced Career Stress most intensively in dimensions of Finding Job, Career Uncertainty and Lack of Information, External Conflict. It was found that the effect of Career Stress dimensions on Self-Efficacy Belief did not significantly differentiate between Gender, Class and Work Status variables.*

**Keywords:** Career Stress, Self-efficacy, Vocational High School.

## 1. GİRİŞ

Kariyer seçimi bireylerin yaşamında oldukça önemli bir role sahiptir. Çünkü bu seçimin yansımaları, bireyin yaşam şekli, maddi refah düzeyi ve toplumdaki statüsü gibi uzun dönemde kendini göstermektedir (Gati vd., 2001). Şüphesiz ki bireylerin yaşamları üzerinde önemli etkiye sahip olan, kariyer kararı önemli stresör olmanın yanısıra, özyeterlilik algısı, aile, yetenek, ilgi vb. pek çok değişkenle etkileşim halindedir. Kariyer kararı aşamasında birey, mesleğe yönelik ilgi, sahip olduğu değerler, elde edeceği tatmin (Tokar vd.,1998; Holland, 1996; Hackett ve Betz, 1981) gibi bireysel faktörlerle ilgili değişkenlerin yanı sıra; aile, sosyoekonomik durum (Brown, 2002), işgücü piyasası, ekonominin durumu (Özbilgin vd., 2005) gibi sosyal ve çevresel (Lent vd.,1994) değişkenlerin de etkisi altında kalmaktadır. Bu değişkenler zaman zaman birey üzerindeki baskıyı artırmakta, sorunu çok bilinmeyenli bir denklem haline getirmektedir.

Bireylerin yaşam safhalarının her aşamasında, o döneme ait yerine getirilmesi gereken birtakım görevler ve alınması gereken kritik kararlar vardır. Levinson' göre (1986), meslek seçimiyle ilgili kritik kararların alındığı dönem 17-22 yaş aralığıdır. Super (1990) ise, 15-24 yaş aralığını "araştırma dönemi" olarak adlandırmakta ve bu dönemde bireylerin ilgileri, yetenekleri, değerleri gibi bireysel özellikleri ile ilgili araştırmalar yaparak, sahip oldukları özellikleri ile mesleki alanda ne kadar başarılı olabileceklerini araştırdıklarını ifade etmektedir.

Meslek yüksekokullarında öğrenim görülen dönemler, kariyer kararı ve meslek seçimi ile ilgili önemli kararların alındığı kritik zaman aralıklarına denk gelmektedir. Bunun yanısıra, meslek yüksekokullarının, genç işgören adaylarının kendi kariyer planlarını yapabilmeleri ve kariyer haritalarını oluşturabilmeleri konusunda önemli misyonları bulunmaktadır. İki yıllık öğrenim süreci içerisinde öğrenciler, hem mesleki bilgi ve becerilerle donatılmakta hem de staj yoluyla sahada yer alarak, iş yaşamına hazırlanmaktadır.

Mesleki öğrenim ve mesleki uygulama imkanını teorik ve pratik hayatta eş zamanlı deneme imkanı veren yapıları itibariyle, meslek yüksek okulları öğrencilerin kariyer kararları ve özyeterlilik algılarının gelişiminde önemli bir dinamik halini almaktadır. Fidan ve diğerlerinin (2018: 253) yapmış olduğu araştırma bulgularına göre, meslek yüksekokullarının sağladığı öğrenme yaşantıları sonucunda kazanılan özyeterlilik algısı ve mesleki sonuç beklentileri, öğrencilerin kariyer kararında etkili olmaktadır. Dinç (2008)'in meslek yüksekokullarının, meslek seçimindeki etkisine yönelik yapmış olduğu araştırma bulgularına göre, derslerde elde edilen mesleki bilgi ve beceri, meslek seçiminde önemli olan faktörlerden biri olarak ifade edilmiştir. Kuijpers ve Meijers'in (2012), Hollanda'da meslek yüksekokulu öğrencilerinin kariyer yeterlilikleri üzerine yapmış olduğu araştırma bulgularına göre, öğrenme ortamlarının seçilen kariyerle ilişkili olması kariyer kararı özyeterliliğini güçlendirmektedir.

Bu araştırmada, meslek yüksekokulunda öğrenim görülen sürelerin kariyer stresi ve özyeterlilik inancı üzerinde etkili olduğu varsayımından yola çıkılmıştır. Bu doğrultuda meslek yüksekokulu öğrencilerinin kariyer stresleri ve özyeterlilik inançları arasındaki ilişki, demografik değişkenlerin farklılaştırıcı rolü bağlamında incelenmiştir. Araştırmanın amacı kapsamında, "Meslek yüksekokulu öğrencilerinin Kariyer Stresi'nin alt boyutları olan Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği, İş Bulma Baskısı ve Dışsal Çatışma, Özyeterlilik İnancını nasıl etkilemektedir?"; "Meslek yüksekokulu öğrencilerinin Cinsiyet, Sınıf ve Çalışma Durumu demografik değişkenlerinin her biri Kariyer Stresi alt boyutlarının Özyeterlilik İnancı üzerindeki etkisinde farklılaştırıcı rol oynamakta mıdır?" sorularına yanıt aranmıştır.

## 1. KARİYER STRESİ

Kariyer, kişinin yaşamı boyunca edindiği iş tecrübeleri (Decenzo ve Robbins, 1994: 266) ile bu tecrübelerle ilişkin tutum ve davranışları kapsamaktadır (Hall, 1994:264). Kariyer kavramı bazı çalışmalarda (Aydemir, 1995:2; Aytaç, 2005; Can vd., 2001:152) dikey anlamda

yükselme, başarı ve statü gibi anlamları karşılayacak şekilde kullanılmakla beraber; bu anlamların ötesinde, vasıflı ve vasıfsız herkesin sahip olabileceği iş ya da meslek (Greenhouse, 1987: 5-7; Berberoğlu, 1991: 135) olarak da tanımlanmaktadır. Çelik'e göre kariyer (2207:15), bireylerin iş hayatlarını planlaması ve bunun üzerinde denetim rolünü üstlenebilmesiyle ilgilidir.

Stres, organizmanın dayanıklılığını azaltan, savunma uyandırıcı etkilere karşı oluşan savunma mekanizmasıdır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, 2009). Başka bir ifade ile stres, bireylerin fiziki ve sosyal çevreden kaynaklanabilecek uyumsuz koşulların etkisiyle, hem fiziki hem de psikolojik sınırlarının ötesinde harcadığı gayreti ifade etmektedir (Cüceloğlu, 1994: 321).

Kariyer stresi, bireylerin kariyerlerinin çeşitli aşamalarında ve farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Bireyler, kariyer seçim kararı verirken bir takım zorlanmalar yaşayabileceği gibi (Saka ve Gati, 2007; Hurley, 2013), kariyer yollarına devam ettikleri aşamada da kişilerarası iletişim sorunları, rol çatışmaları (Yeşilyaprak, 2012), rol belirsizliği, aşırı rol yükü, zaman kısıtlılığı, yönetim biçimi, liderlik tarzı vb. gibi örgütsel sorunlar nedeniyle ya da emeklilik döneminde çeşitli stres kaynaklarının etkisi altında kalmaktadırlar.

Choi ve arkadaşlarının yapmış olduğu araştırma sonuçlarına göre (2011) kariyer stresi, üç boyut altında ifade edilmektedir. Buna göre, yapılacak iş hakkında yeterli bilgi sahibi olmamak, gelecekte işle ilgili ne yapacağını bilmemek vb. gibi kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği stres yaratan boyutlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Dışsal çatışma olarak adlandırılan ikinci boyuta göre ise aile ve yakın dış çevrenin kariyer tercihleri ile bireyin kariyer tercihlerinin uyuşmuyor olması vb. diğer bir kariyer stresi boyutudur. Kariyer alanında yeteri kadar pozisyonun olmaması, işe alım sınavlarını geçme konusunda yaşanan baskılar vb., iş bulma baskısı olarak adlandırılmakta ve kariyer stresinde üçüncü boyutu ifade etmektedir.

Bireylerin kariyerleri konusunda yaşadıkları engellenmeler de kariyer stresi üzerinde önemli etkiler yaratan değişkenler arasında sayılabilir. Bu engeller çeşitlilik göstermekle beraber, özetle; seçim yapma aşamasında yaşanan kararsızlıklar, alınan kararlar ilgili duyulan şüphe ve kaygı, profesyonel meslek hayatı ve bireysel özellikler hakkındaki bilgi eksikliği, yetenek, ilgi gibi kişisel özelliklerle, tercih edilen mesleğin gereklilikleri arasındaki uyumsuzluk, ilgi ve yeteneklerin fazlalığı, diğer bireylerin fikirlerine fazlaca ihtiyaç duyulması, kariyer seçiminde en doğruyu bulmak konusunda güvence altında hissetme ihtiyacı olarak ifade edilebilir (Bordin, 1946; Williamson, 1939).

## 2. ÖZYETERLİLİK

Özyeterlilik inancı, Bandura (1997:3) tarafından geliştirilen Sosyal Öğrenme Kuramı'na dayanmakta ve "bireylerin görevlerini tamamlamak için gerekli olan eylemleri örgütleyerek, bunları yerine getirebilme becerileri konusunda kendilerine duydukları inançları", şeklinde tanımlanmaktadır. Bireylerin karşılaştıkları olaylar karşısındaki hisleri, düşünceleri, motive olma biçimleri ve sergiledikleri davranışlarda özyeterlilik inancı önemli bir şekillendirici rolü görmektedir. Özyeterlilik inancının şekillenmesinde ise "bilişsel", "güdüsel", "duygusal" ve "seçim" süreçleri şeklinde ifade edilen konular önemli bir etkileri olan süreçlerdir (Bandura, 1994).

Özyeterlilik, belirli sonuçlara ulaşmak için bireyin bilişsel kaynaklarını kullanarak, kendi yetenek ve yetkinliğine duyduğu inançtır (Luthans ve Youssef, 2004: 152). Bireyler, yaşamlarında elde ettikleri deneyimlere bağlı olarak, kendi özyeterliliklerine ilişkin inançlar geliştirmekte ve özyeterliliklerine dair inançları arttıkça da davranış değişikliği ortaya çıkmaktadır (Bandura, 1977).

Özyeterlilik inancı ile ilgili önemli nokta, kişilerin gerçekte sahip olduğu beceriler ile özyeterlilik inançlarını arasında farklılıkların olabileceğidir (Evers ve diğerleri, 2002: 229). Bu fark zaman zaman, bireyin gerçekte sahip olduğu beceriler bir görevi başarmaya yetecek düzeydeyken, özyeterlilik inancının düşük olmasından kaynaklanabilecek negatif durumlar

ortaya koyarken, tam tersi durumlarda söz konusu olabilir. Bu tip durumlarda özyeterlilik inancı yüksek bireyler motive olmak ya da başarılı olmak konusunda daha avantajlıyken; özyeterlilik inancı düşük bireylerin başarısızlık ya da harekete geçmemek gibi sonuçlarla karşılaşma olasılıkları daha yüksektir (Özerkan, 2007:29; Bandura, 1997:193; Luszczyńska vd., 2005: 441).

### 3. KARIYER STRESİ VE ÖZYETERLİLİK İLİŞKİSİ

Stres ve özyeterlilik ile kariyer ve özyeterlilik ilişkisi pek çok araştırmaya konu olan değişkenlerdir. Ancak ilgili alanyazında kariyer stresi ile özyeterlilik arasındaki ilişkiyi sorgulayan araştırmaların oldukça sınırlı olduğu gözlemlenmekte ve bu alanda yapılacak çalışmaların literatürde önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

Schwarzer ve Hallum'un (2008), öğretmenlerin özyeterliliklerinin, tükenmişlikleri üzerindeki etkisinin iş stresinin aracılık rolüyle inceledikleri çalışma sonuçlarına göre, özyeterlilik ve tükenmişlik ilişkisinde iş stresinin aracılık rolünün olduğu, ayrıca öğretmenliğe yönelik özyeterlilik ile öğretmeye yönelik iş stresi arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Siu ve arkadaşları (2005) tarafından, Hong-Kong ve Pekin'deki çalışanlarda özyeterliliğin ve Çin kültüründe yer alan çalışma değerlerinin, iş stresörleri ve işle ilgili öznel iyi oluş düzeyleri arasında doğrudan ve moderatör etkiye sahip olup olmadığı test edilmiştir. Sonuç olarak özyeterliliğin iş stresi üzerinde moderatör etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Dijk'in (2009) yapmış olduğu araştırma bulgularına göre, özyeterliliğin stres üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir.

Stres ve özyeterlilik ilişkisini tartışan araştırmalar incelendiğinde, stres gibi olumsuz fizyolojik bir durumun, özyeterliliğin belirleyici kaynaklarından biri olduğu ifade edilmektedir (Bandura, 1977; 1986). Buna göre, yüksek stres düzeyinin özyeterliliği olumsuz şekilde yordayacağı düşünülmektedir (Zeidner, 1990; Yeşilyurt, 2014:1953). Ayrıca, özyeterliliğin, pozitif düşünce kalıpları, strese karşı direnç (Luthans, 2002: 60) gibi değişkenler üzerinde açıklayıcı güce sahip olduğu ifade edilmektedir. Özbay ve diğerlerinin (2012), yürütmüş olduğu çalışma sonuçlarına özyeterlilik inancının stresle başa çıkmada önemli bir değişken olduğunu ortaya konulmuştur. Özyeterlilik, stresle mücadele etme, olumlu duygulanım gibi değişkenlerle doğrudan ilişkilidir (Ünsal, 2014:396). Pajares (2002)'in yürütmüş olduğu araştırma sonuçlarına göre, özyeterlilik inancı düşük olan bireylerin zorluklar karşısında mücadele etmekten daha çabuk vazgeçtiği, stresi yönetemeyerek başarısız olduklarını ifade edilmiştir.

Kariyer ile özyeterlilik konularında araştırmalar yapan Bandura'ya göre (1988), kariyer seçimi ve gelişimi, öz-yeterlilik inancının gücünü ortaya koyan önemli bir faktördür. Buna göre, özyeterlilik inancı yüksek olan kişiler daha fazla kariyer fırsatını kendileri için ulaşılabilir görmekte ve farklı mesleki alanlar için kendilerini akademik olarak daha iyi hazırlamaktadırlar. Ayrıca özyeterlilik, kariyer seçimi ve gelişimi, oryantasyon süreçleri, iş dizaynı ve iş zenginleştirme (Çalışkan ve Erim, 2010:660), kariyerdan elde edilen doyum ve başarı (Brown, 2002:49) gibi değişkenler üzerinde açıklayıcı güce sahip olduğu, araştırmalardan elde edilen bulgular arasında yer almaktadır.

### 4. ARAŞTIRMANIN METODU

#### 4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, kariyer stresi ile özyeterlilik inancı arasındaki ilişkide demografik değişkenlerin farklılaştırıcı bir etkiye sahip olup olmadığının meslek yüksekokulu öğrencileri bağlamında ortaya konulmasıdır. Alanyazında, stres ve özyeterlilik inancı ilişkisinin sorgulandığı önemli araştırmalara rastlanmakla beraber, kariyer stresi ve özyeterlilik ilişkisinin tartışıldığı araştırmalara ihtiyaç olduğu açıktır. Bu araştırmanın alanyazında tespit edilen boşluğun doldurulmasına katkı sağlayarak, bu konuda çalışmak isteyen araştırmacılara faydalı olacağı düşünülmektedir.

#### 4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, 2018-2019 Bahar yarıyılında İzmir Meslek Yüksekokulu İktisadi ve İdari Programlar'da öğrenim gören 4493 öğrenciden oluşmaktadır (<http://imy.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2017/08/GUNCEL-OGRENCI-SAYILARI.pdf>). Evreni temsil etmesi açısından 400 öğrenciye anket dağıtılmış ve 287 anket cevaplanmıştır. Yazıcıoğlu ve Erdoğan'a göre (2004: 50), % 95 güven aralığında, 5000 kişilik evren için 234 örneklem yeterli bulunmaktadır. Bu doğrultuda örneklemin evreni temsil ettiği düşünülmektedir. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmaktadır.

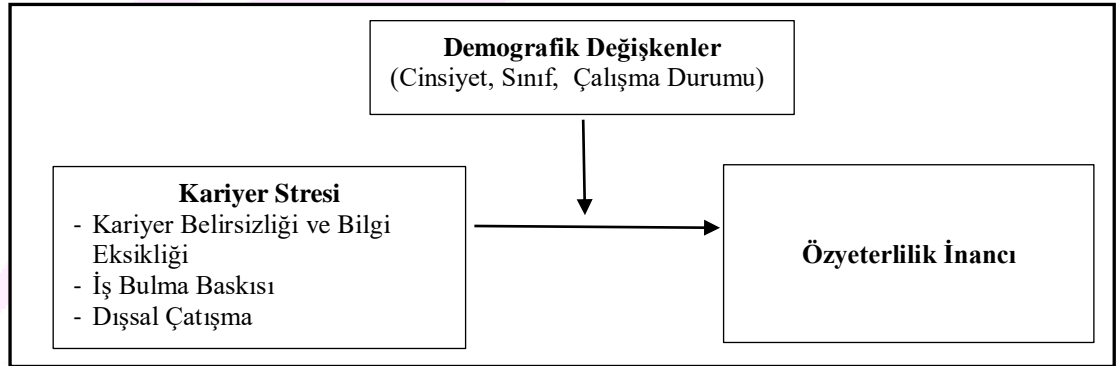
**Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri**

	Frekans	Yüzde(%)
<b>Cinsiyet</b>		
Kadın	143	49,6
Erkek	144	50,3
<b>Yaş</b>		
18-20	152	53,0
21-23	106	36,9
24-26	18	6,3
27-30	6	2,1
31 ve üstü	5	1,7
<b>Bölüm</b>		
Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı	69	24,0
Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	64	22,3
Tarımsal İşletmecilik	57	19,9
Yerel Yönetimler	25	8,7
Pazarlama	17	5,9
Turizm İşletmeciliği	29	10,1
Sağlık Kurumları İşletmeciliği	26	9,1
<b>TOPLAM</b>	<b>287</b>	<b>100</b>

#### 4.3. Araştırmanın Modeli

Kariyer stresi ve özyeterlilik inancı ilişkisinde cinsiyet, sınıf ve çalışma durumu demografik değişkenlerinin farklılaştırıcı etkisinin olup olmadığının sorgulandığı bu çalışmada, mevcut durumun ortaya konulması amaçlanmış ve tarama modeli kullanılmıştır.

**Şekil 1: Araştırmanın Modeli**



Araştırma kapsamında şu sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin Kariyer Stresi'nin alt boyutları olan Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği, İş Bulma Baskısı ve Dışsal Çatışma, Özyeterlilik İnançını nasıl etkilemektedir?
2. Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin Cinsiyet, Sınıf ve Çalışma Durumu demografik değişkenlerinin her biri, Kariyer Stresi alt boyutlarının, Özyeterlilik İnancı üzerindeki etkisinde farklılaştırıcı rol oynamakta mıdır?

#### 4.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden faydalanılmış ve veriler anket formu aracılığıyla elde edilmiştir. Veri toplama aracı olarak geliştirilen soru formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Özyeterlilik Ölçeği, ikinci bölümde Kariyer Stresi Ölçeği, üçüncü bölümde ise Kişisel Bilgi Formu yer almaktadır.

##### 4.4.1. Özyeterlilik Ölçeği

Soru formunun ilk bölümünde yer alan Özyeterlilik Ölçeği 10 maddeden oluşmaktadır. Özyeterlilik ölçeği 1981 yılında Jerusalem ve Schwarzer tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Yeşilay (1996) tarafından yapılmıştır. Ölçekte, “yeni bir durumla karşılaştığımda ne yapmam gerektiğini bilirim”, “güçlükleri soğukkanlılıkla karşılarım, çünkü yeteneklerime her zaman güvenebilirim”, “her sorun için bir çözümüm vardır” gibi maddeler, 4’lü likert (1: Doğru Değil, 4: Tümüyle Doğru) soru tipi kullanılarak yer almıştır.

##### 4.4.2. Kariyer Stresi Ölçeği

Katılımcıların kariyer streslerini ölçmek amacıyla, 20 maddeden oluşan Kariyer Stresi Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin orijinali Choi ve arkadaşları (2011) tarafından geliştirilmiş; Türkçe'ye uyarlaması ise Özden ve Sertel-Berk (2017) tarafından yapılmıştır. Ölçek, “kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği”, “iş bulma baskısı”, “dışsal çatışma” şeklinde tanımlanan dört boyuttan oluşmaktadır. Katılımcıların maddelere ilişkin katılım düzeylerini belirtmeleri için 5’li likert ölçeği (1: Hiç Katılmıyorum, 5: Tamamen Katılıyorum) kullanılmıştır.

##### 4.4.3. Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin veri toplamak amacıyla, araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu 12 maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler arasında yaş, buldukları sınıf, cinsiyet, kayıtlı olunan bölüm, anne-baba meslek vb. içeren sorulardan oluşmaktadır.

#### 4.5. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, SPSS 22 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde frekans, güvenilirlik, faktör analizi, bağımsız örneklem için t testi, Anova testi, korelasyon analizi ve hiyerarşik regresyon analizi gibi teknikler kullanılmıştır.

### 5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

#### 5.1. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenilirlik Analizleri

Araştırma kapsamında yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin güvenilirlik analizi bulgularına yer verilmiştir. Böylece verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı test edilmiştir. Yapılan analizlerde, değişkenlere ilişkin Cronbach Alpha Değerleri hesaplanmış ve bu değerlere ilişkin bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlere ve Alt Boyutlarına Ait Güvenilirlik Bulguları

Değişkenler		Cronbach's Alpha Değeri		Madde Sayısı	
Özyeterlilik		0,87		10	
Kariyer Stresi	Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği	0,88	0,88	10	20
	Dışsal Çatışma	0,64		4	
	İş Bulma Baskısı	0,69		6	

## 5.2. Faktör Analizi Bulguları

Güvenilirlik analizi bulgularından ölçeklerin güvenilir olduğuna karar verilmiştir. Özyeterlilik ölçeği tek boyutlu olduğu için faktör analiziyle ilgili çalışmalara ihtiyaç duyulmamış olup, Kariyer Stresi'nin boyutları ile ilgili bilgiler Tablo 3'de sunulmaktadır.

**Tablo 3: Kariyer Stresi Ölçeğine İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları**

	Maddeler	Faktör Yüğü			V (%)	TV (%)
		1	2	3		
Kariyer Belirsizliğı ve Bilgi Eksikliğı	M3. Kariyerim için neyin gerekli olduğunu bilmediğim için kendimi engellenmiş hissediyorum	,496			34,007	34,007
	M5. İstedğim iş hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığıma dair endişelerim var.	,502				
	M11. Gelecekte ne yapmak istediğimi bilmediğim için kendimi engellenmiş hissediyorum.	,706				
	M13. İstedğim kariyerin ne tür nitelikleri gerektirdiğini bilmediğim için kendimi engellenmiş hissediyorum.	,501				
	M14. İstedğim iş için nasıl hazırlanmam gerektiği konusunda tam olarak emin olmadığımdan kendimi engellenmiş hissediyorum.	,501				
	M16. Kariyerim için hazırlanmama yardımcı olan pek fazla kişi olmadığından kendimi engellenmiş hissediyorum.	,351				
	M17. Nasıl bir kariyer istediğim konusunda kesin bir karara varmadığım için endişeli hissediyorum.	,749				
	M18. Geleceğim için planladıklarımın gerçekten istediklerim olduğu konusunda şüphe duyduğum için kendimi engellenmiş hissediyorum	,696				
	M19. Seçmiş olduğum meslek ile yeteneklerim birbirine uygun olup olmadığı konusunda kaygılarım var.	,623				
	M20. Neye yeteneğim olduğunu bilmediğim için endişeliyim.	,749				
Dışsal Çatışma	M1. Ailemle çatışma yaşıyorum çünkü ailem benim garantili bir işe girmemi istiyor ve benim neyi önemseddiğimle ilgilenmiyor.			,809	8,647	42,654
	M2. Ben memnun olduğum halde, kariyer planımın bana yakın olan insanların beklentileriyle uyuşmamasından endişe duyuyorum.			,584		
	M4. Başkalarının kariyer tercihim konusundaki olumsuz düşünceleri zihnimi meşgul ediyor.			,436		
	M15. Ailemle çatışma yaşıyorum, çünkü onların benden yapmamı istedikleri ile benim yapmak istediklerim farklı.			,734		
İş Bulma Baskısı	M6. Kariyer alanımda yeteri kadar pozisyon olmadığı konusunda endişelerim var		,603		6,276	48,930
	M7. İşe alım sınavını ilk defada geçemeyeceğim konusunda endişeliyim.		,677			
	M8. İstedğim işin bana güvenceli bir gelir sağlamayacağı konusunda endişe duyuyorum.		,370			
	M9. Aynı anda hem okul derslerine çalışmak hem de bir işe hazırlanmak zor olduğundan kendimi baskı altında hissediyorum.		,527			
	M10. Bir iş bulmak için yapılması gereken çok fazla şey olduğundan kendimi stres altında hissediyorum.		,685			
	M12. İstedğim işe giremeyebileceğim konusunda endişeliyim.		,702			

Maddelerin, yüklendikleri faktörleri belirlemek amacıyla, "Varimax" döndürme tekniğı uygulanmıştır. Faktörlerin oluşturulmasında, alt kesme noktası olarak 0.30 ile 0.45 değer aralıklarının alınabileceğı ifade edilmektedir (Malthouse, 2001: 81; Büyüköztürk, 2002:118).

## 5.3. Korelasyon, Hiyerarşik Regresyon Analizi Bulguları ve Tanımlayıcı İstatistikler



Kariyer Stresi'nin alt boyutları olan Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği, İş Bulma Baskısı ve Dışsal Çatışma ile Özyeterlilik İnancı değişkenlerine yönelik ilişkiler, ortalama ve standart sapmaya ilişkin bulgular Tablo 4'de sunulmaktadır.

**Tablo 4: Kariyer Stresi, Kariyer Stresinin Alt Boyutları ve Özyeterlilik İnancına İlişkin Korelasyon Analizi Bulguları**

Değişkenler	Ortalama	Standard Sapma	1	2	3	4	5
<b>Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği</b>	2,56	,86	1				
<b>İş Bulma Baskısı</b>	3,06	,94	,587**	1			
<b>Dışsal Çatışma</b>	2,25	,92	,466**	,239**	1		
<b>Özyeterlilik İnancı</b>	3,03	,76	-,254**	-,156**	-,123**	1	
<b>Kariyer Stresi</b>	2,62	,71	,861**	,779**	,723**	-,267**	1

\*\*p<0,01. (çift kuyruklu); n=287

Tablo 4'den elde edilen bulgular, "Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği" ile "İş Bulma Baskısı" arasında ( $r=0,587$ ;  $p < 0,01$ ) anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğunu; "Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği" ile "Dışsal Çatışma" arasında ( $r=0,466$ ;  $p < 0,01$ ) anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu; "Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği" ile "Özyeterlilik inancı" arasında ( $r= -0,254$ ;  $p < 0,01$ ) anlamlı ve negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu; "Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği" ile "Kariyer Stresi" arasında ( $r= 0,861$ ;  $p < 0,01$ ) anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. "İş Bulma Baskısı" ile "Dışsal Çatışma" arasında ( $r=0,239$ ;  $p < 0,01$ ) anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu; "İş Bulma Baskısı" ile "Özyeterlilik İnancı" arasında ( $r= -0,156$ ;  $p < 0,01$ ) anlamlı ve negatif yönlü bir ilişkinin olduğu; "İş Bulma Baskısı" ile "Kariyer Stresi" arasında ( $r= 0,779$ ;  $p < 0,01$ ) anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. "Dışsal Çatışma" ile "Özyeterlilik İnancı" arasında ( $r= -0,123$ ;  $p < 0,01$ ) anlamlı ve negatif yönü bir ilişkinin olduğu, "Dışsal Çatışma" ile "Kariyer Stresi" arasında ( $r= 0,723$ ;  $p < 0,01$ ) anlamlı ve pozitif yönü bir ilişkinin olduğu tespit edilmektedir. "Özyeterlilik inancı" ile "Kariyer Stresi" arasında ( $r= -0,267$ ;  $p < 0,01$ ) anlamlı ve negatif yönü bir ilişkinin olduğu tespit edilmektedir.

Özetle, Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği, İş Bulma Baskısı, Dışsal Çatışma değişkenlerinden birinde meydana gelen pozitif yönlü bir artış, diğer değişkenler üzerinde doğru orantılı artışa neden olmaktadır. Örnek olarak, kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği arttıkça, iş bulma baskısı da artmaktadır. Özyeterlilik inancı arttıkça ise, Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği, İş Bulma Baskısı ve Dışsal Çatışma azalmaktadır. Kariyer Stresi, alt boyutlarıyla anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahipken; Kariyer Stresi arttıkça Özyeterlilik inancı azalmaktadır.

Tablo 4'te sunulan ortalama değerlerden, araştırmaya katılan öğrencilerin Kariyer Streslerinin ortalama düzeylerde (5 üzerinden  $\bar{x}=2,62$ ), Özyeterlilik İnancılarının ise yüksek düzeylerde (4 üzerinden  $\bar{x}=3,03$ ) olduğu görülmektedir. Ortalama düzeyde bir stresin başarı, motivasyon, etkili öğrenme gibi konularda arzulan bir durum olduğu bilinmektedir. Öğrencilerin Kariyer Streslerinin, öğrencileri kariyer hedeflerine ulaşmada umutsuzluğa sevk etmeyecek kadar yüksek olmaması ve hedeflere ulaşmak konusunda motivasyonlarını sürdürecekleri düzeyde strese sahip olmaları avantajlı bir durum olarak değerlendirilebilir.

Çalışmanın modelinde bağımsız değişken olan Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği, İş Bulma Baskısı ve Dışsal Çatışmanın, bağımlı değişken olan Özyeterlilik algısı üzerinde etkisinin olup olmadığı; aynı zamanda öğrencilerin cinsiyeti, sınıfı ve çalışma durumu demografik değişkenlerinin bu etkiyi farklılaştırıp farklılaşmadığı test edilmek istenmiştir. Demografik değişkenlerin analize dahil edilmesinden önce, elde edilen demografik verilerin normal dağılıma uygun olup olmadıklarının tespit edilebilmesi için çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakılmıştır. Araştırmada analize dahil edilmiş olan (yaş, cinsiyet, sınıf, öğrenim görülen bölüm, örgün ve ikinci öğretim programlarına kayıtlı olmak, çalışma durumu, anne-baba meslek, anne-baba eğitim, kardeş sayısı, aylık ortalama gelir düzeyi) tüm demografik

değişkenlere ilişkin çarpıklık ve basıklık katsayıları -2 ve +2 (Field, 2005) aralığında yer aldığı için verilen normal dağıldığı görülmüştür.

Söz konusu etkilerin analiz edilmesinde hiyerarşik regresyon analizi kullanılmıştır. Bu analiz için ilk adımda bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisine bakılmış; ikinci adımda ise modelde yer alan demografik değişkenler için üretilen kukla değişkenler ile bunların çarpımından oluşan değişkenler analize dahil edilerek çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Analizlere ait bulgular Tablo 5’de sunulmaktadır.

Tablo 4’teki bulgulardan, öğrencilerin kariyerleri ile ilgili stresi en yoğun olarak hissettikleri boyutların sırasıyla, İş Bulma Baskısı ( $\bar{x}=3,06$ ), Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği ( $\bar{x}=2,56$ ), Dışsal Çatışma ( $\bar{x}=2,25$ ) boyutları olduğu görülmektedir.

**Tablo 5: Kariyer Stresi ve Boyutlarının Özyeterlilik Algısı Üzerindeki Etkisinde Demografik Değişkenlerin Farklılaştırıcı Etkisine Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi**

Model 1	Bağımlı Değişken; Özyeterlilik							
Bağımsız Değişkenler	B	ShB	$\beta$	t	F	R <sup>2</sup>	p	
1.Adım	Sabit	3,742	,169	-	22,204	8,08	,08	,000
	Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği	-,161	,069	-,181	-2,091			,020
	İş Bulma Baskısı	-,014	,057	,017	-,248			,805
	Dışsal Çatışma	-,112	,054	-,135	-2,091			,037
2.Adım	Sabit	3,742	,169	-	22,204	2,43	,09	,000
	Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği	-,352	,171	-,397	-2,066			,040
	İş Bulma Baskısı	,082	,130	,102	,630			,529
	Dışsal Çatışma	-,052	,138	-,062	-,374			,709
	Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği*Cinsiyet	,143	,149	,270	,960			,338
	Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği*Sınıf	,041	,161	,075	,257			,798
	Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği*Çalışma Durumu	,267	,162	,432	1,654			,099
	İş Bulma Baskısı*Cinsiyet	-,108	,110	-,248	-,979			,328
	İş Bulma Baskısı*Sınıf	-,013	,124	-,027	-,103			,918
	İş Bulma Baskısı*Çalışma Durumu	-,087	,124	-,161	-,704			,482
	Dışsal Çatışma*Cinsiyet	,007	,111	,011	,062			,951
	Dışsal Çatışma*Sınıf	-,041	,120	-,070	-,344			,731
	Dışsal Çatışma*Çalışma Durumu	-,113	,122	-,177	-,929			,354

Tablo 5’de yer alan bulgulara bakıldığında ilk adımda yer alan analiz sonuçlarına göre Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği değişkeni, Özyeterlilik inancını olumsuz yönde etkilemektedir ( $\beta= -,181$ ;  $p<0,05$ ). Benzer şekilde Dışsal Çatışma değişkeni, Özyeterlilik inancını olumsuz yönde etkilemektedir ( $\beta= -,135$ ;  $p<0,05$ ). Ancak İş Bulma Baskısı değişkeninin Özyeterlilik üzerinde anlamlı etkisi bulunmamıştır ( $p>0,05$ ). İkinci adımda ise bağımsız değişkenler ile bağımsız değişkenlerin çarpımından oluşan etkileşim değişkeni analize dahil edilerek, Kariyer Stresinin boyutlarının, Özyeterlilik inancı üzerindeki etkisini Cinsiyet, Sınıf ve Çalışma Durumu demografik değişkenlerinin farklılaştırıp farklılaşmadığı test edilmiştir. Buna göre, söz konusunu modelin anlamlı olmadığı görülmekte ( $p>0,05$ ); yani, Kariyer Stresinin boyutlarının, Özyeterlilik inancı üzerindeki etkisini Cinsiyet, Sınıf ve Çalışma Durumu demografik değişkenlerinin farklılaşmadığı ortaya konulmuştur.

Araştırma modelinde yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin demografik faktörler bağlamında farklılaşp farklılaşmadığına yönelik t-testi ve Anova analizi yapılmıştır. Yapılan analizler neticesinde, istatistiksel olarak anlamlı çıkan bulgulara Tablo 6’da yer verilmiştir.

Buna göre Kariyer Stresi alt boyutlarından Dışsal Baskı ortalamalarında öğrencilerin cinsiyetlerine göre anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Aynı zamanda örgün ve ikinci öğretim öğrencisi olmanın Özyeterlilik İnancı üzerinde anlamlı bir fark oluşturduğu tespit edilmiştir.

**Tablo 6: Demografik Değişkenlere Göre Kariyer Stresi ve Boyutları ile Özyeterlilik İnancı Arasındaki Anlamlı İlişkilere İlişkin T Testi Bulguları**

Gruplar		n	$\bar{x}$	Standart Sapma	T	df	P
Dışsal Baskı	Kadın	143	3,25	,93	3,375	285	,00
	Erkek	144	2,87	,92			
Özyeterlilik	Örgün	67	2,82	,60	2,537	281	,01
	Öğretim	216	3,06	,80			
	İkinci Öğretim						

Tablo 6'daki bulgulardan görüleceği üzere, cinsiyet, Dışsal Baskı boyutu üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır. Buna göre, kadınların hissettikleri dışsal baskı ( $\bar{x}=3,25$ ), erkeklerin hissettiği dışsal baskıdan ( $\bar{x}=2,87$ ) daha fazladır.

Tablo 6'dan elde edilen bulgulara göre, örgün ve ikinci öğretim öğrencisi olmak, Özyeterlilik İnancı üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır. Buna göre, ikinci öğretime kayıtlı olan öğrencilerin özyeterlilik inancı ( $\bar{x}=3,06$ ), örgün öğretime kayıtlı öğrencilerin Özyeterlilik İnancından ( $\bar{x}=2,82$ ) daha yüksektir.

Yaş, öğrenim görülen bölüm, anne-babanın mesleği ve eğitimi, aylık ortalama gelir, kardeş sayısı gibi demografik değişkenler ile Kariyer Stresi ve Özyeterlilik İnancı üzerinde anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla Tek yönlü Anova analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, yaş, annenin mesleği, anne-babanın eğitimi, aylık ortalama gelir, kardeş sayısı değişkenleri ile Kariyer Stresi ve Özyeterlilik İnancı üzerinde anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

İlgili değişkenler arası ilişkiler bakımından, babanın mesleği ile kariyer stresinin, Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği boyutuyla, Dışsal Çatışma boyutu arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ( $p<0,05$ ). Öğrenim görülen bölümün, İş Bulma Baskısı boyutu ( $p<0,01$ ) ile Özyeterlilik İnancı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ( $p<0,05$ ). Bu bulgular Tablo 7'de sunulmaktadır.

**Tablo 7: Demografik Değişkenlere Göre Kariyer Stresi ve Boyutları ile Özyeterlilik İnancı Arasındaki Anlamlı İlişkilere İlişkin Anova Testi Bulguları**

	Alt boyutlar	Varyans kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Baba Meslek	Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği	Gruplararası	7,307	4	1,827	2,525	,042
		Grup içi	170,711	216	,723		
		Toplam	178,018	240			
Baba Meslek	Dışsal Çatışma	Gruplararası	7,554	4	1,888	2,687	,032
		Grup içi	165,883	236	,703		
		Toplam	173,437	240			
Öğrenim Görülen Bölüm	İş Bulma Baskısı	Gruplararası	20,812	6	3,469	4,114	,001
		Grup içi	236,076	280	,843		
		Toplam	256,891	286			
Öğrenim Görülen Bölüm	Özyeterlilik İnancı	Gruplararası	8,853	6	1,475	2,603	,018
		Grup içi	158,719	280	,567		
		Toplam	167,572	286			

Tablo 7'den elde edilen bulgulara göre, babanın mesleğinin Kariyer Stresi boyutlarından Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği boyutu ile Dışsal Çatışma boyutlarının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık oluşturduğu tespit edilmiştir. Anlamlı farkların hangi gruplar (kamu çalışanı, özel sektör çalışanı, serbest meslek, çalışmıyor) arasında olduğunu belirlemek amacıyla post-hoc testleri kullanılmıştır. Post-hoc çoklu karşılaştırma

tekniklerinden hangisinin kullanılacağına karar vermek için öncelikle Levene's testi sonuçlarına bakılmıştır. Buna göre, Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği boyutu ile Dışsal Çatışma boyutlarının anlamlılık değeri 0,05'ten büyük olduğu için Tamhane T2 testi uygulanmıştır. Tamhane T2 çoklu karşılaştırma analizi sonucuna göre, mesleki gruplara ilişkin karşılaştırmaların, Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği boyutları ile Dışsal Çatışma boyutlarına göre, anlamlılık değerlerinin 0.05'den büyük olması nedeniyle, gruplar arasında önem düzeyine göre fark var gibi görünüyorsa rağmen istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 7'den elde edilen bulgulara göre, öğrenim görülen bölümün Kariyer Stresi boyutlarından İş Bulma Baskısı boyutu ile Özyeterlilik İnancı arasında anlamlı bir farklılık oluşturduğu tespit edilmiştir. İş Bulma Baskısı boyutu için anlamlı farkların hangi gruplar (Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları, Tarımsal İşletmecilik, Yerel Yönetimler, Pazarlama, Turizm İşletmeciliği, Sağlık Kurumları İşletmeciliği) arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tamhane T2 testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, farkın Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı ( $\bar{x}=3,29$ ) ile Tarımsal İşletmecilik ( $\bar{x}=2,75$ ), Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı ile Turizm İşletmeciliği ( $\bar{x}=3,15$ ), Tarımsal İşletmecilik ve Yerel Yönetimler ( $\bar{x}=3,43$ ), Turizm İşletmeciliği ve Yerel Yönetimler grupları arasında olduğu tespit edilmiştir. Buna göre iş bulma baskısının en fazla hissedildiği bölümler sırasıyla; Yerel Yönetimler, Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı, Turizm İşletmeciliği ve Tarımsal İşletmecilik'tir.

Yerel Yönetimler programından mezun öğrencilerin genellikle istihdam edildiği kurumlar kamu kurumlarından oluşmaktadır. Kamu kurumlarında istihdam edilebilme şartlarının daha kesin ve tanımlanmış kurallara bağlı olması öğrenciler üzerinde iş bulma baskısını arttırabileceği şeklinde yorumlanabilir. Tarımsal İşletmecilik programını tercih eden öğrencilerle zaman geçirilme fırsatı bulunduğundan, bu programı tercih eden öğrencilerin ailelerinin tarımsal işlerle uğraşmakta oldukları, öğrencilerinin genelinde mezuniyet sonrası memleketlerine dönüp ailelerinin işlerini devam ettirmek gayesiyle bu programı tercih ettikleri bilinmektedir. Bu nedenle halihazırda kariyer planlarını yapmış olan Tarımsal İşletmecilik programı öğrencilerinin, işlerinin hazır olduğunu düşündükleri için iş bulma baskısını en düşük düzeyde yaşadıkları tahmin edilmektedir.

Tablo 7'den elde edilen bulgulara göre, öğrenim görülen bölüm bazında Özyeterlilik İnancının hangi gruplar arasında (Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları, Tarımsal İşletmecilik, Yerel Yönetimler, Pazarlama, Turizm İşletmeciliği, Sağlık Kurumları İşletmeciliği) olduğunu belirlemek amacıyla Tamhane T2 testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, , anlamlılık değerlerinin 0.05'den büyük olması nedeniyle, gruplar arasında önem düzeyine göre fark var gibi görünüyorsa rağmen istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir.

## 6. SONUÇ

Kariyer Stresi ile Özyeterlilik İnancının meslek yüksekokulu öğrencileri bağlamında incelendiği bu çalışmada, Cinsiyet, Sınıf, Çalışma Durumu gibi demografik değişkenlerin farklılaştırıcı etkisinin olup olmadığı sorgulanmıştır. İlgili alanyazında stres ve özyeterlilik ilişkisinin yordandığı, ayrı ayrı stres veya özyeterlilik üzerinde etkili olan demografik faktörlerin tartışıldığı çalışmalara rastlamak mümkündür. Ancak doğrudan doğruya stres ile özyeterlilik ilişkisini veya bu ilişkide demografik değişkenlerin farklılaştırıcı rolünü tartışan araştırmalar ile ilgili bulgular çok kısıtlı olduğu için, araştırma sonuçları ilişkili araştırma bulguları değerlendirilerek tartışılacaktır.

Araştırma modelinde, Kariyer Stresi ve alt boyutları bağımsız değişken, Özyeterlilik İnancı bağımlı değişken olarak tanımlanmıştır. Araştırma soruları kapsamında; Kariyer Stresi ve alt boyutlarının Özyeterlilik İnancını nasıl etkilediği sorgulanmıştır. Ayrıca Cinsiyet, Sınıf ve Çalışma durumu demografik değişkenlerinin her birinin Kariyer Stresinin alt boyutları ile Özyeterlilik İnancı üzerindeki etkisinde farklılaştırıcı rolü olup olmadığı araştırılmıştır.

2018-2019 Bahar yarıyılında İzmir Meslek Yüksekokulu İktisadi ve İdari Programlar'da öğrenim gören 287 öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilen araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında, Jerusalem ve Schwarzer tarafından (1981) geliştirilen ve Yeşilay (1996) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan "Özyeterlilik Ölçeği" ile orijinal Choi ve arkadaşları (2011) tarafından geliştirilen, Türkçe'ye uyarlaması ise Özden ve Sertel-Berk (2017) tarafından yapılan "Kariyer Stresi Ölçeği" kullanılmıştır. Demografik verilerin toplanması için araştırmacı tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır.

Elde edilen verilerin analizinde, SPSS 22 paket programından faydalanılarak, verilere ilişkin frekans, güvenilirlik, faktör analizi, bağımsız örneklem için t testi, Anova testi, korelasyon analizi ve hiyerarşik regresyon analizleri yapılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre, Kariyer Stresinin; Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği, İş Bulma Baskısı, Dışsal Çatışma olarak adlandırılan üç alt boyuttan oluştuğu tespit edilmiştir. Kariyer Stresinin tümü ya da boyutlarından birinde meydana gelen bir pozitif yönlü bir artışın, Kariyer Stresinin tümü, Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği, İş Bulma Baskısı ve Dışsal Çatışma boyutları üzerinde pozitif yönlü bir artışa neden olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Kariyer Stresi ve alt boyutlarının Özyeterlilik inancı ile olan etkisine bakıldığında ise aralarında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Kariyer Stresi arttıkça, Özyeterlilik İnancı azalmaktadır. Stres düzeyi ile özyeterlilik üzerine yapılan araştırmalarda (Chu Yu vd., 2009; Uzun, 2018:68 ) benzer bulgulara ulaşıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla benzer bir ilişkinin Kariyer Stresi ile Özyeterlilik İnancı arasında olması beklenmektedir.

Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin Kariyer Stresleri ortalama düzeylerde (5 üzerinden  $\bar{x}=2,62$ ), Özyeterlilik İnançları ise yüksek olarak ifade edilebilecek düzeydedir (4 üzerinden  $\bar{x}=3,03$ ). Turpcu ve Akyurt tarafından (2018) üniversite öğrencilerinin Kariyer Stresleri üzerine yapılan araştırma sonuçlarında da öğrencilerin Kariyer Stresinin ortalama düzeyde olduğu ifade edilmektedir. Ortalama düzeyde bir stresin başarı, motivasyon, etkili öğrenme gibi konularda arzulan bir durum olduğu bilinmektedir. Öğrencilerin Kariyer Streslerinin onların kariyer hedeflerine ulaşmada umutsuzluğa sevk etmeyecek kadar yüksek olmaması ve hedeflere ulaşmak konusunda motivasyonlarını sürdürecekleri düzeyde stresa sahip olmaları avantajlı bir durum olarak değerlendirilebilir.

Beck ve Srivasta (1991:127-133)'nın hemşirelik öğrencilerinin kariyer stresleri üzerine yaptıkları araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin yüksek stres altında oldukları ve stresin öğrencilerin fiziksel ve psikolojik sağlıklarını tehdit eder nitelikte olduğu tespit edilmiştir. Üniversite yılları boyunca öğrenciler, finansal kaygılar, akademik konular, sosyal ilişkiler gibi pek çok stres kaynağının etkisinde olmalarına rağmen, kariyer sürecinden kaynaklanan stresi, en önemli stres kaynağı olarak ifade etmişlerdir (Jang, 2000; Kim, 2003). Rottinghaus ve diğerlerinin (2009: 275-276) yapmış olduğu araştırma bulgularına göre de, öğrencilerin karar verme aşamasında kendilerini yeterli görmemeleri, kişisel özelliklerini ve yeteneklerini iyi bilmemeleri ve hayata dair hedefler belirlemede yaşadıkları zorluklar nedeniyle kariyer planlama aşamasında kaygı yaşamaktadır. Araştırma bulgularında öğrencilerin stres düzeyinin yüksek olarak algılanmasının nedeni, öğrencilerin Özyeterlilik İnançlarının yüksek olması şeklinde yorumlanabilir. Araştırmanın literatür taraması kısmında da bahsedildiği ve araştırma bulgularında da tespit edildiği üzere, Özyeterlilik İnançının yükseldiği durumlarda stresin düşmesi beklenmektedir.

Elde edilen bulgulara göre, öğrenciler sırasıyla en fazla Kariyer Stresini, İş Bulma Baskısı ( $\bar{x}=3,06$ ), Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği ( $\bar{x}=2,56$ ), Dışsal Çatışma ( $\bar{x}=2,25$ ) boyutlarında yaşamaktadır. Benzer bir sonuç, Turpcu ve Akyurt (2018: 378) tarafından yapılan araştırma bulgularında da tespit edilmiştir. Üniversite öğrencilerinin kariyer stresi üzerine yapılan bu araştırmada, öğrencilerin kariyer streslerinin orta düzeyde olduğu ve en büyük stresin ise "iş bulma baskısı" konusunda yaşandığı tespit edilmiştir. Mevcut istihdam koşulları altında, öğrencilerin en yoğun kariyer stresini İş Bulma Baskısı boyutunda yaşamaları olağan ve beklenen bir durum olarak yorumlanabilir.

Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği, İş Bulma Baskısı ve Dışsal Çatışmanın, Özyeterlilik algısı üzerindeki etkisinde, öğrencilerin Cinsiyeti, Sınıfı ve Çalışma Durumu demografik değişkenlerin farklılaştırıcı etkisinin bulunup bulunmadığını test etmek üzere çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Sonuç olarak, Kariyer Stresinin boyutlarının, Özyeterlilik inancı üzerindeki etkisini Cinsiyet, Sınıf ve Çalışma Durumu demografik değişkenlerinin farklılaştırmadığı ortaya konulmuştur.

Kariyer Stresi ve boyutları ile Özyeterlilik inancının yaş, cinsiyet, öğrenim görülen bölüm, çalışma durumu, sınıf, anne-baba meslek, anne-baba eğitim, kardeş sayısı, aylık ortalama gelir düzeyi gibi demografik faktörler bağlamında farklılaşp farklılaşmadığı yönelik analizler yapılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre, Kariyer Stresi alt boyutlarından Dışsal Baskı boyutunun ortalamalarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, kadınların hissettiği dışsal baskı ( $\bar{x}=3,25$ ), erkeklerin hissettiği dışsal baskıdan ( $\bar{x}=2,87$ ) daha fazladır. Cinsiyet ve stres arasındaki ilişkiyi test eden çalışmalarda kadınların erkeklere göre stres düzeyinin daha yüksek olduğu ortaya konulmaktadır (Uzun, 2018; Üzüm ve diğerleri, 2018). Çalışmamızda kariyer stresi bağlamında bu baskı, sadece Dışsal Baskı boyutu için anlamlı bulunmuştur.

Ayrıca, Özyeterlilik İnancı ortalamalarının örgün ve ikinci öğretim öğrencisi olmaya göre anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Buna göre, ikinci öğretime kayıtlı olan öğrencilerin özyeterlilik inancı ( $\bar{x}=3,06$ ), örgün öğretime kayıtlı öğrencilerin özyeterlilik inancından ( $\bar{x}=2,82$ ) daha yüksektir.

Öğrenim görülen bölümün İş Bulma Baskısı boyutu ile Özyeterlilik inancı arasında anlamlı bir farklılık oluşturduğu tespit edilmiştir. Buna göre iş bulma baskısının en fazla hissedildiği bölümler sırasıyla; Yerel Yönetimler, Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı, Turizm İşletmeciliği ve Tarımsal İşletmecilik'tir. Yerel Yönetimler programından mezun öğrencilerin genellikle istihdam edildiği kurumlar kamu kurumlarından oluşmaktadır. Kamu kurumlarında istihdam edilebilme şartlarının daha kesin ve tanımlanmış kurallara bağlı olması öğrenciler üzerinde iş bulma baskısını arttırabileceği şeklinde yorumlanabilir. Tarımsal işletmecilik programını tercih eden öğrencilerle zaman geçirilme fırsatı bulunduğundan, bu programı tercih eden öğrencilerin ailelerinin tarımsal işlerle uğraşmakta oldukları, öğrencilerinin genelinin mezuniyet sonrası memleketlerine dönüp ailelerinin işlerini devam ettirmek gayesiyle bu programı tercih ettikleri bilinmektedir. Bu nedenle halihazırda kariyer planlarını yapmış olan Tarımsal İşletmecilik programı öğrencilerinin, işlerinin hazır olduğunu düşündükleri için iş bulma baskısını en düşük düzeyde yaşadıkları tahmin edilmektedir.

Zaman ve maliyet gibi kısıtlar nedeniyle Kariyer Stresi ve Özyeterlilik ilişkisinde, sınırlı sayıda demografik değişkenin etkisi araştırma kapsamında inceleme konusu yapılmıştır. Bu konuda çalışmak isteyen araştırmacılar, demografik değişkenlerin sayısını ve kapsamını genişletebileceği gibi farklı programlar, farklı üniversiteler veya farklı kültürler bağlamında karşılaştırmalı araştırmalar yürütmeleri suretiyle, ilgili alanyazına önemli katkıların olacağı düşünülmektedir.

## KAYNAKÇA

- 2000'li Yıllara Doğru Özel Sektör İmalat Sanayinde İnsan Kaynakları Yönetimi ve Kariyer Arayışları, Tügiad Yayını, İstanbul.
- Aytaç, S. (2005). Çalışma Yaşamında Kariyer Yönetimi Planlaması Gelişimi ve Sorunları, Ezgi Yayınevi, Bursa.
- Bandura, A. (1977). Self-Efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change, *Psychological Review*, 84(2):191-215.
- Bandura, A. (1986). The Explanatory and Predictive Scope of Self-Efficacy Theory, *Journal of Social Clinical Psychology*, 4, 359-373.

- Bandura, A. (1988). Organizational Applications of Social Cognitive Theory. *Australian Journal of Management*, 13(2):275-302.
- Bandura, A. (1994). Self-efficacy. *Encyclopedia Of Human Behavior*. S. Ramachaudran (ed.),4, 71-81, Academic Press, NewYork.
- Bandura, A. (1997) *Self-Efficacy: The Exercise of Control*, W.H. Freeman and Company, New York.
- Beck, D. L., Srivastava, R. (1991). Perceived Level and Sources of Stress in Baccalaureate Nursing Students. *Journal of Nursing Education*. 30(3):127-133,https://doi.org/10.3928/0148-4834-19910301-08
- Berberoğlu, N.G. (1991). İşletmelerde Organizasyon - Birey Bütünleşmesini Sağlayan Etkili Bir Uygulama: Kariyer Yönetimi. *Amme İdaresi Dergisi*, 24 (1):135-153.
- Brown, D. (2002). The Role of Work and Cultural Values in Occupational Choice, Satisfaction, and Success: A Theoretical Statement, *Journal of Counseling & Development*, 80(1): 48-56.
- Bordin, E. S. (1946). Diagnosis in Counseling and Psychotherapy. *Educational and Psychological Measurement*, 6 (2), 169-184.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32(32), 470-483.
- Can, H., Akgün, A., Kavuncubaşı, Ş. (2001). *Kamu ve Özel Kesimde İnsan Kaynakları Yönetimi*, 4. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Choi, B. Y., Park, H., Nam, S. K., Lee, J., Cho, D., Lee, S. M. (2011). Development and Initial Psychometric Evaluation of the Korean Career Stress Inventory for College Students. *The Career Development Quarterly*. 59, 559-572.
- Chu Yu, M., Lin, C.C. and Hsu, S.Y. (2009). "Stressors and Burnout: The Role of Employee Assistance Programs and Self Efficacy". *Social Behavior and Personality*, Vol. 37, No. 3, 365-378.
- Cüceloğlu, D. (1994). *İnsan ve Davranışı. Psikolojinin Temel Kavramları*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Çalışkan, S. C., Erim, A. (2010). Pozitif Örgütsel Davranış Değişkenleri (POD) ile Yeni Araştırma Modelleri Kurma Arayışları: POD'nin İşe Adanmışlık, Tükenmişlik ve Sinizm Üzerindeki Etkileri, 18. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana, 658-670.
- Çelik, A. (2007). Kariyer Kavramı, Kapsamı ve Temel Boyutları, ss. 1-30, *Kariyer Yönetimi İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları* (Ed. :Şerif Şimşek, Adnan Çelik, Ayten Akatay), 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- DeCenzo, D. A., Robbins, S. (1994). *Human Resource Management*. John Wiley&Sons, USA.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity, Youth, and Crisis*. Norton Press, New York.
- Dijk, M. (2009). Employee Self Efficacy and Job Stress during Organizational Change: The Mediating Effect of Risk Perception Master Educational Science and Technology,Track Human Resource Development.Facultyof Behavioral sciences, University of Twente Utrecht, September 2009, ss. 1-17
- Diñç, E. (2008). Meslek Seçiminde Etkili Faktörlerin İncelenmesi: Meslek Yüksek Okulu- Muhasebe Programı Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (16) 2008/2, 90-106.
- Evers, W.J.G., Brouwers, A., Tomic, W. (2002). Burnout and Self-Efficacy: A Study on Teachers' Beliefs When Implementing An Innovative Educational System in the Netherlandsb *British Journal of Educational Psychology*, 72, 227-243.
- Fidan, T., Fidan, İ. Ö., Öztürk, H. (2018). Meslek Yüksekokulu Öğrenci ve Mezunlarının Kariyer Seçimlerine Etki Eden Faktörler ile Kariyer Beklentileri: Öz Yeterliğin Aracı Rolü, *Yükseköğretim Dergisi*. 8 (3), 249-263.
- Field, A. P. (2005). *Discovering statistics with SPSS (2nd ed.)*. London: Sage.

- Gati, I. Saka, N., Krausz, M. (2001). Should I Use a Computer-Assisted Career Guidance System?" It Depends on Where Your Career Decision-Making Difficulties Lie. *British Journal of Guidance and Counselling*, 29, 301-321.
- Greenhause, J.H. (1987). *Career Management*, The Dryden Pres, USA.
- Hackett, G., Betz, N. E. (1981). A Self-Efficacy Approach to the Career Development of Women. *Journal of Vocational Behavior*, 18(3), 326–339.
- Hall, D.T. (1994). *Career Development*. The International Library of Management, Dartmouth Publication.
- Holland, J. L. (1996). Exploring Careers with a Typology: What We Have Learned and Some New Directions. *American Psychologist*, 51(4), 397.
- Hurley L (2013) A Quantitative Analysis Investigating Career Decision-Making Difficulties, Self-Efficacy and Ego Identity Status Among College Students (Master Thesis). Dublin Business School, Dublin.
- Jang, H. S. (2000). The Sources of Stress of University Students and Their Coping Strategies. *Journal of Student Guidance Research*, 32, 101-115.
- Jerusalem, M., Schwarzer, R. (1981). Fragebogen Zur Erfassung Von "Selbstwirksamkeit. Skalen Zur Befindlichkeit Und Persoenlichkeit In R. Schwarzer (Hrsg.). (Forschungsbericht No. 5). Berlin: Freie Universitaet, Institut fuer Psychologie.
- Kim, S. K. (2003). Life Stress in Freshmen and Adjustment To College. *Korean Journal of Youth Studies*, 10, 215-237.
- Kuijpers, M. Meijers, F. (2012). Learning for Now or Later? Career Competencies Among Students in Higher Vocational Education in The Netherlands. *Studies in Higher Education*, 37(4), 449–467.
- Lent, R. W., Brown, S. D., and Hackett, G. (1994). Toward a Unifying Social Cognitive Theory of Career and Academic Interest, Choice and Performance. *Journal of Vocational Behavior*, 45(1), 79–122.
- Levinson, D. J. (1986). A Conception of Adult Development. *American Psychologist*, 41(1), 3-13.
- Luthans, F. Youssef, C. M. (2004). Human, Social, and Now Positive Psychological Capital Management: Investing in People for Competitive Advantage, *Organizational Dynamics*, 33 (2), 143-160.
- Luthans, F. (2002). Positive Organizational Behavior: Developing and Managing Psychological Strengths, *Academy of Executive*, 18 (1), 57-72.
- Luszczynska, A., Scholz, U., Schwarzer, R. (2005). The General Self-Efficacy Scale: Multicultural Validation Studies, *The Journal of Psychology*, 139(5), 439-457.
- Malthouse, E. (2001). How High or Low Must Loadings Be to Keep or Delete a Scale Item?. *Journal of Consumer Psychology*, 10(1-2), 81-82.
- Özbay, Y., Palancı, M., Kandemir, M., Çakır, O. (2012). Üniversite Öğrencilerinin Öznel İyi Oluşlarının Duygusal Düzenleme, Mizah, Sosyal Özyeterlilik ve Başa Çıkma Davranışları ile Yordanması, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 23, 325-345.
- Özden, K., Sertel Berk, Ö. (2017). Kariyer Stresi Ölçeği'nin (KSÖ) Türkçe'ye Uyarlanması ve Psikometrik Özelliklerinin Sınanması. *Psikoloji Çalışmaları*, 37(1), 35-51.
- Özerkan, E. (2007). Öğretmenlerin Öz-Yeterlik Algıları ile Öğrencilerin Sosyal Bilgiler Benlik Kavramları Arasındaki İlişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Özbilgin, M., Küskü, F., Erdoğan, N. (2005). Explaining Influences on Career 'Choice': The Case of MBA Students in Comparative Perspective. *The International Journal of Human Resource Management*, 16(11), 2000–2028.
- Pajares, F. (2002). Overview of Social Cognitive Theory and Self Efficacy, <http://www.emory.edu/EDUCATION/mfp/eff.html> (Erişim Tarihi, 8 Kasım 2019)



- Rottinghaus, P. J., Jenkins, N., Jantzer, A. M. (2009). Relation of Depression and Affectivity to Career Decision Status and Self-Efficacy in College Students, *Journal of Career Assessment*, 17, 271- 285.
- Saka, N, Gati I. (2007). Emotional and Personalityrelated Aspects of Persistent Career Decision-Making Difficulties. *Journal of Vocational Behaviour*, 71: 340- 358.
- Schwarzer, R., Hallum, S. (2008). Perceived Teacher Self-Efficacy as a Predictor of Job Stress and Burnout: Mediation Analyses, *Applied Psychology: An International Review*, 57, 152–171, doi: 10.1111/j.1464-0597.2008.00359.
- Siu, O., Spector, P.E., Cooper, C.I, Lu, C (2005). Work Stress, Self-Efficacy, Chinese Work Values and Work Well-Being in Hong Kong and Beijing. *International Journal of Stress Management*, 12(3), 274-288.
- Super D. E. (1990). A Life Span, Life-Space Approach to Career Development. In *Career Choice and Development*, 2nd ed. (Eds D Brown, L Brooks):197–261. Jossey–Bass, San Francisco.
- Tokar, D. M., Fisher, A. R., Subich, L.M. (1998). Personality and Vocational Behavior: A Selective Review of the Literature, 1993-1997. *Journal of Vocational Behavior*, 53,115-153.
- Turpcu, E. Akyurt, H. (2018). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Kariyer Streslerinin Belirlenmesi: Giresun Üniversitesi Lisans Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *International Journal of Social Science*, Sayı:69,365-380.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü, <http://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi, 23 Mayıs 2019)
- Uzun, S. (2018). Algılanan Streste Sosyal Destek Unsurları Ve Öz-Yeterliliğin Rolü: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde.
- Ünsal, P. (2014), *Kariyer Gelişim Kuramları ve Kariyer Danışmanlığı*. 1. Basım, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Üzüm, B. Uçkun, S. Uçkun, G. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Yaşadığı Bir Fenomen: Kariyer Stresi, *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5 (24),1641-1651.
- Yazıcıoğlu, Y., Erdoğan, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yeşilay, A. (1996). Genelleştirilmiş Özyetki Beklentisi Ölçeği. <http://userpage.fu-berlin.de/~health/turk.htm>. (Erişim Tarihi, 01 Haziran 2019)
- Yeşilyaprak, B. (2012). Mesleki Rehberlik ve Kariyer Danışmanlığında Paradigma Değişimi ve Türkiye Açısından Sonuçlar: Geçmişten Geleceğe Yönelik Bir Değerlendirme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12,97-118.
- Yeşilyurt, E. (2014). Academic Locus of Control, Tendencies Towards Academic Dishonesty and Test Anxiety Levels as the Predictors of Academic Self-Efficacy. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 14, 1945-1956.
- Williamson, E. G. (1939). Training and Selection of School Counselors. *Journal of Counseling and Development*, 18(1), 7-12.
- Zeidner, M. (1990). Does Test anxiety Bias Scholastic Aptitude Test Performance by Gender and Sociocultural Group? *Journal of Personality Assessment*, 55, 145-160.